

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КУРИЛЯК ЄВГЕНІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК: 339.94

**КЛАСТЕРНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА
У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор,

СОХАЦЬКА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Тернопіль – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КЛАСТЕРНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА	13
1.1. Розвиток економічної думки з проблем територіального розміщення виробництва.....	13
1.2. Кластери як форма розміщення виробництва у локальній економіці....	24
1.3. Формування кластерної політики у розвинутих країнах та Україні.....	37
Висновки до розділу 1.....	54
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	56
2.1. Методологічна концепція дослідження кластерних форм виробництва у глобальній економіці.....	56
2.2. Тенденції розвитку кластерних форм організації виробництва.....	62
2.3. Розвиток інноваційних кластерів лідерського типу у розвинутих країнах та країнах з ринками, що формуються.....	73
2.4. Кластеризація та умови її розвитку в економіці України.....	89
Висновки до розділу 2.....	105
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ КЛАСТЕРНИХ СИСТЕМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА РОЗВИНУТИХ КРАЇН ДО НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ.....	108
3.1. Розвиток методів обґрунтування економічної політики в системі відносин кластеризації.....	108
3.2. Методологічні компоненти визначення точок зростання та платформ у національній програмі кластеризації.....	126
3.3. Напрями підвищення ролі кластерів у переході України до економіки	

знань.....	151
Висновки до розділу 3.....	171
Висновки.....	177
Список використаних джерел.....	181
Додатки.....	204

Вступ

Актуальність теми. Світові тенденції формування політики сталого економічного розвитку та її реалізації свідчать про те, що ефективним засобом переходу до економіки інноваційного типу є впровадження кластерних форм організації виробництва. Нова якість економічного розвитку досягається завдяки добровільному об'єднанню за географічною ознакою підприємств та інших інституцій, між якими існує взаємозалежність у науково-технічній сфері, виробництві, логістиці, торгівлі та у ринковій владі. Формування кластерних систем стало напрямком забезпечення глобальної конкурентоспроможності на вертикальних і горизонтальних рівнях господарювання. Особливого значення набувають кластерні форми організації виробництва в умовах децентралізації територіального управління, що є основою реформ місцевого самоврядування, які проведені у більшості постсоціалістичних країн і нині відбуваються в Україні.

Кластерні форми у глобальній економіці переростають у ефективний засіб переходу до нової економіки. У західній літературі кластеризацію визначають як третю хвилю розвитку глобальної економіки ХХІ ст. з огляду на те, що вона є формою інтеграції виробництва і стала одним із вирішальних факторів інноваційного розвитку та зростання ролі регіонів у використанні національних конкурентних переваг.

Процеси територіального розміщення виробництва на кластерній основі привертають увагу багатьох іноземних фахівців. У рамках концепцій «нової міжнародної економіки», «нової міжнародної торгівлі» і «нової економічної географії» кластери досліджують: Дж. Бекаттіні (G. Becattini), Р. Бошма (R. Boschma), Й. Бреннан (G. Brennan), С. Бреші (S. Breschi), Г. Дурантон (H. Duranton), В. Елснер (W. Elsner), П. Кругман (P. Krugman), П. Куке (P. Cooke), Б. Лундваль (B. Lundvall), Ф. Малерба (F. Malerba), Д. Одреш

(D. Audretsch), М. Портер (M. Porter), Д. Пуга (D. Puga), М. Сторпер (M. Storper), Е. Фезер (E. Feser), М. Фельдман (M. Feldman), Е. Хілл (E. Hill).

Процеси кластеризації в останнє десятиліття активно досліджують вітчизняні науковці: Л. Антонюк, Н. Блажевич, О. Варяниченко, М. Войнаренко, Н. Внукова, В. Геєць, В. Демченко, В. Дергачова, В. Захарченко, В. Івченко, Н. Каніщенко, Н. Коваленко, Я. Ковальчук, І. Косач, О. Кузьмін, Д. Лук'яненко, О. Лук'яненко, Т. Мельник, Н. Мікула, А. Поручник, Є. Панченко, В. Сіденко, С. Соколенко, О. Сохацька, Л. Федулова, В. Чужиков, М. Хмара.

Водночас недостатньо вивченими є формоутворюючі процеси кластеризації в світовій економіці та їх адаптація до умов національної економіки.

Все вищезазначене зумовило вибір теми, визначення мети та завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою держбюджетної міжкафедральної науково-дослідної теми «Теоретико-методологічні основи і практичні підходи формування нового світового економічного порядку та забезпечення національних інтересів України» (державний реєстраційний номер 0111U001038), держбюджетної теми «Маркетингові технології на ринку інноваційних продуктів і послуг» (державний реєстраційний номер 0112U007883) та держбюджетної теми «Бенчмаркінг процесів регіонального розвитку Польщі, Словаччини, Болгарії та України», де дисертантом обґрунтовано теоретико-методологічні засади розвитку кластерних форм організації виробництва, окреслено особливості сучасної практики використання кластерів у країнах євроатлантичного простору та обґрунтовано напрями адаптації їхнього досвіду до новітніх викликів розвитку української економіки.

Дисертація здійснювалася в рамках виконання завдань участі Тернопільського національного економічного університету у міжнародному

консорціумі з розробки проекту Сьомої рамкової програми Європейського Союзу «Функціонування системи місцевого виробництва в умовах економічної кризи (порівняльний аналіз для країн ЄС та поза його межами – FOLPSEC)», номер грантового договору: PIRSES-GA-2011; особисто автором розроблені теоретичні основи функціонування локальних виробничих систем та здійснено бенчмаркінговий аналіз діяльності європейських і українських кластерів.

Метою дисертаційної роботи є теоретичне узагальнення формоутворюючих процесів кластеризації в глобальній економіці та обґрунтування на цій основі концепції їх адаптації до вітчизняної практики в умовах реформування економіки України.

Для досягнення мети дослідження визначені такі завдання:

- систематизувати теоретичні засади кластерних форм організації виробництва для уточнення економічного змісту основних понять;
- дослідити кластери як форму розміщення виробництва у світовій економіці на локальних рівнях для визначення їх економічної природи;
- визначити різноманіття виявів кластеризації у розвинених країнах та Україні для їх подальшої класифікації;
- виокремити тенденції розвитку кластерних форм організації виробництва у глобальній економіці для обґрунтування напрямів підвищення їхньої ролі в економіці України;
- окреслити розвиток інноваційних кластерів лідерського типу у розвинених країнах та країнах з ринками, що формуються, для створення науково-інформаційної бази їх формування в умовах України;
- проаналізувати процеси кластеризації в економіці України та умови їх розвитку;
- розвинути методичні прийоми формування економічної політики в системі відносин кластеризації;

- адаптувати методологічні компоненти визначення точок зростання та платформ у національній програмі кластеризації;
- обґрунтувати напрямки підвищення ролі кластерів у переході України до економіки знань.

Об'єктом дослідження є процеси кластеризації у світовій та європейській економіці.

Предметом дослідження є теоретико-методичні і практичні аспекти кластерних форм організації виробництва у глобальній економіці та Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дисертаційної роботи становлять діалектичний метод наукового пізнання та фундаментальні положення міжнародної економіки як складової економічної науки. Для досягнення мети і вирішення завдань дисертації були застосовані такі методи: історико-логічний (для дослідження генезису й еволюції кластерних систем і формуванні кластерної політики розвинутих країн, п. 1.2, 1.3); системно-структурний аналіз (для вивчення глобальних процесів кластеризації та їх становленні в Україні, п. 2.1, 2.2, 2.3); аналізу і синтезу (для дослідження інноваційних форм кластерів лідерського типу, п. 2.3, 3.2, 3.3); метод порівнянь (для оцінювання масштабів світових та вітчизняних просторових процесів функціонування кластерів, п. 1.3, 2.2, 2.3); статистичний метод (для відображення аналітичних матеріалів у таблицях і рисунках, п. 1.3, 2.2, 3.1, 3.3); картографічний (під час аналізу просторових процесів кластеризації у США та ЄС і розробки концепції з визначення точок економічного зростання та платформ мережі інноваційних кластерів в Україні).

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України, Європейського Союзу, міжнародних і національних організацій з питань формування кластерів, спеціалізовані монографії і публікації провідних періодичних видань з регіонального розвитку США та країн ЄС, офіційна статистика та звіти іноземних організацій із сфери сприяння кластерному

розвитку, Інтернет-джерела, матеріали конференцій і семінарів, офіційна статистика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних положень та виокремленні сучасних тенденцій кластерного розвитку у світовій та українській економіках і розробці на цій основі системних рекомендацій щодо адаптації досвіду розвинених країн в економіку України, зокрема:

вперше:

– запропоновано концепцію адаптації кластерних форм організації виробництва розвинених країн до новітніх викликів розвитку української економіки, що включає пріоритети в науково-технічній та виробничій сферах; кластери останнього покоління як складову регіональних реформ; визначення місць розташування центрів координації мереж компетенції із врахуванням геополітичного і гео економічного аспектів; формування мережевої ланки взаємодії бізнесу і влади в системі використання місцевого ресурсного потенціалу, орієнтованих на досягнення лідерських позицій на ринку на основі створення інноваційних продуктів і послуг;

удосконалено:

– економічний зміст локальних кластерних утворень, що, на відміну від позицій інших авторів, трактуються як просторові мережеві системи, які використовують конкурентні переваги місцевого підприємницького мікроклімату, створюють територіальну додану вартість і забезпечують отримання синергічного ефекту об'єднання. Їхній потенціал реалізується через побудову ланцюжка із груп юридично незалежних одна від одної взаємопов'язаних компаній і організацій, зокрема виробничих підприємств, посередницьких фірм, фінансових установ, університетів, дослідницьких центрів і державних органів влади;

– класифікацію кластерних форм організації виробництва у глобальній економіці та визначено їх місце в мережевих територіальних утвореннях за

такими критеріями: еволюційності, територіальності, організаційної побудови, зірковості;

– процес виокремлення точок зростання у національному економічному просторі через створення сильних кластерів: по-перше, у галузях військово-промислового комплексу з виробництва авіаційної, ракетно-космічної та морської техніки на основі формування автономних циклів виробництва конкурентоспроможної зброї з дотриманням принципу подвійного (військового та цивільного) призначення інноваційних і новаторських розробок; по-друге, в енергетичній і екоенергетичній сферах; по-третє, в системі розвитку і впровадження інформаційних технологій; по-четверте, в аграрній та туристично-рекреаційній галузях;

набули подальшого розвитку:

– виокремлення з використанням бенчмаркінгових методів тенденцій створення кластерних форм організації виробництва у глобальній економіці, серед них виділені такі: зростання ролі інноваційної складової; точковий характер мережі сильних кластерів; використання конкурентних переваг локальних територіальних утворень; зростання частки кластерних систем у національних економіках; зростання «критичної маси» конкурентоспроможних кластерів; участь кластерів у міжнародних проектах через включення малого і середнього бізнесу до глобальних ланцюжків знань та інновацій; впровадження досліджень глобального значення та залучення іноземних інвестицій;

– уточнення методичних прийомів формування кластерної політики на макро- та мікрорівнях, що включає концентрацію ресурсів на створенні кластерів світового рівня за умов пріоритетного розвитку малого і середнього бізнесу та орієнтації на підвищення конкурентоспроможності регіону; концентрацію ресурсів; підсистеми визначення видів і цілей спеціальних кластерних програм; формування синергічного ефекту кластера у сфері використання ресурсів; напрямки підвищення продуктивності виробничої мережі і використання потенціалу зростання кластера та стратегію його розвитку;

– напрямки підвищення ролі кластерів у переході України до економіки знань з урахуванням необхідності переорієнтації експортного потенціалу з ринків країн Митного Союзу, особливо Російської Федерації, на ринки інших країн, насамперед Європейського Союзу, на основі пріоритетного розвитку мережевих виробничих систем у сфері галузей з високим рівнем R&D, витрати на які мають бути доведені до європейських орієнтирів, що становлять 3% ВВП. Обґрунтовано, що в системі трансформації української економіки в економіку знань основу має скласти об'єднання компаній приватного сектору через мережі компетентності, створення яких засвідчило високу ефективність у Німеччині і набуває поширення в інших країнах ЄС. Ієрархія пріоритетів в економічній політиці України представлена у такій послідовності: сільське господарство і харчова промисловість; медицина і лікувальний туризм; машино- і суднобудування; авіація і космічна галузь.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення сформульованих автором теоретичних положень, висновків і рекомендацій полягає в тому, що вони можуть слугувати методологічною основою розроблення комплексної програми створення інноваційних кластерів у галузях економіки України. Це сприятиме прискоренню процесів переходу країни до економіки знань.

Отримані результати впроваджено на міжнародному, загальнодержавному та регіональному рівнях. Наукові напрацювання та висновки дисертаційної роботи враховані міжнародним консорціумом ВНЗ з розробки проекту Європейської Комісії «Functioning of the Local Production System in the Conditions of Economic Crisis (Comparative Analysis and Benchmarking in the EU and Beyond)» (сертифікат бенефіціара проекту Університету світової і національної економіки від 24.07.2014 р. і 25.05.2015 р.; м. Софія, Болгарія). Методичні підходи, пропозиції та рекомендації дисертації використані у діяльності Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва (довідка

№ 888/0/20-15 від 12.02.2015 р.). Розроблені в процесі дослідження пропозиції в частині розвитку мережі кластерних форм організації виробництва використано Асоціацією малих, середніх і приватизованих підприємств України (довідка від 17.03.2015 р.). Сформульовані в дисертації нові положення використані у практичній роботі Тернопільської обласної державної адміністрації та включені до Програми розвитку Тернопільської області на період до 2020 р. (довідка № 03-1914/32-26 від 05.05.2015 р.). Пропозиції методичного характеру, які розроблені автором, отримали практичне використання у діяльності Тернопільської міської ради (довідка № 1355/07 від 05.05.2015 р.). Результати досліджень дисертанта включені до аналітичної записки XVII Міжнародної наукової конференції «Кластери у розвитку світової і української економіки», що відбулася 18–25 вересня 2013 р. в м. Каліфея-Греція, і направлені до центральних органів влади та посольствам держав-членів ЄС в Україні (акт № 126-06/10941 від 25.09.2013 р.). Науково-методичні пропозиції, зокрема щодо створення кластерів лідерського типу, використані публічним акціонерним товариством «Азовзагальмаш» (довідка № А14/1 від 07.05.2015 р.). Публічним акціонерним товариством «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча» впроваджено розробки щодо формування кластерної політики і адаптації кластерних форм розвинених країн до умов власного виробництва (довідка № 18/24 від 22.04.2015 р.). Матеріали та результати дослідження впроваджені у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету для розробки робочих програм, навчальних планів, науково-методичного забезпечення дисциплін «Міжнародний менеджмент» і «Маркетинг», а також у процесі їх викладання (довідка № 126.06/2009 від 25.05.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що викладені в дисертаційній роботі та виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертації обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема:

«Міжнародна економіка у XXI столітті» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Кластери у розвитку світової і української економіки» (м. Каліфея, Халкідікі-Касандра, Греція, 2013 р.); «Функціонування локальних виробничих систем в умовах економічної кризи» (м. Жешув, 2014 р.); «Економіка України в умовах реалізації Угоди щодо поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі» (м. Калелья, Іспанія, 2014 р.); «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах проведення системних реформ» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Економіка України в умовах глобалізації і регіоналізації» (м. Тернопіль, 2014 р.); «Україна в процесі імплементації Угоди про Асоціацію з ЄС (м. Тернопіль, 2015 р.); «Європейська практика національного використання планування» (м. Свіщов, Болгарія, 2015 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 20 наукових праць, з них: 7 – у наукових фахових виданнях України; 3 статті – у колективних монографіях, з яких 1 – іноземна (Польща); 4 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав (Німеччина, Словаччина); 6 праць апробаційного характеру, з яких 3 – у наукових виданнях інших держав (Болгарія). Загальний обсяг наукових праць, що належить особисто автору, складає 14,8 д.а.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 230 сторінок друкованого тексту. Дисертація містить 22 таблиці на 12 сторінках, 21 рисунок на 11 сторінках, 5 додатків на 24 сторінках. Список використаних джерел налічує 201 найменування.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КЛАСТЕРНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

1.1. Розвиток економічної думки з проблем територіального розміщення виробництва

В умовах глобалізації і «падіння» економічних кордонів формуються нові можливості для економічного зростання за рахунок ефективного розміщення виробництва. Відповідно розвиваються тенденції локалізації місць розташування підприємств, що можуть відбуватися як в межах невеликих територій певних країн, так і у світовому економічному просторі. Це потребує вивчення розвитку економічної думки у сфері розміщення виробництва з огляду на можливості актуалізації тих доробок, що мають місце у представників різних наукових шкіл.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі посилюється увага до класичних і сучасних праць науковців, присвячені розміщенню виробництва. Переважно це представники нової теорії торгівлі нової економічної географії. Історики економічної думки обмежуються головним чином викладом змісту досліджень окремих авторів або наукових шкіл без зв'язку з потребами сучасного розвитку.

Розміщення виробництва з XIX століття привертає увагу різних дослідників, які його розглядали виключно як явище, що вимагало врахування факторів відстані і площі. Лише представники німецької класичної школи для вивчення цієї проблематики почали використовувати просторові методи аналізу. Їх основи заклав Йоган Генріх фон Тюнен у книзі "Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки. Дослідження про вплив хлібних цін, багатства ґрунту і накладних ресурсів на землеробство" [192].

Інноваційною особливістю теорії Й.Г. фон Тюнена стала запроваджена ним абстрактна географічна модель, на площі якої розташовані центр і

периферія. Щоправда остання ще не розглядається як певна особлива економічна категорія, а представлена різними відстанями від центру. Це відповідало основам теоретичних узагальнень Й. Г. фон Тюнена, що будувалися на спрощеній картині «ізолюваної держави», яка позбавлялася будь-якої специфіки, зокрема у рельєфі, родючості ґрунту, мережевій схемі доріг та судноплавних річок. «Ідеальна» держава Й. Г. фон Тюнена мала лише гужовий транспорт і єдине місто-центр, у якому виробляються промислові товари і споживається продукція сільського господарства. Закордон же в моделі не існує, або, щонайменше, він не має жодного впливу на «ізолювану державу». Такий стан речей відповідає поняттю «закритої економіки», Й. Г. фон Тюнен ввів його для здійснення економічного аналізу проблем розміщення виробництва і розвитку відповідної теорії. Модель розміщення виробництва Й. Г. фон Тюнен, хоча і дозволила закласти основи теорії використання простору, проте обмежила можливості багатогалузевого підходу до проблеми.

Схематично загальні положення теорії Й. Г. фон Тюнена представлені на рис. 1.1. Теорія відображає залежність розміщення виробництва від зниження цін на землю і робочу силу в міру віддалення від центру до периферії та зростання транспортних витрат на різних концентрично розташованих поясах спеціалізації сільського господарства. Ці пояси поділяються таким чином [115]: (1) «вільне» приміське господарство, продукція якого не підлягає транспортуванню на далеку відстань (овочі, картопля, молоко); (2) лісове господарство, що забезпечує паливо і будівельний ліс та виконує функцію лісопаркового поясу; (3, 4, 5) вирощування зерна за різними технологіями; (6) екстенсивне тваринництво (скотарство і вівчарство); натуральне господарство (полювання, рибальство і т. і.) [99]¹.

1

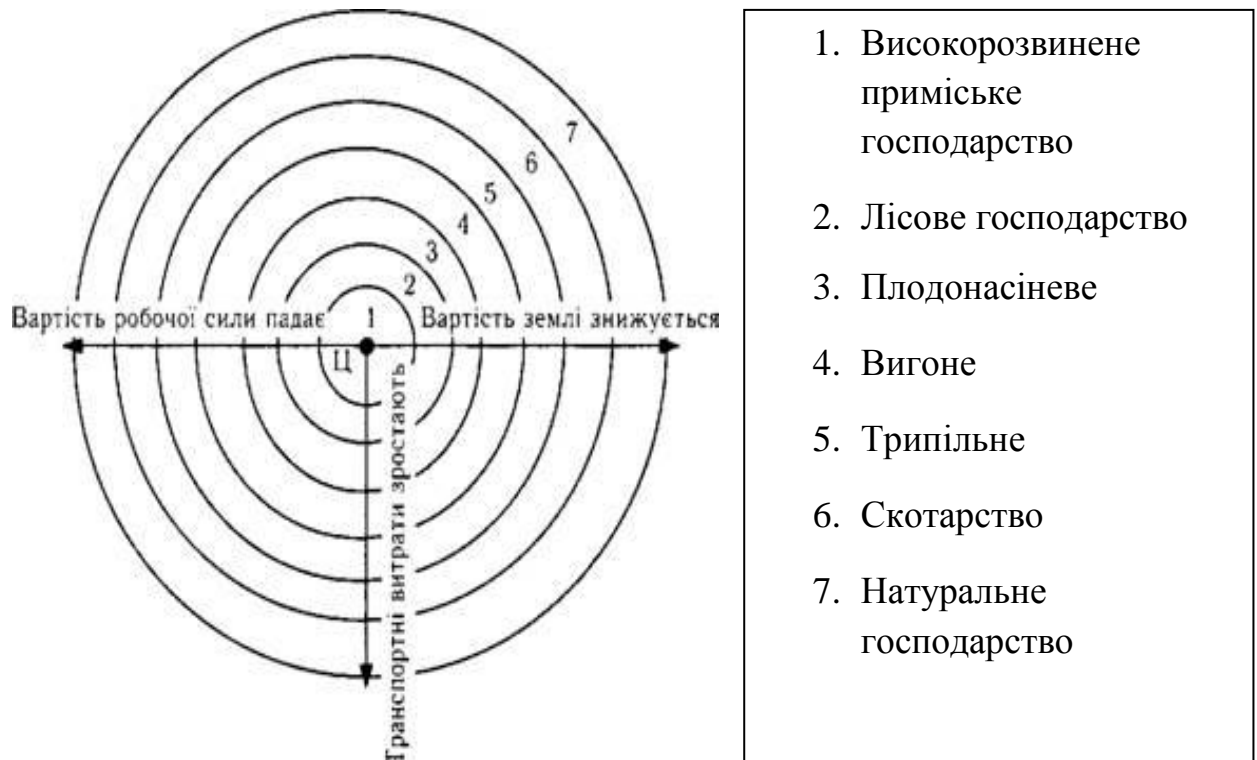

Рис. 1.1. Модель територіальної структури сільського господарства (за Й. Тюненом). Адаптована автором за [3]

Доробком Й. Г. фон Тюнена є також "теорія вибору культур" і "теорія інтенсивності обробітку земель". Вони дали можливість обґрунтувати фактори, що впливають на розміщення різних сільськогосподарських культур. Загальний підхід полягає у тому, що інтенсивні культури (наприклад, зерно) повинні вирощуватися ближче до центру, а екстенсивні (наприклад, дерева) – далі від ринку збуту. З цієї теоретичної посилки є різного роду виключення. Особливо вони стосуються культур, що швидко псуються або громіздкі, які доцільно вирощувати неподалік від ринку.

Поряд з явно інноваційним характером теорії Й. Г. фон Тюнена, фахівці відзначають її численні недоліки. Серед них такі, як абстрактність, велика кількість обмежень, врахування лише транспортного фактору розміщення [101]. Одночасно, безперечним і загальновизнаним є те, що його дослідження є першим прикладом використання абстрактних математичних моделей у теорії

просторової економіки. Нині вони поглиблюються з використанням сучасного математичного апарату – лінійного програмування.

Найбільш послідовним у розвитку ідей Й.Г. фон Тюнена став А. Вебер, який у 1909 році опублікував роботу з теорії розміщення виробництва[201]. Це перша праця монографічного рівня, у якій проблема розміщення підприємств розвинута до рівня окремої галузі економічної теорії. Відповідно до теоретичних положень А. Вебера, фактор розташування є «за своєю природою чітко диференційованою перевагою, що впливає на економічну діяльність, якщо вона проявляється в певному місці, або взагалі в місцях певного виду». Економія в даному випадку виявляється в економії виробничих витрат, що обумовлюються місцем розташування.

На відміну від Й. Г. фон Тюнена, А Вебер ґрунтує своє дослідження на посилці про існування не однієї, а кількох точок споживання. Задача про розміщення підприємства у просторі зводиться до мінімізації загальних транспортних витрат на доставку факторів виробництва і виробленої продукції. Теоретичну концепцію складають класифікація сировини і матеріалів та технічні коефіцієнти. Для перших обґрунтовані чотири групи: сировина, наявна в достатній кількості повсюдно; локалізовані матеріали, які можна одержати тільки з унікальних джерел; чисті матеріали, тобто такі локалізовані матеріали, що повністю своєю вагою входять в готовий продукт (як прядиво у тканину) і грубі матеріали, що повністю або частково втрачають свою вагу в процесі переробки в наслідок спалювання або видалення відходів виробництва (такі як залізна руда).

Здобутком теоретичного пошуку А.Вебера є обґрунтування економії на агломерації як основи концентрації промислових підприємств у міських центрах. Вона забезпечує економію на масштабах виробництва, наявність зручних ринків збуту, близькість допоміжних галузей і використання дешевшої робочої сили. При цьому має враховуватися і «ефект дегломерації», що виражає тенденції до різкого зростання земельної ренти у перенаселених центрах.

Розвиток ідей Й. Г. фон Тюнена і А. Вебера здійснив А. Льош у монографічному дослідженні "Die räumliche Ordnung der Wirtschaft" ("Географічне розміщення господарства"), виданому у 1940 році. Свій внесок у теорію розміщення виробництва він визначив так: "Колишні дослідження були присвячені відносинам між людьми і економікою, а ця книга присвячена взаємозалежності між територією та економікою" [Цит. за: 71]. А. Льош створив власну концепцію економічного ландшафту, на якому розміщувалися виробництва спрямовані не на зниження витрат, а на максимізацію прибутку.

Формування економічного ландшафту за А. Льошем визначається збутовими зонами – центрами попиту. За модель графічного зображення обсягу попиту він взяв конус, основою якого є елементарна ринкова зона. Розміщуючи підприємство у центрі кола, А. Льош показав, що чим далі від нього, тим вища є ціна і нижчим попит. З цього висновку логічно випливає визначення межі ринкових зон, що має знаходитися у точці співпадіння цін однакового товару різних виробників. У свою чергу міста виникають і розвиваються у центрах багатьох конусів, різних за розмірами і орієнтацією. На відміну від А. Вебера, якому вдалося вирішити задачу оптимального розміщення лише одного виробника, А. Льош вирішив задачу одночасного розміщення кількох виробників з різною спеціалізацією.

Глобалізація економічних процесів не знівелювала значення відносин, що складаються на місцевому рівні. Навпаки, загострилася потреба у пошуку нових форм локалізації економічних відносин у сфері виробництва, що спроможні становити органічну, проте і відносно автономну частину глобальної економіки. Саме таким завданням відповідає кластерна форма організації виробництва, яка хоча і мала місце в економічній історії, однак суттєвого значення набула в наш час і потребує нового осмислення відповідно до викликів сьогодення. Ця мета реалізується в рамках концепції «нового регіоналізму» («new regionalism»), що особливо популярна серед економічних географів і представників суміжних наук [126, 327-344; 162, 379-395; 163, 804-

829; 164, 293-311]. Йдеться про твердження, що регіональний розвиток має ґрунтуватися насамперед на внутрішніх конкурентних перевагах, які реалізуються в рамках місцевої економіки, та перевагах міжсекторного виробництва за умов передачі значної частини владних повноважень регіональним органам. При цьому останні перероджуються у багатопрофільну корпорацію, що конкурує з іншими регіонами у створенні сприятливих умов для господарської діяльності з урахуванням законів розвитку наукового, інформаційного та інноваційного потенціалів.

Однак, за деякими оцінками, практично відсутні публікації, в яких були би критично проаналізовані теоретичні і практичні складові кластерної концепції у системі нового регіоналізму[126, 959]. Саме цим браком досліджень пояснюється частково наявна ситуація, за якою «кластер» залишається серед нечітких і хаотично трактованих концепцій, у яких не вистачає наукової ясності і узгодженості. Зрештою, з точки зору М. Штайнера, "все щедосить нечітка природа кластерів створює проблеми розробки їх теоретично обґрунтованого визначення, емпіричної оцінки, рекомендацій щодо економічної політики та забезпечення її ефективності" [190,1]. Попри такий стан речей, успішна практика використання кластерного підходу в управлінні регіональною і локальною економікою дає достатньо підстав для надання йому пріоритету порівняно з колишніми формами територіальних виробничих систем.

Взаємозв'язок концепцій нового регіоналізму і кластерної системи просторової організації виробництва має місце в сенсі загального і особливого. Теорія і практика нового регіоналізму розвиваються переважно як глобальна тенденція, яка виявляє себе на міждержавному рівні. Його формою є співробітництво урядів та недержавних гравців із сфери бізнесу і громадянського суспільства[204, 26]. Концепція нового регіоналізму відображає багатовекторні процеси у міжнародних відносинах на певних сегментах глобального простору. Вони різнопланові і можуть розвиватися як вшир (по типу ОЧЕС), так і вглиб (відповідно руху до «Європи регіонів» в

рамках Європейського Союзу). Кластерна форма організації виробничих систем в концепції нового регіоналізму має розглядатися як економічна складова територіального розміщення виробництва з огляду на інтереси регіону в плані забезпечення високого рівня якості життя населення.

Кластерна організація виробництва у сучасних умовах отримує визнання на державних та наддержавному рівнях, що засвідчує зростання її ролі у світовій економіці. Це знайшло своє вираження у законотворчості та урядових рішеннях низки європейських і північноамериканських держав. Серед них варто відзначити Кластерну картографію США (U.S. ClusterMapping), створену за ініціативою М. Потера при Гарвардській бізнес школі[200]; урядовий Департамент торгівлі і промисловості Великої Британії [131a], Організацію економічного співробітництва та розвитку [172] і Європейську Комісію [133]. Ці інституції значну увагу приділяють систематизації досвіду розвитку кластерів і посиленню їх ролі у R & D, формуванню кадрового забезпечення кластерної організації, залучення венчурного капіталу, розвиток кластерної ідентичності серед об'єднаних підприємств. В Україні з 4 вересня 2012 року набрав чинності Закон «Про індустриальні парки», над яким у Верховній Раді тривала робота чотири роки і у рамках норм якого передбачається створення перших десяти індустриальних парків.

Прихильники кластерної форми організації виробництва концентрують свої зусилля переважно на використанні конкурентних переваг географічної близькості суб'єктів підприємництва з метою забезпечення високої продуктивності і лідерства в інноваційній діяльності. Основою всіх дискусій щодо змісту поняття кластеру є визначення М. Портера, сформульоване ще у 80-их роках минулого століття. У його концепції, «кластери – це географічне зосередження взаємопов'язаних компаній та інституцій у певній сфері. Кластери охоплюють ряд поєднаних галузей та інших суб'єктів, важливих з точки зору конкуренції. Вони включають, наприклад, постачальників спеціалізованих виробничих ресурсів, -- компонентів, обладнання та послуг, а

також постачальників спеціалізованих інфраструктурних послуг. Кластери, як правило, простягаються вертикально -- вниз по ланцюгу створення вартості -- аж до каналів розподілу і покупців, та горизонтально — до виробників взаємодоповнюючих товарів та компаній у галузях, споріднених за типом праці, технології чи ресурсів виробництва. Нарешті, багато кластерів включають державні чи інші інституції — університети, агенції із стандартизації, аналітичні центри, постачальників із сфери професійного навчання та торгових асоціацій, -- що надають спеціалізовані освітньо-професійні послуги, інформаційне, дослідне та технічне забезпечення»[177, 19].

Взявши за відправний пункт визначення М. Портера, можна розвинути ідею кластера з огляду на варіації об'єднання підприємств за місцевим чи регіональним, галузевим чи міжгалузевим, національним чи міжнародним, знаннєвим чи прикладним принципами. При цьому має бути прийнята точка зору М. Портера, що кластери можуть бути прив'язані до регіону або з'являтися на національному рівні. З огляду на сучасні тенденції глобалізації не можна виключати і можливості створення кластерів у міжнародному просторі.

Звертає на себе увагу, що у дослідженнях економістів акцент робиться на галузевих і міжгалузевих зв'язках та притаманній ним конкуренції [114, 630-640; 178; 177, 76-90; 206, 121-140]. З іншого боку, для географів з огляду на професійну компетентність важливішою є проблема агломерації економіки у промисловій зоні та просторова концентрація виробництва і бізнесу [131, 225-237; 166, 293-313].

З огляду на історію економічної думки концепція географічного кластеру виросла з теорії промислового району (Industrial Districts) і формувалася на ідеї розвитку в рамках жорсткої територіальної обмеженості. При цьому вирішувалися завдання знаходження таких конкурентних переваг, що перекривають конкурентні переваги відкритої економіки. Авторство теорії промислового району визнається за А. Маршаллом [73а], який виділив дві

ефективні виробничі системи: великі вертикально інтегровані виробничі одиниці і концентрацію багатьох дрібних фабрик, спеціалізованих на здійсненні певної фази загального виробничого процесу в межах визначеної території.

Дослідження А. Маршалла в аспектах промислового регіону поглибив Г. Бекаттіні, аналізуючи постфордівську гнучку спеціалізацію. У його інтерпретації регіональні зв'язки набирають форму функціональної наповнюваності промислових агломерацій, у яких інтегруються інтереси і суспільства, і бізнесу[116].

Щодо промислових агломерацій, то їх переваги відповідно до концепції А. Маршалла формулюються сучасними дослідниками за трьома позиціями зниження витрат локального походження: зростання проміжних і допоміжних галузей промисловості, що надають спеціалізовані послуги; розвиток пулу кваліфікованої робочої сили; створення потрібної інфраструктури та інших колективних ресурсів[165, 429-449]. Залишаючись дещо поза межами загальновизнаної економічної теорії, агломерація стала основною темою у дослідженнях міст та регіонів. Згідно з традиційною концепцією А. Маршалла, переваги агломерації проявляються у зниженні витрат як результату «економії на розміщенні», що виникають внаслідок дії трьох зазначених вище факторів. У нинішніх умовах вони доповнюються також факторами знань та інформації зовнішніх ефектів [191].

Організація кластерних виробничих систем у наш час потребує подальшого осмислення їхніх конкурентних переваг з огляду на потреби сталого економічного зростання. Сучасна практика вирішення цього завдання будується на, так званій, «діамантовій» моделі конкурентних переваг, відомій також як «ромб конкурентних переваг» М. Портера, розробленій на основі оцінки статистичних даних більш як 100 фірм [178]. Система М. Портера, що визначає ключові елементи середовища компанії, від яких залежить її міжнародна конкурентоспроможність. Зрозуміло, що при формуванні кластеру і в процесі управління ним має вивчатися потенціал конкурентоспроможності,

що забезпечується елементами ромбу. Їх інтерпретацію стосовно до кластеру визначили К. Штайнле, Г. Шіле та К. Мітцнер наступним чином: [189].

1. Факторні умови, що можна розділити на «базові фактори», такі як природні ресурси і некваліфікована робоча сила і «фактори вищого порядку», такі як висококваліфіковані кадри, насамперед, інженери та вчені. Конкурентна перевага значною мірою залежить від наявності і дієвості факторів вищого порядку, які є унікальними для кластерів і важко імітуються іншими факторами.

2. Умови місцевого попиту, відображені у його величині та складності. Йдеться про добре обізнаних покупців, які володіють інформацією про міжнародні тенденції, спроможні впливати на якість стандартів, обсяг нововведень і технологічний прогрес держави в цілому.

3. Споріднені та підтримуючі галузі, які можна використати для обміну ідеями, знаннями та навичками. Наявність місцевих постачальників та фірм, що використовують схожі чи ідентичні технології для виробництва взаємодоповнюючих товарів, забезпечує можливість створення економічно-вигідного співробітництва, зокрема, спільних підприємств з розробки R&D проектів.

4. Фірмова стратегія, структура і конкуренція відіграють важливу роль у моделі діаманта М. Портера. Потужна база місцевих конкурентів є одним з основних стимулів інновацій і модернізації.

Ці чотири детермінанти утворюють взаємопов'язаний і динамічний комплекс, де кожен елемент впливає на інші три. Одночасна наявність усіх факторів і подвійна спрямованість взаємозалежності між усіма детермінантами призводить до утворення середовища, що сприяє формуванню кластерів.

Дослідження засвідчують, що утворення бізнес-груп відбувається двома шляхами: створенням нових компаній або придбанням існуючих, що є свідченням впливу промислової агломерації на організаційні форми підприємств. При цьому спостерігається тенденція поширеності груп всередині

промислових районів, аніж за їх межами. Крім того, групи в промислових районах є менш диверсифіковані і більш просторово сконцентровані, аніж групи за їх межами [140а, 508].

Кластерні форми організації ще не сягнули такого рівня розвитку, за якого можна не зважати на національні особливості, як це характерно для економіки транснаціональних компаній, відмінності між якими визначають переважно галузеві фактори. Саме тому в економічній науці набула поширення ідея про «шаблони – emplates» національного кластеру, розвинута Є.Фезером і Є. Бергманом [138, 1-19]. Основу їхньої теорії складає надання фактороутворюючого значення переважаючим у регіоні міжгалузевим зв'язкам, що визначені М. Портером [177, 76].

При створенні кластеру міжгалузеві зв'язки регіонального значення виконують роль «дорожньої карти» для фахівців з планування регіонального розвитку як такі, що опанували сильні сторони території і можуть «співпрацювати» з підприємствами нових для нього галузей. При цьому всі члени кластеру мають можливість отримувати ефект з потрійних джерел: конкурентні переваги галузі, конкурентні переваги регіону і синергічні похідні. Для цього стратегія кластеру повинна спиратися на використання конкурентних переваг регіону без втрати переваг галузевого характеру при обов'язковому «виращуванні» і розвитку нових напрямків діяльності.

Як свідчить досвід США, використання національних кластерних шаблонів має значні перспективи в тих регіонах, що переживають зменшення кількості кластерів. Для США це текстильні кластери в південно-східних регіонах [155, 317]. Економічним центром з освіти і досліджень міста Цинциннаті (Cincinnati) штату Огайо, що здійснював ідентифікацію промислових кластерів з метою спрямування зусиль на економічний розвиток, сформульовані шість критеріїв, що можуть бути основою відбору цільових кластерів [подається за джерелом: 155, 317-318]:

- забезпечення високого рівня середньої заробітної плати, що одночасно позитивно впливає на місцеві доходи;
- сприяння зростанню зайнятості в регіоні;
- включення до кластеру підприємств галузей, які не обмежуються розвитком місцевої економіки; а створюють чи розширюють експортну базу, щоб залучити капітал у регіон ззовні, сприяючи його економічному розвитку за принципом мультиплікатора;
- входження до кластеру високорозвинених підприємства державних і місцевих органів влади, що вказує на його сильну присутність в регіоні по відношенню до національної економіки;
- сприяння зростанню зайнятості населення країни. Пов'язаність розвитку кластеру із загальнонаціональними процесами створює умови для того, щоб «зловити хвилю», яка сприятиме зростанню місцевої економіки;
- сприяння значному приросту економіки на основі використання місцевих факторів (локальне зростання мінус національне зростання).

1.2. Кластери як форма розміщення виробництва у локальній економіці

Економічна думка минулого розвивалася переважно за точковим принципом. Дослідники зосереджували свою увагу на певних формах і методах функціонування економічних відносин, абстрагуючись від процесів поза ними. Останніми можна було нехтувати через те, що вони не справляли вирішального впливу на предмет і об'єкт дослідження. Так само з'явилася і кластерна концепція в останні десятиліття ХХ століття, коли стало очевидним, що нехтування ролі місця розташування виробництва для досягнення успіху у конкурентній боротьбі гальмує економічне зростання. Особливо це стало зрозумілим після появи у 1990 році теорії національної, регіональної і місцевої

конкурентоспроможності, висунутої М. Портером [178]. Вона поставила в центр уваги кластерну модель виробництва і спонукала до розробки просторових економічних систем.

Зараз складно назвати причини, але найбільший вплив на економічну теорію і особливо практику концепція М. Портера справила на розвиток кластерних систем. На нашу думку, в умовах домінування глобальних рішень і «приниження» ролі регіонів, що супроводжувалося накопиченням численних проблем місцевого характеру, кластерні підходи були сприйняті місцевими елітами як «паличка-виручалочка». Здавалося, що чи не всі завдання випереджаючого або принаймні наздоганяючого розвитку можна вирішити створенням кластерів. Таке сприйняття швидко передалося і до українських фахівців. Так, в одній з перших українських фундаментальних публікацій з проблем кластеризації, автором якої є С.І. Соколенко, зазначається: «Настала пора мережевої економіки, за якої в мережу об'єднуються технології, підприємства, великі, середні й малі структури. За допомогою сіток об'єднуються люди, залучаючи в них свої творчі здібності, знання, інтелект. Практично можливе об'єднання в мережі будь-якої галузі людської діяльності – промисловості, науки, освіти, сільського господарства, транспорту, охорони здоров'я, індустрії відпочинку й інших сфер [95, 3].»

Початок будь-якої нової успішної тенденції характеризується більшим або меншим перебільшенням її значущості у загальних процесах. Таке відбулося і з кластерами. Проте, нині вже накопичено достатньо досвіду, щоб системно осмислити зміст кластерних форм організації суспільного виробництва та їх місце у процесах розподілу праці на різних рівнях світової, національної та регіональної економік.

Природа сучасних процесів глобалізації характеризується охопленням всіх без виключно процесів, їх підпорядкування світовим законам, закономірностям і тенденціям. Проте, це не означає, що архітектура глобальної економіки вибудовується за єдиним кресленням. В сучасній економіці

спостерігаються яскраво вираженні процеси, які цілком укладаються у філософську категорію заперечення заперечення. Якщо у попередні століття світова економіка складалася переважно з економік князівств, царств та імперій, що мали характер автаркії, то у другій половині ХХ століття вона почала прискореними темпами набувати за багатьма параметрами рис глобалізації. Це виразилося у зростанні обсягів між-народної діяльності, що призвело до створення нових форм міжнародних політичних, економічних, фінансових та соціокультурних відносин.

Проте, глобальний економічний простір не став подобою великої казарми для підприємств, у якій всі живуть за одним законом. Глобалізація стимулювала розвиток просторових зрушень, що посилили процеси регіоналізації, які у свою чергу набувають глобальних ознак. При чому, регіони не виконують роль другорядних, малозначущих утворень. Як зазначає К. Омае, в умовах глобалізації стає очевидно, що саме регіони є справжніми джерелами економічної енергії [174]. З огляду на це логічно зробити висновок, що регіони у широкому розумінні (як у міжнародному, так і у внутрідержавному) заперечують національні політико - економічні утворень, роль яких знижується. На думку К. Омае, провідну роль у світовій економіці відіграватимуть не національні держави, а транснаціональні компанії [174].

Отже, просторові компоненти економічної діяльності мають різні масштаби і територіальні характеристики. Їхня адміністративно-територіальна складова може бути виражена глобальними і регіональними утвореннями. Для глобальної організації виробництва та послуг розвиваються транснаціональні компанії. Регіональні організаційні утворення функціонують в рамках різного роду міжнародних економічних союзів, агломерацій та кластерів. Їхня роль і поширення у світовій економіці постійно змінюється. Проте, в рамках існуючих регіональних утворень найбільшого поширення набувають кластери. Вони абсорбують переваги міжнародних економічних організацій, транснаціональних компаній, міжнародних економічних союзів, національних

економік, агломерацій, територіально-адміністративних структур. З іншого боку, кластери спроможні заповнювати «вузькі міста» традиційних структур, тобто брати на себе функції, які неефективно виконувати іншим утворенням. Серед них – інноваційні розробки, міжгалузевий розвиток, розвиток периферійних і депресивних економік, вирішення соціальних проблем адміністративно-територіальних районів і т. і.

Визначаючи місце кластерів в загальній архітектурі побудови світової економіки, треба насамперед зазначити, що вони є нині новітньою складовою просторової економіки у загальносвітовому масштабі. Попри свою новизну і розповсюдженість, кластери не витиснули інші форми організації виробництва. Навпаки, вони доповнили і підсилили існуючі виробничі утворення. Це стосується єврорегіонів, національних регіонів і агломерацій. Зрештою, кластери виступають як форма розвитку національної і світової економіки та рухомою складовою процесів глобалізації і регіоналізації. У системі світової архітектури кластери не стали надбудовою, що обважнює організацію. Вони сформувалися як структура з'єднуючого якісного складу, що посилюють загальну економічну архітектурну конструкцію (рис. 1.2).

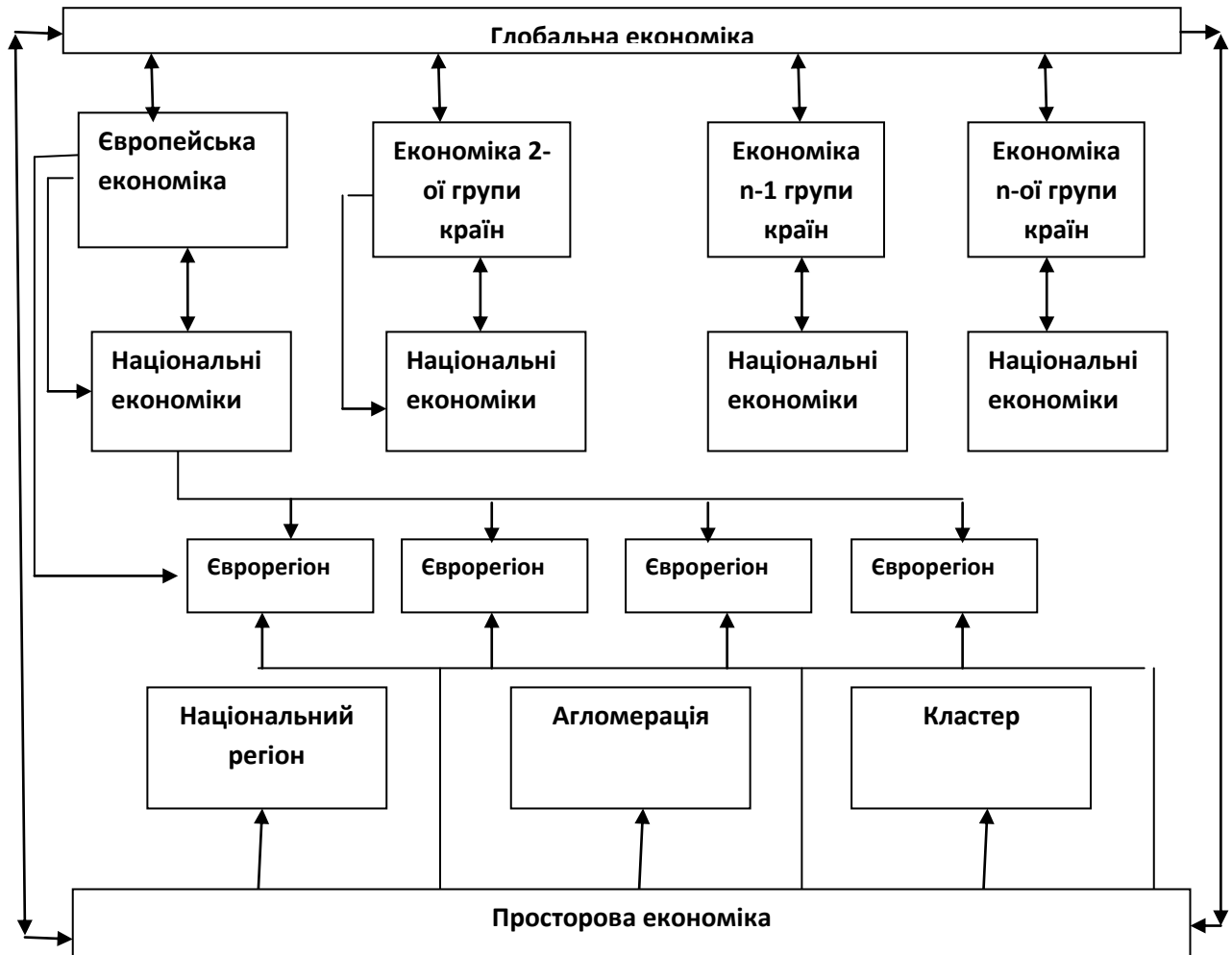

Рис. 1.2. Архітектура світової просторової організації економіки
(розроблено автором)

Внутрішня конструкція кластеру (рис. 1.3) у класичному варіанті складається із груп взаємопов'язаних компаній. Юридично вони є незалежними одна від другої та можуть мати різні форми власності. В економічному сенсі мережа учасників кластеру віддзеркалює процес розширеного відтворення, що охоплює виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ та послуг. Проте, компанії, що формують кластер, не дублюють окремі стадії цього процесу, а беруть на себе лише певні операції на умовах розподілу праці. На ринку вони виступають в якості об'єднаного конкурента, що спонукає кожен з них до індивідуального лідерства з аналогічними компаніями за

межами кластеру і сприяння один одному в отриманні найвищих результатів у порівнянні із зовнішніми конкурентами.

Рис.1.3. Внутрішня конструкція кластеру. (розроблено автором на підставі аналізу джерел [84, 207; 85, 206])

Розглядаючи кластери як мережу компаній і організацій, треба зазначити, що останніх об'єднує наявність спільного ринку і кінцевого споживача. Проте, кожен з членів кластеру, будучи юридично незалежним від учасників об'єднання, може одночасно мати й інші ринкові ніші, що не входять до кола інтересів кластеру. Особливо така участь у кластері притаманна дослідницьким центрам, університетам, фінансовим установам і посередницьким фірмам. Так само і державні органи влади, будучи включеними до кластерного об'єднання, не урізають свою діяльність в інших сферах. Їхня участь у кластері виражається

переважно у лобіюванні в кластері інтересів певного регіону на основі сприяння діяльності кластеру в організаційних, ресурсних, земельних питаннях.

В економічній літературі дослідники, як правило, обходять аспекти взаємозв'язку агломерації і кластеру (рис. 1.4). Проте, для них спільним є отримання синергетичного ефекту. При чому, ефект агломерації обмежувався переважно формуванням конгломерації, що стало більш-менш відчутно виявлятися в умовах посилення економічної активності у ХХ столітті. Розвиваючись в структурах агломерації, кластери на початкових етапах отримували синергетичний ефект завдяки посиленню реалізації переваг промислової концентрації на основі просторового зосередження і розподілу виробничих процесів. Аналогами таких мереж прийнято вважати територіальні скупчення в автомобільній промисловості у США, Німеччині та Японії, у виробництві годинників в Швейцарії, культивуванні квітів у Нідерландах і т. і. Для сфери послуг типовими формуваннями є виробництво фільмів у Голівуді, створення фінансових центрів у Лондоні та Нью-Йорку.

Найбільший вплив на економічний розвиток справляють кластери, що виникають в міру того, як поглиблюється і розширюється формування економіки знань у світовій і національних економіках. Окремі з них набули вже класичних форм і стали предметом наслідування. Широкого визнання набули такі кластерні утворення як Силіконова долина у США; кластери мобільних телекомунікацій у Стокгольмі, Токіо і Гельсинки.

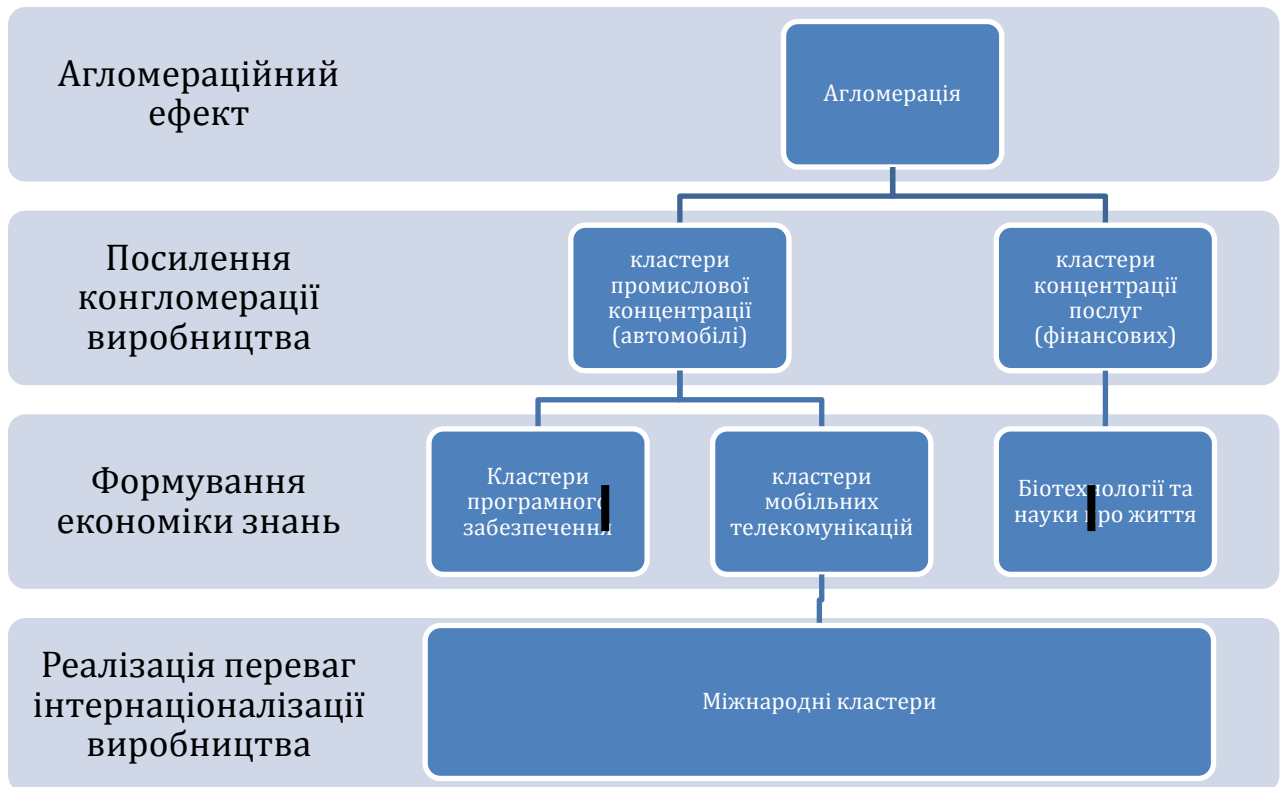

Рис. 1.4. Еволюція кластерів в рамках агломерації (розроблено автором на підставі аналізу джерел: [5, 162])

В умовах економіки знань стає типовим створення міжнародних кластерів, що дає можливість реалізації конкурентних переваг, пов'язаних з інтернаціоналізацією виробництва. Їх моделі можна представити кластерами з біотехнології та наук про життя. Зокрема, це Біодолина на франко-німецько-швейцарському прикордонні [90] і Медична долина Данії та Швеції [39a]. Щоправда, утворення з економіки знань досить складні до наслідування, про що свідчить невдала спроба створення аналогу Силіконової долини в російському Сколково. Розвиток кластерів з економіки знань, треба думати, потребує не стільки наслідування, скільки формувань, заснованих на принципово нових ідеях від організаційного до суто наукового характеру.

Аналіз еволюції сучасних мережевих систем локальної організації виробництва відбиває тенденцію зміни їх форм у бік забезпечення наповнення новим змістом, що відповідає поступу глобалізації. З огляду на поширення

кластерних систем варто відзначити, що у світовому господарстві відбувається розвиток нових форм фрагментації, в рамках яких посилюються інтеграційні процеси. Спочатку вони охоплювали переважно групи національних економік і найчіткіше виявлялися у створенні Європейського Союзу, в якому зовнішньоекономічні зв'язки країн-членів орієнтовані переважно на партнерів по співробітництву. Проте, кордони таких утворень також досить масштабні і потребують доповнення локальними інтеграційними об'єднаннями через те, що в системі економічних відносин не можна одночасно співпрацювати з усім світом, через неможливість досягнення глобального співпадіння інтересів з приводу виробництва і реалізації товарів і послуг.

Використання переваг відкритості національних економік ставить перед компаніями умови, за яких вони обирають для свого розміщення місце, де існує краще бізнес-середовище. Чим більший рівень відкритості глобальних ринків, тим вища ймовірність того, що ресурси надходять у більш привабливі регіони, стимулюючи формування локальної спеціалізації і створення кластерів. Останні, стаючи конкурентоспроможними, мотивують створення нових кластерів через формування потреб в отриманні додаткових послуг, або виникнення нових ніш для локальних виробничих систем.

Варто відзначити, що у багатьох країнах кластерна політика почала формуватися на регіональному рівні раніше від національного. Так, у Німеччині такі землі, як Баден-Вюртемберг, Баварія, Північний Рейн-Вестфалія започаткували програми зі створення мереж, що об'єднували науку і бізнес, ще у 80-ті роки. Натомість, федеральний уряд ініціював перші програми у середині 90-х років [125]. Це свідчить про те, що за наявності сильних регіонів у економічному і адміністративному аспектах, якими є землі Німеччини, «пусковим двигуном» розвитку на важливих напрямках можуть бути регіони, а ні центр.

Поза сумнівами, буде помилкою, якщо курс на децентралізацію зводиться лише до сфери формування державного і регіональних

бюджетів. Очевидно, що радикальні економічні реформи, які на часі, повинні відтворити нову стратегію розвитку на тривалий час з ухилом на підвищення ролі регіонів та їх відповідальності за соціально-економічні результати. За таких умов кластеризація має стати важливою формою нової регіональної політики України.

Сприяння розвитку кластерних ініціатив в системі регіональної політики України може спиратися на значний досвід Франції, де були розроблені і ефективно використанні різні підходи. Вони впроваджувалися з обережністю, поступово, усвідомлюючи ризики та застосовуючи фінансові важелі. Включення держави у кластерну політику значною мірою пов'язувалося з виникненням потреб у фінансуванні конкретних спільних проектів учасників ринку. Як правило, воно обмежувалося стимулюванням процесів самоорганізації і формування кластерів в економіці регіонів. Це можна проілюструвати на прикладі програм з підтримки кластерів у Франції, що в термінології економістів цієї країни визначалися як локальні виробничі системи («local productive system»). Названі програми надавали можливість отримання субсидій у середньому в сумі 37,5 тис. євро на кластер. Умови фінансової підтримки були відносно м'які: формування кластерної організації, що об'єднувала її засновників[168]. Отримані кошти могли витратитися на досить широкий перелік витрат, у тому числі на створення бренду; підтримку експорту; самоорганізацію підприємств, університетів і місцевих влад; запозичення досвіду для реалізації у подальшому масштабніших програм.

Впроваджуючи ті чи інші програми державної підтримки кластерів, важливо не упустити момент їхнього морального старіння. Так, у Франції зазначені вище підходи у державній підтримці локальних виробничих систем сприяли їх поширенню. Однак, не завжди кінцеві результати у взаємодії держави і бізнесу мали суттєвий вплив на посилення міжнародної конкурентоспроможності. Через це у 2006-2008 роках програму розвитку локальних виробничих систем змінила нова програма «Competitivenessclusters»

(«конкурентоспроможні кластери»), фонд якої становив 1,5 млрд. євро, що значно розширювало діапазон підтримки кластерних ініціатив. З неї здійснювалося фінансування конкретних програм кластерів, що вже були сформовані і засвідчували свою ефективність.

Сильні кластери, маючи регіональне місце розташування, розповсюдили свою діяльність на глобальний економічний простір через залучення персоналу, технологій і інвестицій. Вони кооперувалися з іншими кластерами, що забезпечувало додаткові внески до глобальних ланцюжків створення вартості, і успішно виходили на зарубіжні ринки. Зрештою, відбувалося поглиблення спеціалізації у локальних просторах. У разі ж повільного включення регіону в цей процес зростають не лише ризики його відставання в економічному і соціальному розвитку а й виникнення депресивного стану.

Оцінюючи розвиток кластерних систем у розвинутих країнах, варто зазначити, що вони, з одного боку, сприяли економічному розвитку з огляду на глобальні умови останніх десятиліть, а з іншого, – вимагали адаптації до нових завдань 20-их років XXI століття. Серед них, як засвідчили статистичні дослідження Т. Баль-Вожняк, кластери не забезпечили значного руху вперед в контексті інноваційності, особливо в нових державах – членах ЄС [42, 152]. Існує гіпотеза, що у переході від мережевої економіки, заснованої на ресурсах, до економіки знань провідну роль відіграє фактор інноваційності кластерів. Іншими словами, інноваційні кластери можна розглядати як вирішальну основу формування економіки знань.

Метою нинішньої стратегії Європа-2020 стало зростання економічної потужності Європейського Союзу і рівня заможності його громадян. «Наші зусилля мають бути більше сфокусованими на розвиток конкурентності ЄС, продуктивності, потенціалу до зростання та економічного зближення. Нова стратегія концентрується на ключових сферах, щодо яких потрібно діяти: знання та інновації, більш стала економіка, вища зайнятість та соціальне залучення [30, 16]», — йдеться у висновках Європейської Ради.

З метою підтримки високих життєвих стандартів та їх подальшого покращення Європа розпочала пошук нових організаційних форм для кластерів, що забезпечуватимуть прогрес у сфері інновацій. Ці нові форми потрібні Європі, яка має стати продуктивнішою у генеруванні нових ідей, щоб скоротити відставання від США і країн Азії у інноваційному розвитку. Відтак, європейські кластери розвиваються у напрямку трансформації в потужні каталізатори цього процесу, функціонуючи як пов'язані один з другим територіальні центри.

Сучасні погляди на роль кластерів, сформульовані у «Європейському меморандумі щодо кластерів», полягають у тому, що вони є «регіональними центрами концентрації спеціалізованих компаній, пов'язаних між собою численними каналами, що створюють сприятливе середовище для інновацій. Вони роблять можливим «відкриті інновації», тобто створення і вдосконалення нових ідей у мережі, що складається з компаній і організацій, які співробітничують між собою. Ці групи компаній і організацій сприяють усуненню перешкод для перетворення нових ідей у нові продукти і отримання максимальної вигоди від глобалізації» [198].

Узагальнення сучасної практики кластеризації у розвинених країнах, що виконанні вище, дає можливість представити класифікацію кластерних форм організації виробництва з огляду на територіальні, еволюційні, організаційні і

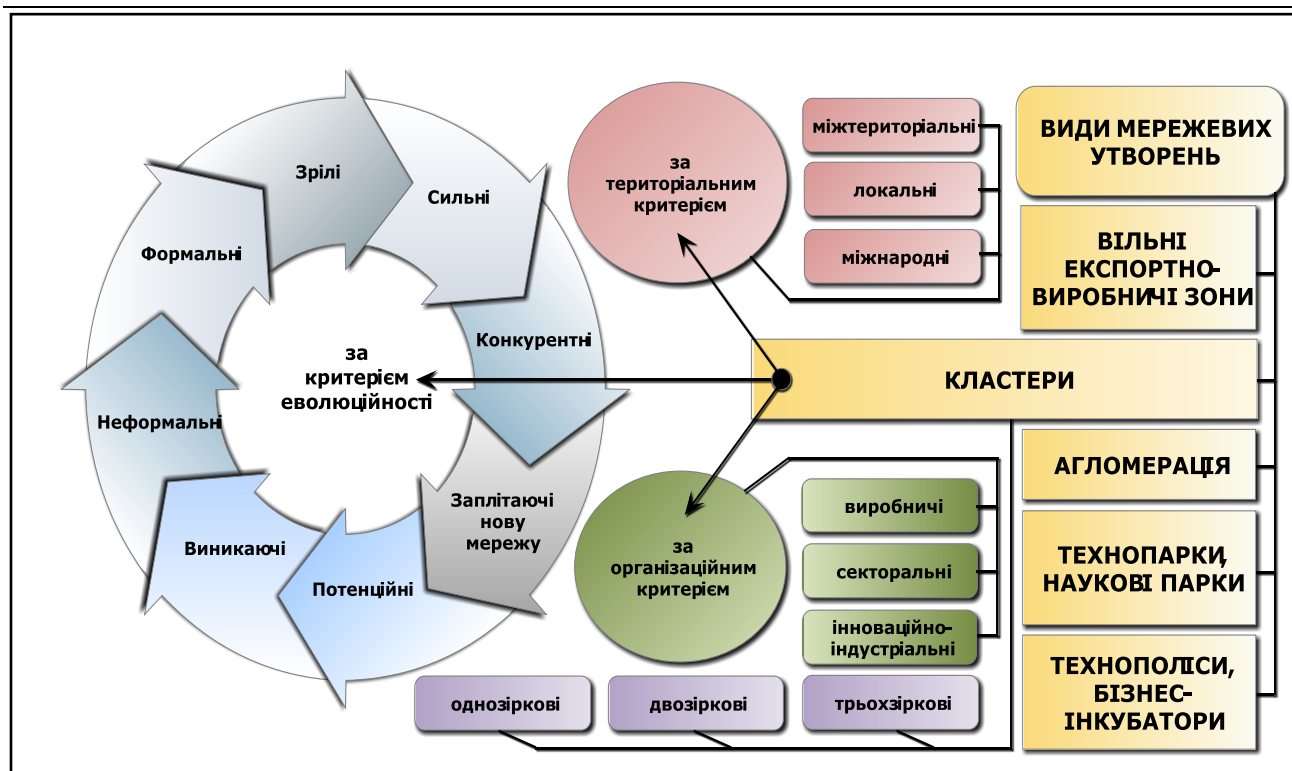

Рис. 1.5. Класифікація кластерних форм організації виробництва та їх місце у мережевих територіальних утвореннях* (авторська розробка з використанням джерел: 96; 5; 196)

якісні параметри (рис. 1.5). За територіальною ознакою кластери розвиваються як локальні, міжтериторіальні і міжнародні. В еволюційному аспекті варто розрізнити потенційні, виникаючі, *vannable* (заплітаючи мережу), неформальні, формальні, зрілі, сильні, конкурентні. В організаційному сенсі кластери можна класифікувати на виробничі, секторальні, інноваційно-індустріальні. За критерієм сталості і рівня досягнень кластерам може присвоюватися категорія зірковості аналогічно готелям: три зірки, дві зірки і одна зірка.

1.3. Формування кластерної політики у розвинутих країнах та Україні

Діяльність із створення локальних виробничих систем в останні десятиліття дозволила розвинути науково-теоретичні засади кластерних організацій. Вони стали основою кластерної політики у розвинутих країнах в умовах формування економіки знань і розробки концепції економічних реформ в Україні. Щодо останньої, то створення кластерів базується переважно на запозиченні організаційних форм західних систем. Проте, перед Україною стоїть завдання створення механізму орієнтації кластерів на побудову інноваційної економіки.

Попри відносно значний час запровадження кластерних систем у світовій економіці, цей процес ще далеко не вичерпав себе в якості складової механізмів трансформації національних економік в економіку знань. Саме навпаки, нині він набирає зростаючу тенденцію, не зважаючи на те, що, як зазначалося вище, конкурентні переваги кластерів теоретично були виокремлені ще у минулі століття. Проте, лише після публікацій М. Портера [180], теоретико-концептуальні положення вдалося реалізувати у практику, послідовно знаходячи інструменти використання просторових факторів підвищення конкурентоспроможності окремих фірм. Нині відбувається переважно екстенсивне зростання кластерних ініціатив на рівні підприємств та розробка відповідних стратегій урядів [141]. Одночасно не можна не зауважити, що далеко не завжди кластерні об'єднання переростають у виробничі системи з довготривалими строками функціонування, особливо після закінчення урядових субсидій [118]. Однак не вони нині визначають розвиток, адже позитивні тенденції кластеризації суттєво перевищують випадки з невдалим досвідом, особливо за умов мінімізації «інституційних пустот» (institutionalvoids).

Виходячи з вищезазначеного, активізуються дослідження процесів кластеризації. Для України особливо важливим є критичний аналіз результатів створення та функціонування кластерів країн Європи і Азії, що мають тривалий час функціонування та успішні результати. Такий підхід дозволить не лише здійснити бенчмаркінг кращого досвіду, але й уникнути помилок, що їх допущено іншими країнами.

Варто зауважити, що останнім часом поживилася робота з узагальнення досвіду кластерної організації виробництва на регіональному, національному і міжнародному рівнях. Це здійснюється переважно за загальнодоступними джерелами інформації. Однак за таких умов не завжди висновки можуть повною мірою розкрити цілісні процеси.

З огляду на нинішню розповсюдженість кластерних систем серед фахівців зростає інтерес до їхньої ролі у сучасній економіці. Відповідь на це запитання шукають як у розвинутих країнах, так і в країнах з ринками, що формуються. Італійський вчений Джакомо Бекаттіні розвинув концепцію про економічний розвиток, що базується на виборі місця розташування підприємства, яка отримала визначення «зовнішньої економіки» (ExternalEconomies) [116]. Він довів, що вибір місця розташування підприємства має здійснюватися з урахуванням факторів зовнішнього порядку: наявності кваліфікованої робочої сили; використанні сприятливих умови для підвищення кваліфікації працівників, здійснення кадрового й наукового забезпечення виробництва і бізнесу із імплементацією факторів наближеності до навчальних і наукових закладів.

Завдяки дослідженням Д. Бекаттіні змінилися підходи до формування промислової політики. Ідея вигідності розташування в аспектах факторів конкурентоспроможності пізніше була поглиблена М. Портером. Він пов'язав розташування підприємств з кластерною організацією співпраці між ними на основі використання бізнес-середовища за межами компаній. У М. Портера просторовий аспект набув фактору корпоративного потенціалу і конкурентного

середовища. Що торкається кластерів, то вони розглядаються ним в якості географічних агломерацій компаній, постачальників, провайдерів послуг і пов'язаних з ними організацій у певній галузі [178].

Європейська Комісія розробила методичні визначення концепції кластерів і кластерної політики, яка є основою прийняття рішень щодо підтримки ініціатив у державах-членах, зокрема пов'язаних із стимулюванням інновацій [135]. У стратегії соціально-економічного розвитку Європейського Союзу «Європа 2020» кластери визначені в якості важливого інструмента поліпшення бізнес-середовища, особливо для малих і середніх підприємств. З метою досягнення цілей програми «Європа 2020» окреслені сім головних напрямків діяльності, що отримали назву флагманських ініціатив ЄС: інноваційний союз; рух молоді; розвиток цифрових технологій в Європі; доцільне використання ресурсів в Європі; індустріальна політика епохи глобалізації; план розвитку нових здібностей; європейська політика проти бідності.

Кластерні системи організації виробництва мають особливо важливе значення для реалізації п'ятої флагманської ініціативи «Індустріальна політика епохи глобалізації (An industrial policy for the globalisation era)». Кластерні ініціативи в рамках промислової політики Європейського Союзу розглядаються в якості напрямку регіональної конкурентоспроможності, що базується на модернізації традиційної господарської діяльності за рахунок інновацій та створення нових продуктів, процесів і послуг. Водночас кластери розглядаються в якості важливого компоненту стратегії регіональної спеціалізації, так як вони дають можливість політикам упорядкувати і удосконалити наявні стратегії в напрямку забезпечення зростання за рахунок інновацій.

Кластерні новації у розвинутих країнах, зокрема в Європі і США, зароджуються, як правило, з ініціативи місцевих та регіональних зацікавлених сторін. Вони краще знають конкурентні переваги регіону і мають багаторічні

довірчі контакти з регіональними бізнес-спільнотами та науковими колами [185]. Цим підходи у розвинутих країнах відрізняються від досвіду країн, що розвиваються, для яких є характерним переважання централізованих ініціатив і рішень. Так було створено інноваційний центр «Сколково», який ініціював президент Росії і під який було розроблене спеціальне законодавство [104a].

У сфері європейських політиків, науковців і практиків сформувалась певна незадоволеність роллю кластерів у економічному розвитку з огляду на посткризові завдання. Відповідно до оцінки Консультативної групи з питань кластероутворення Центру стратегії та конкурентоспроможності Стокгольмської школи економіки, головним недоліком Європи є недостатній рівень реалізації ідей у вигляді нових продуктів і послуг. До того ж кластерна політика занадто фокусувалася на підтримці окремих кластерів, а не на комплексному взаємовигідному розвитку існуючих і нових кластерів на регіональному рівні. Через це протягом останніх кількох років країни ЄС не змогли скоротити відставання від США і країн Азії у інноваційному розвитку. Зазначаючи, що попри деякий прогрес у сфері використанні кластерів, експерти мають сумнів у його циклічності і фундаментальності. У цілому, на їх погляд, європейська кластерна політика поки що не має чіткого вектору розвитку.

Консультативна група з питань кластероутворення ЄС (High Level Advisory Group on Clusters) підготувала Європейський меморандум щодо кластерів, відправною ідеєю якого є положення, що Європа має стати продуктивнішою у генеруванні нових ідей [198]. Йдеться про створення кластерів світового рівня. Вони мають стати тим фактором, що формуватиме європейське бачення майбутнього зростання і процвітання. Їхній потенціал оцінюється як такий, що спроможний стати каталізатором досягнення європейських цілей розвитку на основі функціонування кластерів як пов'язаних один з другим територіальних центрів. При цьому, в умовах конкуренції всі кластери мають бути зорієнтовані на інноваційний розвиток.

У розвитку кластерної політики Європи основним лишається положення, що вплив на зростання економіки регіону кластерні системи виробництва забезпечують на основі використання місцевих конкурентних переваг. Орієнтуючись на них компанії, університети і науково-дослідні організації об'єднуються заради реагування на ринкові виклики отримання ефекту синергії на основі реагування на ринкові виклики. Полегшення взаємодії між зацікавленими сторонами в кластері є життєво важливим для його інноваційного розвитку, оскільки нематеріальні чинники, такі як доступ до неявного знання і можливості для роботи в мережі стають важливішими активами, ніж ті, які пов'язані з близькістю постачальників. Тим самим кластери стають сучасним якісним об'єднанням, що відрізняє їх як від агломерацій епохи індустріального суспільства, так і від кластерних утворень кінця ХХ століття.

Новітньою тенденцією останніх років стає розширення інструментів розвитку співпраці в сфері інновацій малих і середніх підприємств з великими компаніями і міжнародними партнерами [174]. На малий і середній бізнес покладаються відповідальні завдання із створення нових технологій і продуктів, які визначатимуть профіль великого бізнесу у майбутньому. Отже, МСП стають «повновагомими» учасниками кластерних об'єднань. Атмосфера співпраці малого і великого бізнесу, яка створюється у середовищі кластеру, спрямовується на прискорення передачі технологій в період передислокації ТНК і стає джерелом формування нових напрямків кластеризації в регіональному масштабі [185]. Особливо дієвим інструментом для місцевого розвитку є кластери у відстаючих і сільських районах [184]. Проте, вони можуть суттєво впливати на регіональний розвиток настільки довго, доки функціонують за рахунок місцевих переваг при збереженні глобальних зв'язків і відкритості до нових знань і змін.

Програми підвищення конкурентоспроможності, розвитку наукових досліджень та інновацій не мають обмежуватися лише започаткуванням нових

напрямків і кластерів. Європейська регіональна політика передбачає можливість продовження підтримки кластерних утворень, особливо тих, які довели, що вони ефективно використовують державні пільги або/і які мають реальний потенціал стати кластерами передових технологій і, значить, бути більш конкурентоспроможними на міжнародних ринках. Ключові напрямки, що можуть бути підтримані, у даному випадку включають в себе інтернаціоналізацію кластерних фірм, комерціалізацію результатів НДДКР, співпрацю в діяльності по секторах, спеціалізоване навчання персоналу, маркетингові заходи та впровадження нових концепцій, таких як відкриті інновації.

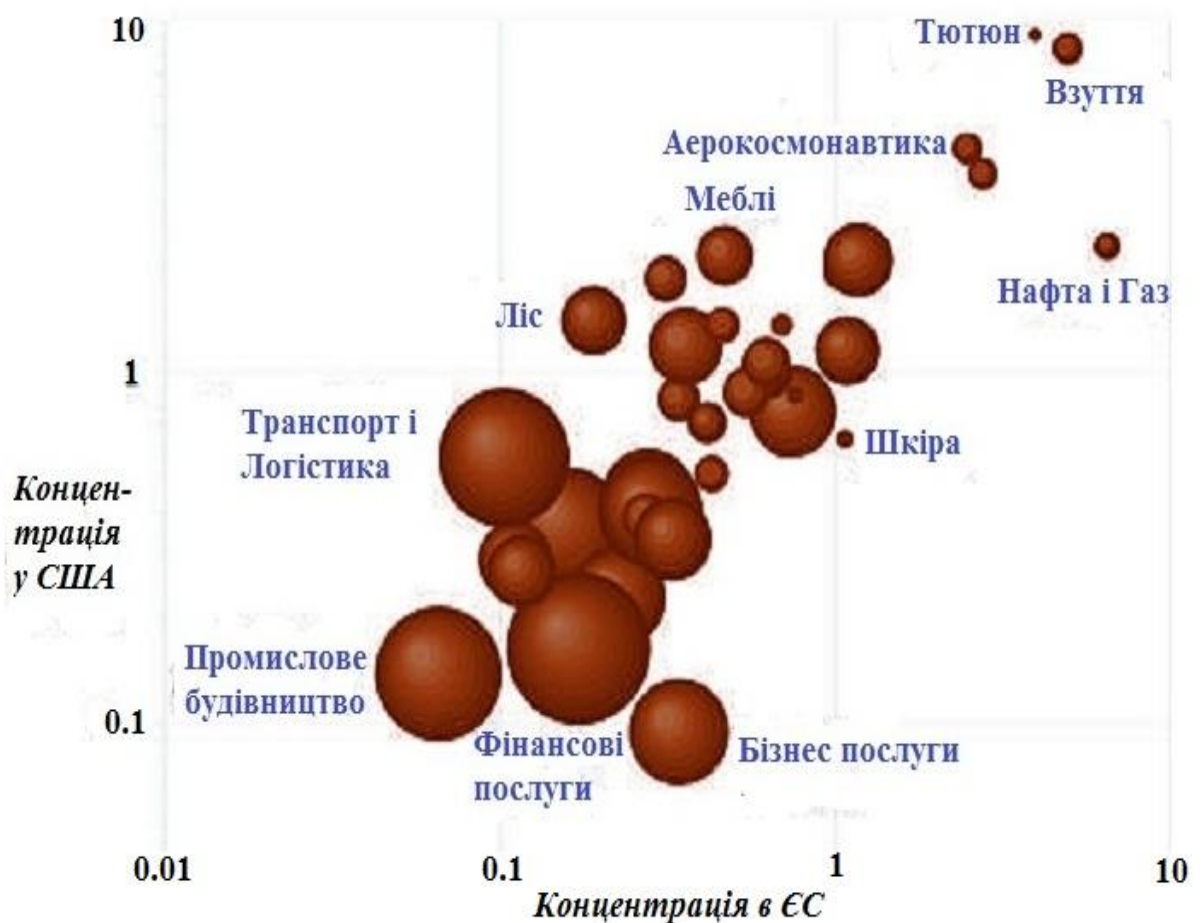

Рис. 1. 6. Регіональна концентрація європейських кластерів у порівнянні із США [196]

Поширення кластерних систем у розвинених країнах значною мірою можна відобразити порівнянням їх концентрації у США і Європейському Союзі. Дослідження, проведене Європейською кластерною обсерваторією за методологією кластерної картографії (clustermappingmethodology), показує, що у середньому в Європі кластерні об'єднання мають меншу концентрацію, ніж у США (рис. 1.6). З 38-ми проаналізованих категорій кластерів у 32-х географічна зосередженість є більшою у США, ніж в Європі. З цього випливає, що рівень спеціалізації американських кластерів є вищим за європейські.

Лідерство США у процесах кластеризації проявляється також у наявності сильних кластерів (табл. 1.1). Промислові регіони Європи мають, як правило, меншу частку зайнятих у сильних кластерах, спеціалізація яких співпадає з регіональною. У середньому в європейських регіонах зайнятість у сильних кластерах нижча порівняно із США.

Табл. 1.1.

Частка зайнятих у сильних кластерах у розрізі регіонів

Рівні спеціалізації регіонів	Регіони Європи	Регіони США
Високий рівень	74%	70%
Перший середній (average) рівень	21%	28%
Другий середній (media) рівень	18%	27%
Низький рівень	0%	0%

Відбір нових кластерних ініціатив ґрунтується на детальному аналізі існуючих сильних сторін, активів і потенціалу регіону. Такі дослідження здійснює Європейська кластерна обсерваторією (European Cluster Observatory). Використання кластерних систем для цілей синергетичного зростання здійснюється відповідно «Стратегічних принципів спільноти щодо забезпечення єдності» (Community Strategic Guidelines on Cohesion (CSGs) [197]. Вони заохочують держави-члени Європейського Союзу до просування сильних

кластерів як засобу співробітництва між бізнесом та між підприємствами і державними науково-дослідними інституціями/вищими навчальними закладами. Така зв'язка забезпечує утворення трикутника знань.

Європейський Союз за останні десятиліття накопичив значний досвід використання кластерних систем організації і функціонування виробництва. Для нього характерним є те, що попередньо активно розвивалися теоретичні основи цих процесів, які поглиблювалися на основі узагальнення досвіду, що накопичувався. У Європі створена мережа державних і приватних організацій, що аналізують процеси кластеризації і сприяють їх розвитку. Одночасно на державному і міжнаціональному рівні сформована система фінансової та методичної підтримки кластерів.

Кластерні системи організації виробництва у Європейському Союзі набули широкого використання переважно для цілей регіонального розвитку. Їх започаткування здійснюється, як правило, за підтримки місцевих та регіональних зацікавлених сторін. Вони мають висококваліфікований і досвідчений персонал для оцінки масштабності включення конкурентних переваг місцевого масштабу у бізнес-проекти кластерів та їх соціально-економічні наслідки. Зрештою, відбір нових кластерних ініціатив для фінансової та інших форм підтримки ґрунтується на детальному аналізі існуючих сильних сторін, активів і потенціалу регіону.

Створення кластерів – це не є механічний процес, що забезпечує зміну учасників партнерських відносин, надання пріоритетів регіональним чи місцевим фірмам у розміщенні замовлень і т. і. Кластерна організація обумовлює, як правило, потребу у більшій або меншій зміні внутрішньої організації підприємств-членів об'єднання, їх цілей і місії. Насамперед, підприємства-лідери намагаються (і часто небезуспішно) перебрати на себе додаткові замовлення. Одночасно вони формують або наближують до себе та у певних формах підпорядковують суміжників. Відносно новим у цих процесах є

формування бізнес-груп придбаних або новостворених одним власником підприємств, попри галузеві і кількісні відмінності між ними.

При розробці кластерної політики локального рівня враховуються розміри країни, галузева розгалуженість економіки та регіональна спеціалізація. Це обумовлює потребу у визначенні кількості кластерів та їх спеціалізації. Для випадків, коли на певних територіях країни концентрується розміщення переважної частини підприємств галузі, то тим самим попередній економічний розвиток вже сам по собі обумовлює основу кластерної політики. Особливо ця умова важлива для загальновідомих і конкурентоспроможних на міжнародному рівні кластерів. Така методика успішно використовувалася в Бразилії як для великих кластерів, так і для локальних виробничих систем відносно авіаційного кластеру EMBRAER у Сан-Хосе-дус-Кампусі, у галузі телекомунікаційного обладнання в Кампінасі та ряді інших кластерів у таких традиційних галузях як виробництво взуття, меблів, кераміки, текстилю й одягу. Для України вона може бути прийнята у кластерах авіаційної, металургійної та деяких обробних галузях. Загалом, формування організаційних об'єднань кластерного типу актуально у науково-орієнтованих секторах та секторах, які мають реальні перспективи зростання на використанні ідеології «економії від масштабу». Що торкається традиційних секторів, то для них ця організаційно-правова форма не є істотною.

Життєздатність інноваційних кластерів значною мірою залежить від гуманітарної інфраструктури. Особливо велику роль у функціонуванні кластерів відіграють наукові і освітні установи, які мають унікальне значення для локального розвитку. В ідеалі, у тих сферах діяльності, що охоплює кластер, науково-освітні заклади повинні утвердитися в ролі глобальних лідерів. До того ж, підпитуючи фірми кластеру новими ідеями, вони отримують від бізнесу замовлення, експериментальну базу і фінансування для розвитку науково-дослідної і навчальної діяльності.

В Україні такий методологічний підхід міг би виявитися ефективним для інноваційного розвитку. Так, Київський національний технічний університет є членом консорціуму міжнародного проекту десятків наукових закладів QB50. У рамках проекту в університеті створений перший вітчизняний наносупутник PolyITAN-1, виведений на орбіту 20 червня 2014 року [42]. Це такі інновації, на основі яких, як правило, створюються кластерні об'єднання з метою тиражування продукту для задоволення потреб народного господарства і населення. Одночасно в рамках кластеру має вестися подальший розвиток нового наукового напрямку і удосконалюватися технологічні процеси виготовлення продукту, а також вестися маркетингові дослідження з просування товару на вітчизняному і світовому ринках.

Зазначена якість кластерної організації може мати особливо велике значення для України. В умовах зменшення фінансування науки і освіти, з одного боку, та зростання відповідальності місцевих органів влади за зменшення безробіття та створення нових робочих місць, особливо для молоді, доцільно орієнтуватися на пошук резервів формування локальних виробничих структур регіонального характеру. Найбільш перспективним у цьому відношенні є сприяння і стимулювання університетської науки в розробці нових інноваційних продуктів і формування на основі використання їхніх результатів нових виробництв. У зв'язку з цим кластерна політика має враховувати іноземний досвід щодо розвитку регіональних центрів навколо нового покоління фахівців науково-дослідних фірм і університетів. Ключовим чинником для них може бути включення до трансдисциплінарних дослідних мереж, що мають достатньо ресурсів для розвитку в якості суттєвої складової власної регіональної політики в галузі науки.

В економічній науці «білою» плямою залишається проблема кластерної політики щодо периферійних (депресивних) регіонів. Переважна більшість науковців концентрує свою увагу на пошуку форм і механізмів створення і функціонування кластерів у розвинутих регіонах, які мають потужні науково-

технічні і виробничі ресурси. Що торкається депресивних регіонів або регіонів, які через певні новітні тенденції пережили кризу і потребують відродження щонайменше у традиційних напрямках діяльності, то адаптація кластерних форм до завдань їх розвитку розробляється занадто слабо. Нині у літературі з регіональної проблематики однією з домінантних точок зору є те, що економіку таких територій можна оживити за допомогою відповідної політики знань та інновацій [Початок цим дослідженням здійснено у працях: [154; 140, 527-536; 171, 491-504]. Розвиваються також дослідження з відновлення старопромислових регіонів. Для них, як показує аналіз, проблемним є найчастіше не стільки відсутність необхідної інституційної насиченості (institutional thickness), скільки спадщина колективного мислення, орієнтованого на старі технології і «виробничі рутини» («ways of doing») [117]. Попадання до такого стану Г.Грэхером визначено поняттям «когнітивного блокування» [143, 1-31]. Вихід із нього очевидний: кластер має прийняти інноваційні рішення вищого рівня, які забезпечують вихід із традиційного для нього творчого поля. Це потребує відходу від колишніх звичок, тобто свого роду звільнення від минулого, що за авторством Б.Джонсона отримало назву «інституційної забудькуватості» (institutional forgetfulness)[154, 20-43].

В умовах реформування економіки України визначилися три підходи в розвитку виробничих комплексів. По-перше, відпрацьовується концепція формування локальних виробничих (територіально-виробничих) комплексів, по-друге, адаптується зарубіжний досвід створення промислових кластерів і, в третіх, розвивається механізм регіональної конкурентоспроможності. З трьох напрямів розвитку виробничих комплексів найменш розвинутими в Україні є економічні, юридичні та інституційні передумови формування локальних виробничих систем. Це пояснюється тим, що в умовах планової економіки пріоритетне значення надавалося створенню великих виробничих комплексів металургійної та гірничодобувної промисловості, а також важкого машинобудування. Такий політекономічний тренд реалізовувався на всій

території колишнього Радянського Союзу, але найбільш негативні наслідки він мав для економіки України. Досить сказати, що на підприємствах союзного підпорядкування вироблялося 95 % продукції. Функціонувало понад 2 тис. великих підприємств, підпорядкованих загальносоюзним міністерствам і відомствам. За оцінками експертів, 70-80 % промислових підприємств не мали на території України замкнених технологічних циклів. За рахунок поставок з союзних республік Україна забезпечувала 25 % потреб республіканської промисловості, в тому числі лісової і деревообробної - половину, машинобудування та легкої промисловості - на 40 %.

Таблиця 1.2.

Динаміка показників інноваційної діяльності у промисловості України

	2007	2008	2009	2010	2011
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності в Україні, млрд грн.	10,8	12,0	7,9	8,0	14,3
Кількість інноваційно активних промислових підприємств / % до загальної кількості промислових підприємств	1472/14,2	1397/13,0	1411/12,8	1462/13,8	1679/16,2
Освоєння виробництва інноваційних видів продукції на промислових підприємствах, найменувань	2526	2446	2685	2408	3238
Обсяги реалізованої інноваційної продукції, млрд. грн. / % до загального обсягу реалізованої промислової продукції	40,2/6,7	45,8/5,9	31,4/4,8	33,7/3,8	42,4/3,8

Економічна спадщина, що дісталася Україні від колишнього Радянського Союзу, до теперішнього часу не приведена у відповідність з новими сучасними тенденціями розвитку світової економіки. В Україні, як і раніше, переважають великі підприємства, конкурентоспроможність яких щорічно падає. Якщо в 2007 році в структурі експорту недорогоцінні метали та вироби з них становили 42,1 %, то в 2012 році цей показник впав до 27,5 %. Кількість підприємств з 1997 по 2012 рік збільшилася з 615686 до 1341781, тобто в 2,17 рази. Однак

системного характеру формування мережі малих і середніх підприємств, що конкурують з великим бізнесом, не вдалося досягнути. У радянські часи були створені окремі форми локальних територіальних виробничих комплексів - промислові агломерації, вузли і центри. Проте, для державних органів вони не стали об'єктом структурного аналізу і трансформації в систему становлення інноваційної економіки.

Тим часом, в економічному розвитку України, як і раніше, недостатньо використовується інноваційний фактор. Як видно з табл. 1.2 в промисловому виробництві в 2007-2011 роках його рівень і динаміка характеризуються низькими показниками. Це належить до індикаторів кількості інноваційне активних підприємств та обсягом реалізованої інноваційної продукції. Аналітичні матеріали, сформовані Державною службою статистики України, дозволяють зробити узагальнюючий висновок відносно того, що в Україні ще не вдається здійснити позитивні тенденції в інноваційній діяльності (додаток А).

У галузевому розрізі кращі показники інноваційного розвитку мають підприємства машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості. Вони мають у своєму розпорядженні більшою часткою інноваційно активних підприємств, а також є лідерами в освоєнні виробництва інноваційної продукції та впровадження нових технологічних процесів (додаток В). Це пояснюється в першу чергу історично високим науковим потенціалом цих галузей, наявністю кваліфікованих кадрів і вищим в порівнянні з іншими галузями рівнем витрат на інноваційну діяльність.

Як витікає з табл. 1.3, протягом 2008–2010рр. частка інноваційне активних підприємств порівняно з попереднім періодом зросла на 3,0 в.п. в основному за рахунок збільшення частки підприємств, що займалися організаційними та маркетинговими інноваціями. Із загальної кількості обстежених підприємств 4,5% займалися лише технологічними інноваціями, 11,2% – лише організаційними та маркетинговими інноваціями

(нетехнологічними інноваціями), 5,3% – технологічними й нетехнологічними інноваціями. Разом з тим частка підприємств із технологічними інноваціями зменшилася на 1,8 в.п.

Табл. 1.3.

**Розподіл підприємств і організацій за типами інновацій
(у % до загальної кількості підприємств)**

	2008р.	2010р.
Загальна кількість підприємств і організацій	100,0	100,0
Інноваційно активні	18,0	21,0
Займалися технологічними інноваціями	11,6	9,8
Займалися продуктовими інноваціями	7,5	5,8
Займалися процесовими інноваціями	8,4	7,7
Займалися маркетинговими інноваціями	10,5	12,5
Займалися організаційними інноваціями	8,1	10,2
Не займалися жодною з інновацій	82,0	79,0

Оцінка існуючих реалій в економіці дає підставу для висновків про необхідність переходу на нову модель розвитку. Фундаментальною метою реформ, які проводяться останнім часом, є отримання ефекту «безперервної модернізації». Однією з форм вирішення актуальних завдань економічного розвитку є впровадження сучасних систем територіального управління, і насамперед локальних виробничих систем кластерного типу. При цьому пріоритет повинен віддаватися формуванню таких утворень, які орієнтовані на інновації, як у сфері технологічних процесів, так і у виробництві кінцевого продукту або послуги.

Інституційне середовище функціонування ЛВС в Україні формуються в умовах реалізації національної стратегії, орієнтованої на розвиток місцевого самоврядування, поступового розширення прав територіальних громад, передачі повноважень центру регіонам. В Україні йде впровадження таких європейських інструментів інституціонального будівництва як Twinning (Указ Президента України «Питання забезпечення впровадження програми Twinning» від 06.10.2005 року), TAIEХ (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки та виконання плану залучення зовнішньої допомоги Європейської Комісії у рамках TAIEХ» від 09.04.2008 року № 316) і програми Всеохоплюючої інституційної розбудови (СІВ) (розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання підготовки та виконання програми Всеохоплюючої інституційної розбудови у рамках ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство» від 10.11.2010» від 10.11.2010 № 2078 -р).

Найбільш перспективним для формування нової української економіки є орієнтація на структурно-технологічні перетворення промисловості, в основі яких лежать середньо- та високотехнологічні виробництва. При цьому частка вітчизняних розробок повинна отримати зростаючу тенденцію в процесі інтеграції інноваційної та промислової політики. До вирішальних факторів успіху такої стратегії створення науково-інноваційно-виробничих кластерів у високотехнологічних галузях. На такій основі нові кластери будуть спроможними сконцентрувати свої зусилля на комерціалізації виробничих потужностей державних підприємств і галузевих наукових інститутів. При цьому можуть бути використані форми державно-приватного партнерства і засоби різних джерел, у тому числі бюджетних, кредитних та інвестиційних.

Здійснюючи аналіз кластерних систем треба враховувати також наявність таких форм як технопарки (додаток С) та індустріальні парки (додаток С). Їх функції дещо вужчі і полягають головним чином у комерціалізації наукових досліджень і створенні облаштованої ініціатором відповідною інфраструктурою

територію. Проте, ці структури мають потенціал, який значною мірою наближає їх до кластерних систем або спроможний у перспективі стати основою кластерної організації.

Новітньою формою розвитку високотехнологічних виробництв є наукові парки. Їх створення і діяльність здійснюється відповідно із Законом України «Про наукові парки» від 25 червня 2009 року № 1563-VI. Науковим парком вважається юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку. Його партнерами можуть бути суб'єкти господарювання, які повинні для цього укласти відповідний договір. Пріоритетними напрямками наукового парку мають бути економічно і соціально зумовлені наукові, науково-технічні, та інноваційні види діяльності, що відповідають меті його створення, галузевому профілю засновника, враховують потреби регіону та узгоджуються з законами «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» і «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні».

Дослідження проблем розвитку наукових парків здійснюються багатьма українськими і зарубіжними науковцями. Серед них В. Андріянов (теоретичні основи наукових парків) [1] [1, 33-35]; М.М. Іванов, С.Р. Колупаєв (методи управління наукою та нововведеннями в США) [35]; А. Каратаєв (функціонування наукових парків у розвинених капіталістичних державах) [40, 13-15]; В.К. Васенко (світовий досвід функціонування та стратегія розвитку вільних економічних зон в Україні) [6]; В. І. Ляшенко, А. І. Землянкін, І. Ю. Підоричева, Т. Ф. Бережна (інфраструктура наукових парків) [72, 89-109]; О.А. Мазур (світовий та український досвід функціонування технологічних парків) [73]; В. Семиноженко (технопарки та досвід формування інноваційної економіки) [92] та інші. Однак практика створення технопарків ще не отримала достатньо широкого розповсюдження, хоча певний досвід вже накопичено, що дає підстави для подальшого створення їх мережі.

Перший науковий парк «Київська політехніка» був створений на базі Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут». Результатом його діяльності стало залучення 55 іноземних та українських високотехнологічних компаній, близько сотні наукових груп і лабораторій КПП, що створюють для них потік конкурентоспроможних ноу-хау, понад 20 інженерних факультетів, які готують для компаній високоякісний персонал, кілька венчурних та інвестиційних фондів, які, в разі необхідності, виступають інвесторами окремих стартап-проектів. До роботи наукового парку залучається дедалі більше студентів, які не лише працюють у його компаніях, а й створюють у структурі бізнес-інкубатора парку власні маленькі компанії для виведення на ринок своїх винаходів і проектів [102].

Серед дослідників існує думка, що до наукових парків правомірно відносити деякі технопарки з тим, щоб вони могли більшою мірою користуватися пільгами, які надаються фізичним особам такого статусу [29, 62]. Зокрема, називаються технопарки «Текстиль», базою якого є Херсонський національний технічний університет; «Агротехнопарк» Національного університету харчових технологій і «Яворів» Національного університету «Львівська політехніка». З огляду на наявність в Україні розвинутої мережі навчальних установ вищого рівня акредитації, науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів, а також сучасного бізнес-середовища можна вважати, що найближчим часом будуть створюватися нові потужні наукові парки.

Висновки до розділу 1.

1. Систематизація та узагальнення теоретико-методологічних підходів до просторових економічних явищ дозволило виявити історичний і логічний зв'язок концепцій локальних виробничих систем, зокрема агломерацій (Й.Г. фон Тюнен, А. Вебер); моделі ізольованої держави з центром і периферією (Й.Г. фон Тюнен); теорії центру і периферії глобальної економіки (П. Кругман); теорії вибору культур та інтенсивності обробку землі (Й.Г. фон Тюнен); концепції економічного ландшафту (А. Льош); концепції визначення місцеположення (К. Беренс, А. Льош); теорії промислового району (А. Маршалл, Г. Бекаттіні); концепції нового регіоналізму (А. Кумберс, Г. МакЛеод, Д. МакКіннон); кластерної теорії (М. Портер). На цій основі доведено, що використання унікальних переваг регіону не може будуватися лише на основі формування формалізованих процесів кластеризації, сформульованих М. Портером, а має враховувати й суміжні теорії, що безпосередньо або дотично торкаються просторових аспектів економіки.
2. В результаті визначення природи, сутності та еволюційної компоненти кластерних виробничих систем надано авторське трактування даного явища як просторової мережевої системи, яка, абсорбуючи конкурентні переваги, ресурси та інфраструктуру регіонів, агломерацій, територіально-адміністративних структур і місцевого індустріального мікроклімату, створює конкурентоспроможну локальну додану вартість і забезпечує отримання синергічного ефекту об'єднання. Архітектурно кластери складаються із груп юридично незалежних одна від другої взаємопов'язаних компаній і організацій, зокрема, виробничих підприємств, посередницьких фірм, фінансових установ, університетів, дослідницьких центрів і державних органів влади.
3. Формування кластерної політики у країнах із сильними регіонами має за вихідну точку регіональну основу (США, Німеччина), в інших – національну. З огляду на загострення через «українську кризу» проблеми регіоналізації

кластерна політика має стати складовою реформ, спрямованих на децентралізацію, що дозволить не обмежувати їх лише змінами бюджетної політики, а й охопити виробничий сектор економіки. Водночас, з огляду на досвід розвинутих країн, особлива підтримка має надаватися кластерам, що спроможні стати центрами концентрації спеціалізованих компаній, орієнтованих на досягнення лідерських позицій на ринку на основі створення інноваційних продуктів і послуг.

4. Стратегія розвитку мережевих об'єднань полягає у створенні кластерів з активами доступу до неявних знань і високою продуктивністю у генеруванні нових ідей у вигляді продуктів і послуг, що переважають фактори близькості постачальників. Недостатній рівень реалізації такої стратегії Європейським Союзом призвів до відставання у інноваційному розвитку від США і країн Азії, що має стати важливим уроком при розробці комплексу економічних реформ в Україні.
5. Кластерні форми організації виробництва мають значний ресурс у розвитку депресивних та старопромислових регіонів. Він полягає в орієнтації економічної політики на структурно-технологічні перетворення, в основі яких лежать середньо - та високотехнологічні виробництва, використання гуманітарної інфраструктури та врахування регіональної спеціалізації.
6. Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора. [44, 45, 49, 50, 149].

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

2.1. Методологічна концепція дослідження кластерних форм виробництва у глобальній економіці

Дослідження кластеризації має пов'язуватися з генезисом цих процесів, тобто із зародженням найпростіших форм і наступним їх розвитком. Відтак, близько трьох десятиліть тому виникла потреба у створенні локальних виробничих систем, спроможних активізувати використання конкурентних переваг окремих територій. Як відзначають європейські дослідники, на початках формування територіальних об'єднань підприємств і різного роду установ не було мети «створення кластерів» (“the creation of clusters”) [29]. Йшлося про нову регіональну політику, орієнтовану на пошук механізмів стимулювання інновацій і досягнення територіальної конкурентоспроможності.

Термінологічно на початковому етапі процесу кластеризації позначалися поняттям «локальні виробничі системи». Прообразом кластерних структур вважаються італійські «індустріальні округи» (рис 2.1). Вони виникли у італійському регіоні Емілія Романія і згодом стали відомими як в Італії, так і в усьому світі. Детальний аналіз цієї системи здійснено науковцями Массачусетського технологічного інституту М. Піоре і Ч. Сабелем [15]. Особливе значення італійського досвіду полягало в тому, що він довів можливість малих фірм вести конкурентоспроможний бізнес на світовому ринку та успішно вирішувати проблеми безробіття. За даними С. Соколенка, в Італії налічується 260 «індустріальних округів», у роботі яких бере участь більше як 80 тис. підприємств з чисельністю працюючих понад 800 тис. За ширшими оцінками, що включають розташовані на територіях індустріальних

округів пов'язанні з ними фірми, у тому числі й сфери послуг, в мережі функціонують 1,2 малих і середніх підприємств, які надають робочі місця від 4 до 6 млн. чолові [78].

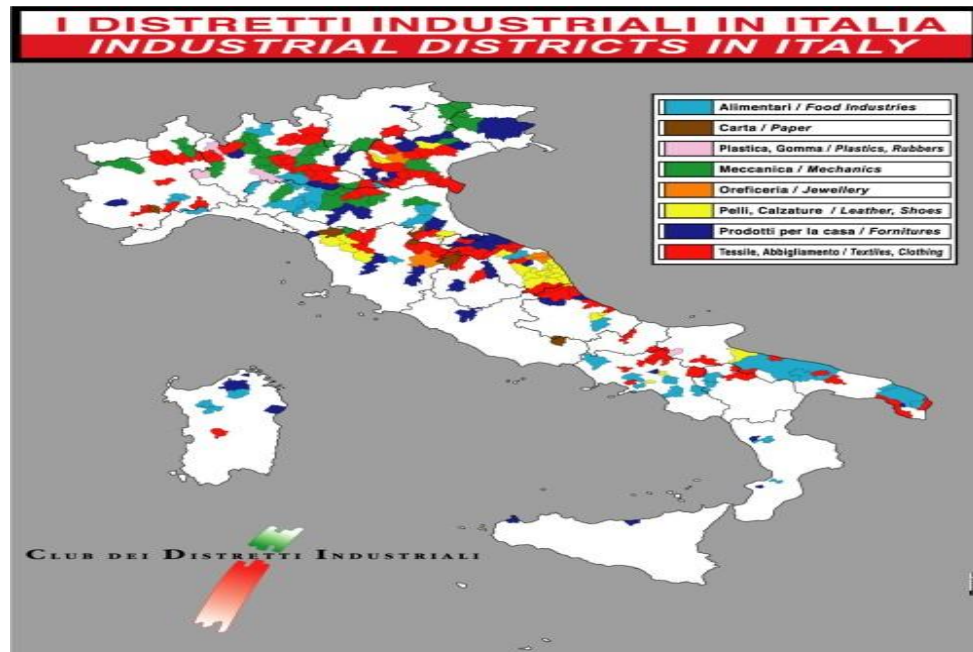

Рис. 2.1. Індустріальні округи Італії [196]

Поширення локальних виробничих систем у глобальній економіці викликало потребу у введення для них певного термінологічного визначення. Це завдання вдало виконав М. Портер, який у монографії «Конкурентні переваги націй» вперше почав вживати поняття «кластер» [131]. Як було показано вище, М. Портер вкладав у зміст цього терміну об'єднання підприємств за територіальною і ринковими інтересами, що потребує нині різного роду уточнень. Проте, вони можуть бути відображенні використанням нових форм, адекватних новому змісту локальних виробничих процесів та їх диференціацією.

Досліджуючи кластерні форми організації виробництва, треба виходити з філософських трактувань форми і змісту. У такому підході основоположним є розуміння форми як впорядкованого змісту, його внутрішнього зв'язку і порядку. Через побудову форм стає можливим реалізувати економічні знання про суть процесів. Вирішуючи різні завдання, менеджери і економісти

створюють форми, що є свого роду конструкціями, які забезпечують ефективне досягнення мети виробничої діяльності.

Зосередження дослідження на кластерних формах організації виробництва дозволяє також глибше розкрити змістовну складову процесів кластеризації. Це досягається завдяки тому, що форма як «зовнішній тривимірний контурний вигляд чи конфігурація певної речі» [177] несе на собі відбиток багатьох елементів суті явища. Відносно кластерів через форми значною мірою проглядаються еволюційні, територіальні, секторальні, якісні та інші процеси, що відносяться до змісту явищ.

Значення форм у дослідженнях кластерних систем варто розглядати як головний засіб реалізації мети, для досягнення якої здійснюється їх вибір і розвиток. Нині у цьому відношенні особливого значення набирає пошук нових форм, що спроможні становити ефективний інструмент мобілізації та стимулювання членів мережевого об'єднання до інноваційної діяльності, розвитку малого і середнього бізнесу, вироблення спільної виробничої та ринкової політики.

Розвиток кластерних форм у методологічному аспекті потребує ув'язки з сучасною концепцією орієнтації мережевих об'єднань на широке коло завдань. У Європейському Союзі організовуються відкриті арени інновацій, створюються вузли (nodes) міжнародних мереж і платформ для вирішення соціальних проблем і задоволення попиту населення. Це характеризує кластери як об'єднання, що приймають на себе функції центральних і місцевих органів влади.

Розуміння економічної природи кластерних форм організації виробництва є основою вироблення методологічної концепції дослідження кластеризації у

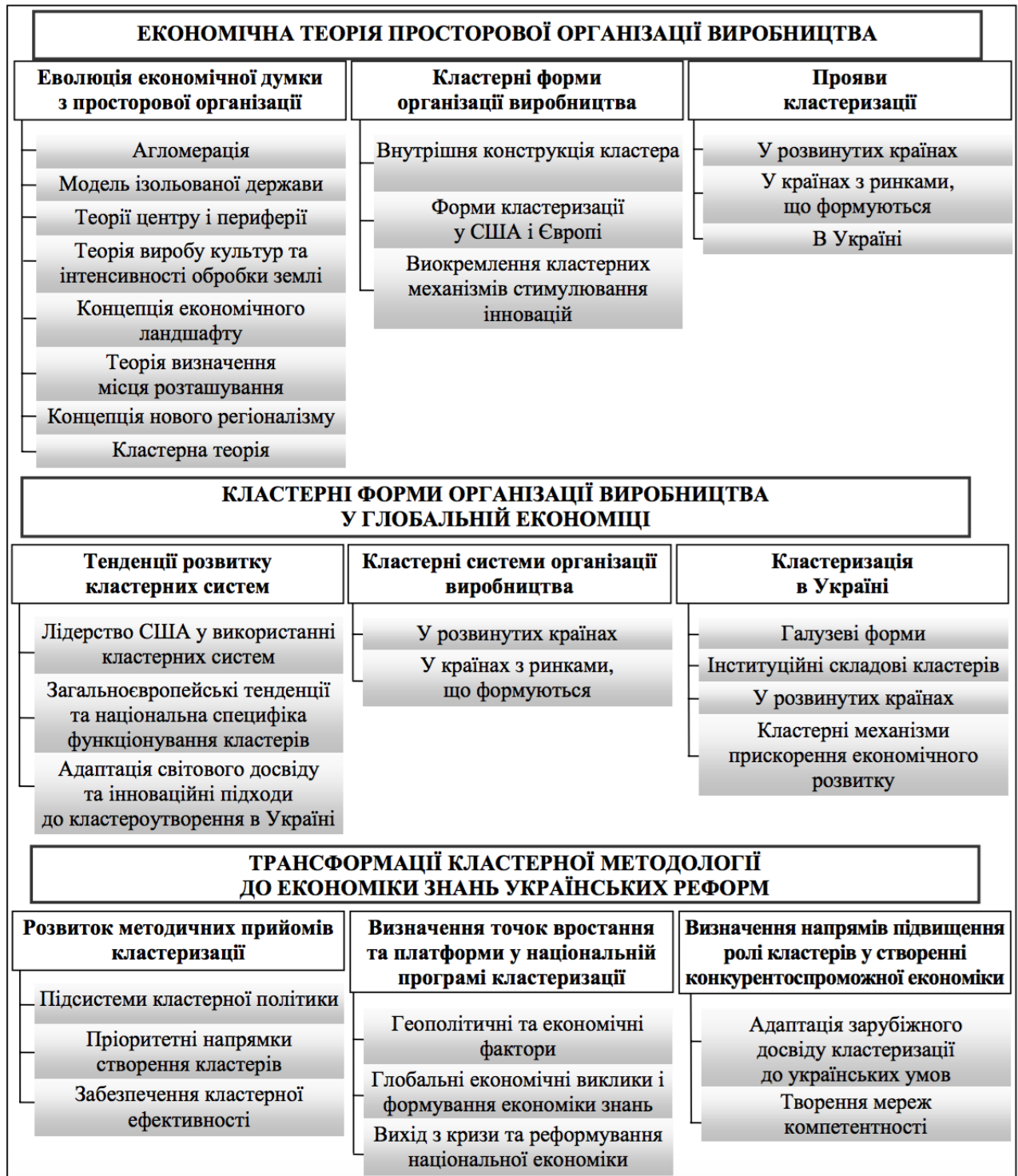

Рис.2.2. Логіко-структурна схема дисертаційної роботи

глобальній економіці (рис 2.2). Вона має складатися з трьох блоків: розвитку економічної теорії просторової організації виробництва; аналізу системи

кластерних форм організації виробництва у глобальній економіці; трансформації кластерної методології до економіки знань і українських реформ. Таким чином дослідження забезпечить теоретичне обґрунтування процесів створення локальних виробничих систем та виокремлення тенденцій їх прояву у найбільш розвинутій частині глобальної економіки – євроатлантичному просторі. Логічно отриманні результати стануть основою визначення напрямків включення зарубіжного досвіду до потреб реформування економіки України.

Природно, що у дослідженні мають бути визначені обмеження, що впливають з прикладної частини мети, визначеної в дисертації. У теоретичній площині з цих позицій важливим є розуміння еволюції економічної думки з просторової організації, виокремлення кластерних систем організації виробництва у розвинутих економіках і формування кластерної політики в методологічному плані.

Аналітичні дослідження кластерних форм організації виробництва у глобальній економіці мають враховувати те, що останні, попри коротку історію свого застосування, все-таки набули великого поширення у розвинутих економіках і поширюються на країни з ринками, що формуються. Це дозволило накопичити певного позитивного досвіду, який доцільно використовувати при розробці економічної політики і практики. З огляду на доцільність виокремлення кращого досвіду аналітичні дослідження мають носити бенчмаркінговий характер. Такий підхід реалізовується виокремленням тенденцій розвитку кластеризації, поглибленим вивченням механізмів функціонування кластерів лідерського типу і української практики.

Отримання нового науково-практичного результату – головний блок дослідження. Він безпосередньо пов'язаний із загальнотеоретичними і аналітичними частинами дисертаційної роботи і визначає рамочні межі рекомендацій. Розвиток теоретичних положень кластеризації і аналітична частина роботи здійснюється насамперед у напрямку створення науково-

інформаційної бази обґрунтування системи методів формування економічної політики у сфері кластеризації. Конкретизація методологічних положень для потреб економіки України здійснена у проривних напрямках проведення реформ. Відповідно до мети і завдань дисертації обрані дві проблеми: визначення точок зростання і платформ у національній програмі кластеризації та обґрунтування напрямків підвищення ролі кластерів у переході України до економіки знань.

Дослідження форм кластеризації, як кожна наукова робота, потребує системного підходу. Це – основа досягнення мети. Проте, кластерна проблематика має своєю особливістю те, що як у Європейському Союзі, так і у США рівно і в Україні відсутній статистичний облік у розрізі кластерів. Такий стан інформаційного забезпечення спонукає до ширшого використання узагальнень, що здійснюються державними, приватними та науковими організаціями. Ці узагальнення мають доповнюватися особистими узагальненнями, що здійснюються шляхом накопичення інформації по окремих кластерах.

В економічних дослідженнях частіше керуються тими рисами системи, що її наповнення складається з комплексу елементів, які взаємодіють між собою і спроможні як посилювати, так і гальмувати розвиток. Варто послатися на А. Гальчинського, який вважає, що «система – це внутрішньо організована структура – система систем, що виступає як засіб досягнення певної (системної) мети, має специфічні механізми самозбереження і енергію саморозвитку, підпорядковується власній логіці історизму та іманентним законам» [97].

У рамках системного підходу мають застосовуватися методи, що можуть бути достатніми для вирішення завдань дисертації. У дослідженнях кластерів виправдали себе такі методи як історико-логічний, аналізу і синтезу, порівнянь, картографічний. Вони дають необхідні результати і в дослідженні кластерних форм, хоча ними не можна обмежувати науковий пошук. Для досягнення мети дисертаційного дослідження доцільно використовувати прийоми статистичного

групування, класифікації, графічного зображення, синтезу і вибірки та абстрактно-логічні.

2.2. Тенденції розвитку кластерних форм організації виробництва

За оцінками експертів, нині кластеризацію у світі охоплено близько 50% національних економік. У США в рамках кластерів працюють більше половини підприємств, а питома вага ВВП, що виробляється ними, перевищила 60%. В Європейському Союзі нараховується більше 2 тис. кластерів, в яких задіяне 38% робочої сили [122].

Рис. 2.3. Троїста спіраль кластеризації економічного розвитку

Становлення кластерного підходу у вирішенні завдань розвитку економіки, початок якому закладено в Італії, масштабно було продовжено у 80-х роках у США. Дещо пізніше він охопив і всю Європу. За цей час кластери розвинулися у форму організації виробництва і науково-технічної діяльності, яка нині суттєво визначає суспільний прогрес світової економіки. Процес кластеризації змінився від наближеної до ресурсної бази концентрації підприємств і

суміжних виробництв на певній території з метою економії на транспортних витратах до включення в їхній склад виробничих фірм і установ, що здійснюють науково-технічні розробки.

Еволюція кластерних систем поступово набула вираження троїстої спіралі, яка відображає особливості трансформації світової економіки до інформаційного типу (рис. 2.3). Цей процес є наслідком ускладнення організації суспільних систем через зростання інформаційної ємності світу. Насамперед така тенденція розвивається в економічній сфері. В управлінському зрізі, як вважає М. Кастельс [41], домінуючим фактором є не стільки інформація, скільки мережева логіка її використання. В сучасній економіці сформувалося середовище, що дозволяє переходити до кластерно-мережових систем відкритого типу з горизонтальними зв'язками, які дозволяють поглинути ієрархічні форми з вертикальною субординацією і традиційні ринкові механізми з ціновими сигналами. Такого роду оновлення способів координації зв'язків і моделей економічного управління усуває гегемонію держави над суспільством і робить її партнером. Як зазначає Г. Іцковиц у передмові до російського видання своєї монографії «Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии», «традиційно влада і бізнес розглядалися двигунами промислової політики, однак в еру, коли передові знання суттєво швидше реалізуються на практиці, на передній план виходять університети» [12].

Погляд на кластери в історичному ракурсі свідчить про те, що ця форма не є певним одноактовим винаходом. Він є багаторічним і багатостороннім процесом, у підвалинах якого лежить створення базисних елементів інфраструктурного характеру на регіональних рівнях. Тому варто вбачати за яскравими ринковими успіхами бізнесу насамперед розвинуте середовище, на якому зростає підприємництво і яке його живить. У кожному регіоні з розвинутими кластерами багато років створювалася своя структура їх

зародження і розвитку, що не завжди враховується при спробах запозичення досвіду успішних країн і регіонів.

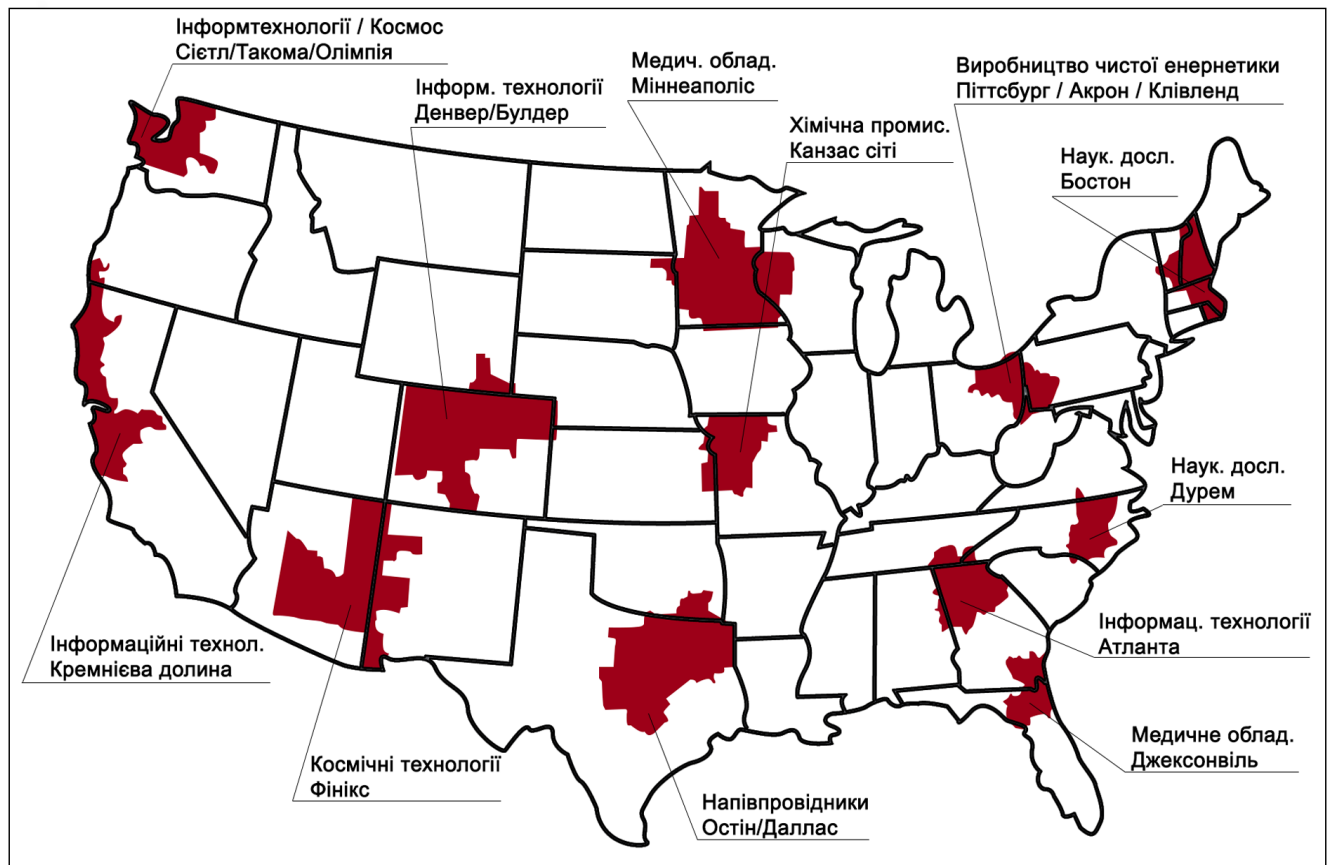

Рис.2.4. Вибірка кластерів високої технологічності США [124, 86]

Розгляд досвіду США як найбільш технологічної країни, свідчить про те, що мережа сильних факторів має точковий характер (рис. 2.4). Як правило, спеціалізація інноваційних кластерів має регіональний характер. При цьому, навіть у такій високотехнологічній країні, як США, далеко не всім штатам вдається досягнути технологічного лідерства принаймні в одній галузі. Фактично із 48-ми штатів, що розташовані на території між Атлантичним і Тихим океанами та між Канадою і Мексикою, лише у 12-ти розміщені найбільш високотехнологічні кластери.

Інфраструктурний базис у розвитку кластеризації можна показати на прикладі штату Айова, що отримав високі досягнення в сільському

господарстві, і штату Північна Каліфорнія, яка стала лідером у напівпровідниковій промисловості. В Айові сформувалася регіональна система досліджень і розробок на основі передачі землі (landgrant) університетам і експериментальним станціям. Їхня місія полягала у підготовці майбутніх фермерів і здійсненні досліджень для потреб регіону. У Північній Каліфорнії для рекламування бурхливого зростання напівпровідникової промисловості створили бренд «Силіконова долина», після чого з'явилися силіконові алеї, гори, лощини і прерії. Тут протягом багатьох десятиліть розвивалося підприємництво у вищій школі, склалися ділові відносини між університетами і бізнесом, здійснювалася державна підтримка НДДКР і розроблялася особлива політика підтримки бізнесу, орієнтована як на військові, так і на цивільні цілі. Крім того, важливе місце в американській практиці розвитку кластерів займають венчурні фірми, що спочатку орієнтувалися переважно на виконання соціальних функцій.

Кластерні форми організації виробництва тільки починають витіснити традиційні. Їх майбутня значимість високо оцінюється країнами, в яких вони відіграють важливу роль в економіці. Симптоматично, що Президент США Барак Обама вже у своєму першому виступі перед Конгресом звернув увагу на необхідність підтримки процесів динамічної взаємодії між великими і малими компаніями, університетами, фінансовими структурами на основі кластерних стратегій, які функціонують, насамперед на регіональному рівні і спроможні придати динамізм економіці країни в цілому. Він також ініціював виділення в рамках бюджету на 2010 рік 100 млрд. дол. на підтримку регіональних інноваційних кластерів і бізнес-інкубаторів, вважаючи їх критичною компонентою конкурентоспроможності США [90]. Така політика на федеральному рівні передбачалася вперше, раніше підтримку кластероутворення здійснювалась лише в рамках регіонів.

Таблиця 2.1.

Загальна характеристика розвитку кластерних мереж в країнах ЄС [181]

Країна	Започаткування кластеризації	Кількість кластерів	Кількість компаній	Кластерна платформа та її англійська назва
Austria	Кінець 1990-х років	Близько 50 кластерів і мереж	Майже 4000	Cluster Platform
Belgium	2000-	-	-	The clustering policy
Czech Republic	2002	Близько 55 мереж	-	The National Innovation Strategy
Denmark	-	22	-	“InnovationNetwork Denmark”
Finland	1994	-	-	“Centre of Expertise Programme
France	2004	51	Більше 1000	Poles de competitivite
Germany	1993	-	-	“High-Tech Strategy2020 for Germany”
Hungary	2000	10	-	New Szechenyi Plan
Italy	Початок 1980х	16	Більше300	Metadistrict of excellence promotion (MOEX); DRIADE; ERGON
Netherlands	Середина 1980х	-	-	Top Sector policy
Norway	Початок 1990х	22	-	The Arena programme, and theNorwegian Centres of Expertise programme
Poland	2004	-	-	Polish Agency for Enterprise Development
Portugal	1990-ті	38	-	Portuguese Operational Competitiveness Programme –
Slovenia	1999	11	-	Entrepreneurship and Competitiveness Policy
Spain	1992	-	-	AEI programme
Sweden	Кінець 1990х	-	-	VINNVAXT programme
United Kingdom	Кінець 1996	-	-	Regional Economic Strategy

Не менш серйозна увага розвитку кластерних ініціатив приділяється і у країнах Європейського Союзу. За оцінкою віце-президента Європейської Комісії Гюнтера Верхуджена, який відповідає за підприємницьку і промислову політику, «ЄС має потребу у більшій кількості кластерів світового рівня. Вони

відіграють життєво важливу роль в інноваційному розвитку наших фірм і у створенні нових робочих місць. Тому ми пропонуємо, щоб зусилля в області підтримки кластерної політики на всіх рівнях були спрямовані на посилення переваги і відкритості для співробітництва, зберігаючи при цьому конкурентне середовище в рамках створених агломерацій» [181].

В Європейському Союзі не всі країни одночасно почали формувати і реалізовувати політику кластеризації (табл. 2.1). Проте на початок 2000-х років кластери вже функціонували практично у всіх державах ЄС. Першими європейськими країнами, які почали розвивати кластерні форми, стали Нідерланди, Італія, Німеччина, Іспанія.

Нині в Європейському Союзі повністю охоплені кластерними формами організації виробництва данська, фінська, норвезька і шведська промисловість. Зокрема, Фінляндія завдяки реалізації кластерної політики протягом 2000-х років посідає провідні місця у світових рейтингах конкурентоспроможності. Ці досягнення забезпечили різні за сировинними, технологічними і наукомісткими параметрами галузі. Так, маючи лише 0,5% світових запасів лісу, країна забезпечую 10% світового експорту продукції деревообробки і 25% – паперу. На телекомунікаційному ринку вона обіймає 30% світового експорту устаткування мобільного зв'язку і 40% – мобільних телефонів [176, 24].

Еволюція локальних виробничих систем кластерного типу у Європейському Союзі відбувалася у напрямку збільшення «критичної маси» кластерів, які мають потенціал впливу на підвищення конкурентоспроможності як окремих країн, так і ЄС в цілому. Це проявилось в тому, що поступово процеси кластеризації змінюються і урізноманітнюються. Вони представлені схематично на рис. 2.5. Насамперед, еволюціонувала національна і регіональна кластерна політика. Ініціативи у створенні кластерів трансформувалися від завдань з розвитку промислового виробництва, підвищення його продуктивності і ефективності до впровадження інновацій та економічних

перетворень з урахуванням суспільних і соціальних аспектів. Змінювалися і масштаби ініціатив від суто місцевих проблем до національних і глобальних.

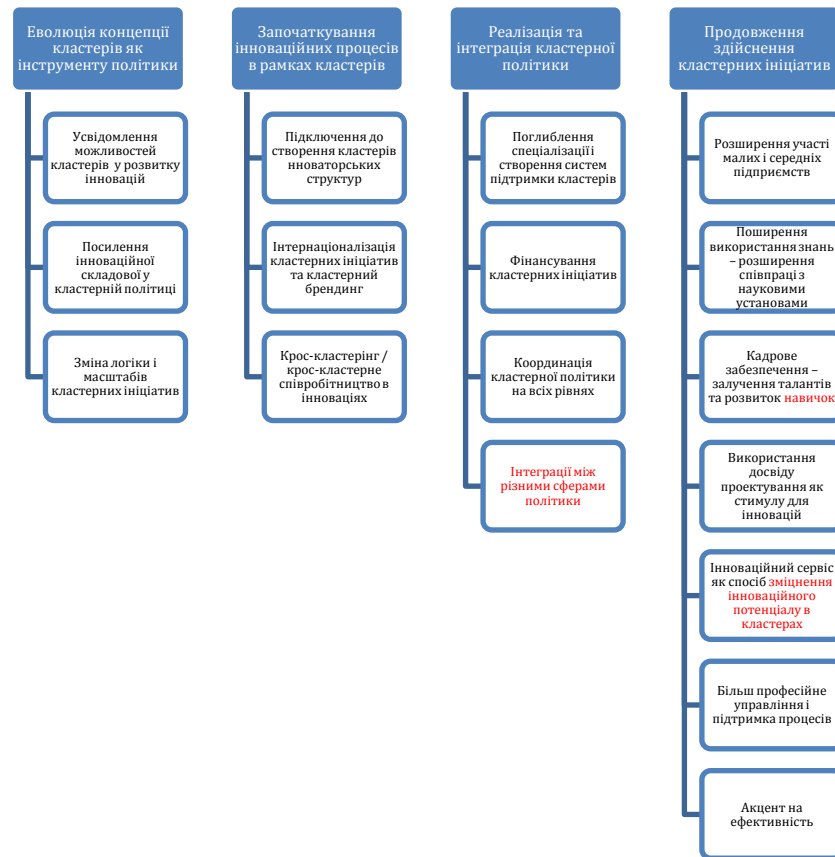

Рис. 2.5. Кластери як інструмент економічної політики [194]

Певною мірою можна стверджувати, що інноваційна складова майже завжди включалася в концепцію створення кластерів. Проте, з часом вона все більшою мірою почала ставитися на чільне місце. Для цього спрямування коштів місцевих і державних бюджетів орієнтується на «інноваційну складову - *withaninnovativecomponent*» в Італії (зокрема, в регіонах Veneto і Emilia-Romagna), «інноваційні мережі – *InnovationNetworks*» – у Данії і «регіональні інноваційні системи – *RegionalInnovationSystems*» – у Швеції [194]. Поступово інновації набирають домінуючого статусу у кластерах всіх видів, що обумовлює, зрештою, зміну логіки і фокусів кластерних ініціатив. Якщо на початках тематичний блок кластеру обмежувався, так би мовити, видимими

цілями, наприклад, будівництвом чи медициною, то тепер кінцевою метою все більшою мірою стають «невидимі» результати типу добробут у будинку чи здорове старіння.

Потенціал кластерних систем виявив великі резерви для започаткування нових інноваційних напрямків бізнесу. Вони починають використовуватися в якості платформ для «переключення» на інші джерела знань, залучення нових партнерів та міжнародне співробітництво. Нині поширюється створення кластерних організацій посередницького типу, які в якості ринкової ніші виконують місію платформи для інноваційної діяльності різних компаній-новаторів, науково-дослідних установ і споживачів їхньої продукції та послуг.

Вихід кластерів на міжнародний рівень дозволяє розширити зовнішнє географічне середовище його внутрішнього розвитку. Інтернаціоналізація і транскордонне співробітництво кластерів відкриває нові можливості для інновацій з урахуванням національних особливостей. В Угорщині акцент робиться на участі в міжнародних проектах. Польською програмою кластерної політики на 2014-2020 роки стимулюється як підтримка експорту малих і середніх підприємств, так і розширення зв'язків з науково-дослідними організаціями та інноваційними колами за межами країни. У Швеції інтернаціоналізація кластерних ініціатив орієнтується на включення малого і середнього бізнесу до міжнародних ланцюжків знань та інновацій (*internationalnodesofknowledgeandinnovation*) і тим самим на участь і виконання спільних проектів.

Попри наявність певних національних особливостей інтернаціоналізації кластерних ініціатив, всі вони засновуються на використанні інструментів маркетингу і брендингу. Це дає можливість популяризувати кластери на світовому підприємницькому «полі» і формувати зустрічний міжнародний інтерес до співпраці з кластерами, що створюються на теренах окремих регіонів і держав. Маркетинг і, насамперед, брендинг стають важливішим елементом

стратегії інтернаціоналізації, орієнтованої на «вирощування» успішного кластеру.

Інтернаціоналізація, як показано у звіті для Транснаціонального альянсу сприяння зростанню ефективності і підтримки співпраці кластерів (TACTICS) Міністерством економічного розвитку Італії, призводить до підвищення відкритості малих і середніх підприємств і виходу їхнього бізнесу на глобальний рівень. При цьому, за взірць прийнято досвід області Венето (Veneto), адміністрація якої активно підтримує у процесах кластеризації вироблення загального брендингу для просування місцевої продукції за кордоном. Особливістю цього регіону Північної Італії є переважання малих, середніх і мікропідприємств, що спонукало до розробки моделі «промисловий кластер» (industrialcluster). Кластеризація розпочалася спонтанно із зустрічі представників місцевих компаній для обміну інформацією та вироблення пропозицій щодо можливостей взаємовигідної співпраці. Вона переросла у створення мережі співробітництва і формування почуття ідентичності. Законодавці області ввели визначення «продуктивного кластеру» (productivecluster), у зміст якого заклали поряд з класичними елементами поняття «кластер» також готовність місцевих акторів і бізнесу спільно працювати для територіального розвитку. Кластерна модель області Венето забезпечила розробку нового підходу до регіонального управління з використанням історичної концепції регіону. Підтримка кластеру, зокрема і фінансова, здійснюється за умов включення у систему консолідованої виробничої спеціалізації, що офіційно визнана в регіоні. Відповідно обласні органи влади сприяють зміцненню довіри до кластера, насамперед, на основі присвоєння знака «якості» («quality»label) відповідно встановлених правил [194].

Інтернаціоналізація кластерних ініціатив може бути інтерпретована як вертикальний вектор взаємодії, який не потребує врахування територіального фактору. Натомість, для сучасного регіонального менеджменту нагальною

потребою є співпраця між підприємствами різних кластерів, розташованих на території адміністративної одиниці або в цілому міжкластерне співробітництво. Така модель розвивається в автономній області Іспанії Каталонія (Catalunya) і у федеральній землі Верхня Австрія (Upper Austria), політики якої підтримали угруповання компаній різних галузей (меблевих, харчових, видавничих, охорони здоров'я) [194, 70-72]. Передбачається, що міжкластерна співпраця сприятиме розробці і виробництву принципово нових інноваційних продуктів, адже чисто секторальний підхід не дає несподівано нових рішень, як це відбувається в рамках міжгалузевих пошуків. Особливо важливого значення надається міжкластерному, вважаючи, що воно має значний потенціал формування динамічних кластерів майбутнього.

У Європейському Союзі домінуючим є розуміння того, що кластери у майбутньому залишаться важливим інструментом економічної політики і практики. Саме через це програми, що розробляються, передбачають посилення кластерних ініціатив та покращення їхнього бізнес-середовища. У цих рамках планується розширити залучення малих і середніх підприємств до процесів кластеризації, формування кластерних ініціатив на основі актуальних наукових розробок, проведення кадрової політики, що орієнтована на залучення до менеджменту та інноваційної діяльності талановитих працівників. У Франції для реалізації цієї мети входить у практику присвоєння титулів «інноваційне підприємство кластеру» (innovativeclusterenterprise). Готуються законодавчі акти, які такому порядку мають надати офіційного статусу.

Еволюція європейських кластерних ініціатив орієнтується у другому десятилітті XXI століття на ідеї економіки знань. З огляду на це поширюється співпраця між виробничими компаніями і науковими установами в питаннях підвищення інноваційного потенціалу кластерів. У Німеччині кластерна політика визначається як інтенсифікація співробітництва наукових установ і бізнесу в цілях отримання доданої вартості по всьому ланцюжку створення вартості і мобілізація вільних ресурсів. У Франції кластерна політика

реалізується за схемою «полюсів конкурентоспроможності – polesdecompétitivité». У 2005 році були підтримані 1000 проектів R & D в рамках цієї ініціативи, на які витрачено 4,8 млрд. євро державних і приватних інвестицій [194, 17]. Вони спрямовуються на модернізацію малих і середніх підприємств, яка стає можливою за умов використання нових знань. З огляду на це у Європейському Союзі популяризується досвід історичної провінції Värmland, який полягає у розвитку форм консолідації науково-дослідних організацій у навколишньому оточенні, залученні до кластерної мережі висококваліфікованих дослідників і розвитку співпраці між науково-дослідними організаціями і компаніями, що об'єдналися у локальні виробничі системи. Широко відомий також приклад Польщі, де три авіаційні кластери, які представляють 95% компаній свого сектору, здійснюють фінансування співпраці з науково-дослідними установами над великими проектами розвитку.

Зростання ролі людського фактору у функціонуванні локальних виробничих мереж формує потребу у створенні системи постійного живлення кластерів працівниками, здатними швидко і компетентно вирішувати нові завдання, які ставить конкуренція на ринку і розвиток науково-технічного прогресу. Це свого роду безперервний процес «живлення компетенцій – competencesupply». Це спонукає учасників кластерних ініціатив розвивати співпрацю з навчальними закладами у напрямку формування змісту освіти і здійснення діяльності з їх підтримки. У Польщі авіаційний кластер включився в освітню діяльність на всіх рівнях, включно з початковою школою.

Орієнтація кластерних ініціатив на інноваційний розвиток обумовила появу компаній, які спеціалізуються на наданні послуг, що забезпечують використання найостанніших досягнень науки і техніки. Як правило, ринковою нішею таких наукомістких фірм є малі і середні підприємства. Водночас, місія інноваційних сервісних фірм ще чітко не вималювалася. Стратегічно їх цілі полягають у виконанні ролі драйверів для забезпечення економічного зростання у виробничому секторі на основі нових технологій. З цією метою кластерні

платформи європейських країн працюють над тим, щоб чітко визначити форми і методи розвитку інноваційних сервісних компаній та їх компетенції.

Кластери як нова форма розподілу і кооперації праці можуть ефективно функціонувати за умови розробки відповідних форм і методів менеджменту. Нині кожне кластерне об'єднання підприємств і організацій намагається цю проблему вирішувати самотужки. У наслідок такого підходу накопичено достатньо рішень, щоб узагальнювати чи тиражувати накопичений досвід акторами різних груп. Зрозуміло, що тим самим можна справити позитивний вплив на економічне зростання і нові інноваційні рішення. Методи вирішення такого завдання є різні. Так, у регіоні Південної Данії (Region of Southern Denmark) створюється «лавка навчання для інших регіонів, у яких відбувається спадкова тенденція розвитку – bench-learning from other regions who have taken a top-down approach to cluster development [194]».

Загалом, формується тенденція до більш глибокої і розгалуженої інституалізації кластерної організації. Йдеться про створення юридичних осіб, які спеціалізуються на сприянні реалізації кластерних стратегій. Високоєфективні фірми інфраструктурного характеру формуються в Німеччині Федеральним міністерством з економіки і технологій (BMWi) в рамках ініціативи «Німецькі мережі компетенції – Kompetenznetze Deutschland Initiative). Ці мережі орієнтуються на створення найбільш інноваційних і високопродуктивних технологій. Після ухвалення ініціативи членами мережі, вони мають отримати знак якості (seal of quality), що дає підстави кластеру на отримання фінансової та інших видів підтримки.

Розділ 2.3. Розвиток інноваційних кластерів лідерського типу у розвинутих країнах та країнах з ринками, що формуються

Домінуючою тенденцією розвитку економіки у перші десятиліття XXI століття є перехід від п'ятого до шостого технологічного укладу. Вона призводить до зростання дистанціювання окремих країн і компаній, в економіці яких домінують наукоємна і високотехнологічна складові, від тих, де ці фактори мають не вирішальний, а, скоріше, допоміжний характер. Орієнтуючись на нові умови, більшість країн світу формує стратегії свого розвитку, ключовими факторами яких є, насамперед, знання і інновації. Відповідно розробляються механізми, метою яких є використання цих факторів для сталого економічного розвитку, забезпечення вищої зайнятості і вирішення соціальних завдань.

Значна робота по забезпеченню інноваційного розвитку проводиться у Європейському Союзі. Для нього характерним є розробка єдиної політики кластеризації як для розвинутих країн-членів, так і для країн з ринками, що розвиваються. Її цілі і шляхи здійснення визначені у новій європейській стратегії економічного розвитку на друге десятиліття XXI століття, яка була прийнята Європейською Радою у 2010 році і отримала назву «Європа 2020». Серед її ініціатив центральне місце посіли заходи загальноєвропейського і національних рівнів, визначені як створення «Інноваційного союзу». Ця ініціатива є об'єднанням зусиль з метою створення і впровадження інноваційної стратегії ЄС, що знаходить втілення у Європейському інноваційному плані. Вона забезпечує стимулювання цілісного інноваційного ланцюжка від ідеї до ринка готової продукції і на цій основі розвиток інноваційної економіки та побудову єдиного європейського ринку інновацій з метою досягнення вищої конкурентоспроможності з лідерами світового ринку.

Малюнок 1: Система оцінки згідно Табла Інноваційного Союзу (Innovation Union Scoreboard)

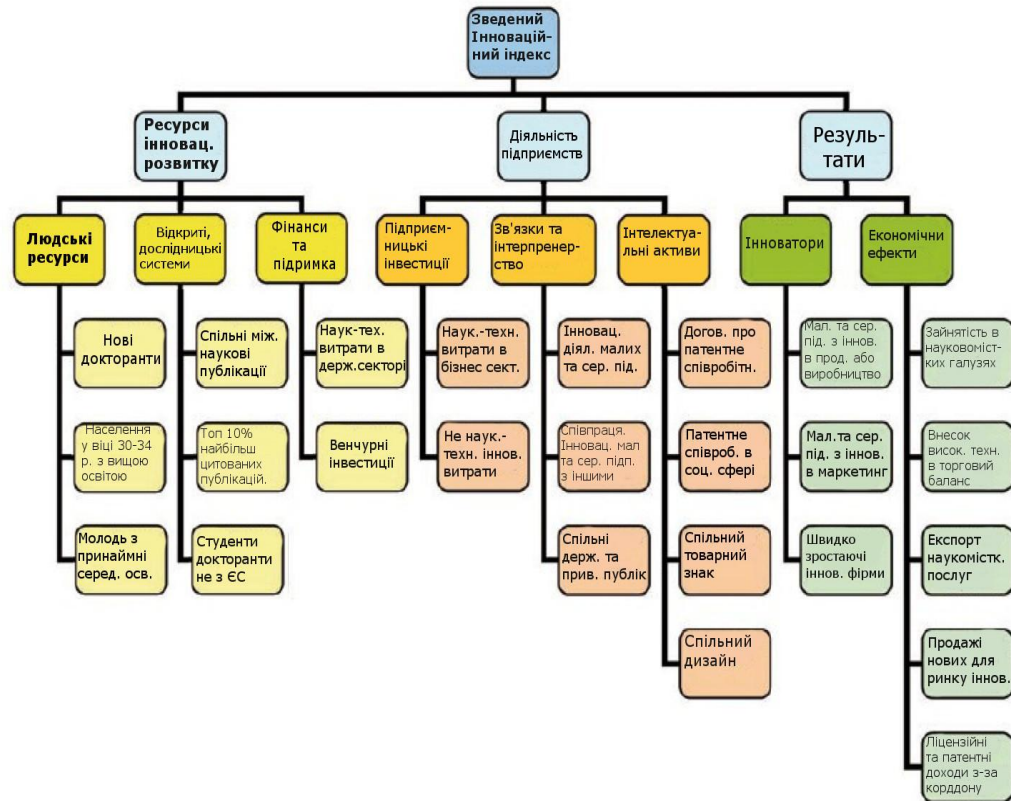

Рис.2.6. Алгоритм оцінки держав-членів ЄС для Табло Інноваційного союзу [133].

У реалізації ініціативи «Інноваційного союзу» з 2010 року важливу роль відіграє «Табло Інноваційного союзу – InnovationUnionScoreboard». Воно змінило інший документ – «Європейське інноваційне табло – EuropeanInnovationScoreboard», розрахунки для якого здійснювалися з 2000 року. Табло Інноваційного союзу є системою оцінювання рівня розвитку інноваційної економіки 27 країн-членів ЄС та Хорватії, Сербії, Туреччини, Ісландії, Македонії, Норвегії і Швейцарії. Вона здійснюється шляхом агрегування 25 показників, які зведені у три підсистеми і інтегруються на вершині у показник SummaryInnovationIndex (SII) (рис. 2.6). Цей показник використовується також для цілей формування інноваційних рейтингів регіонів.

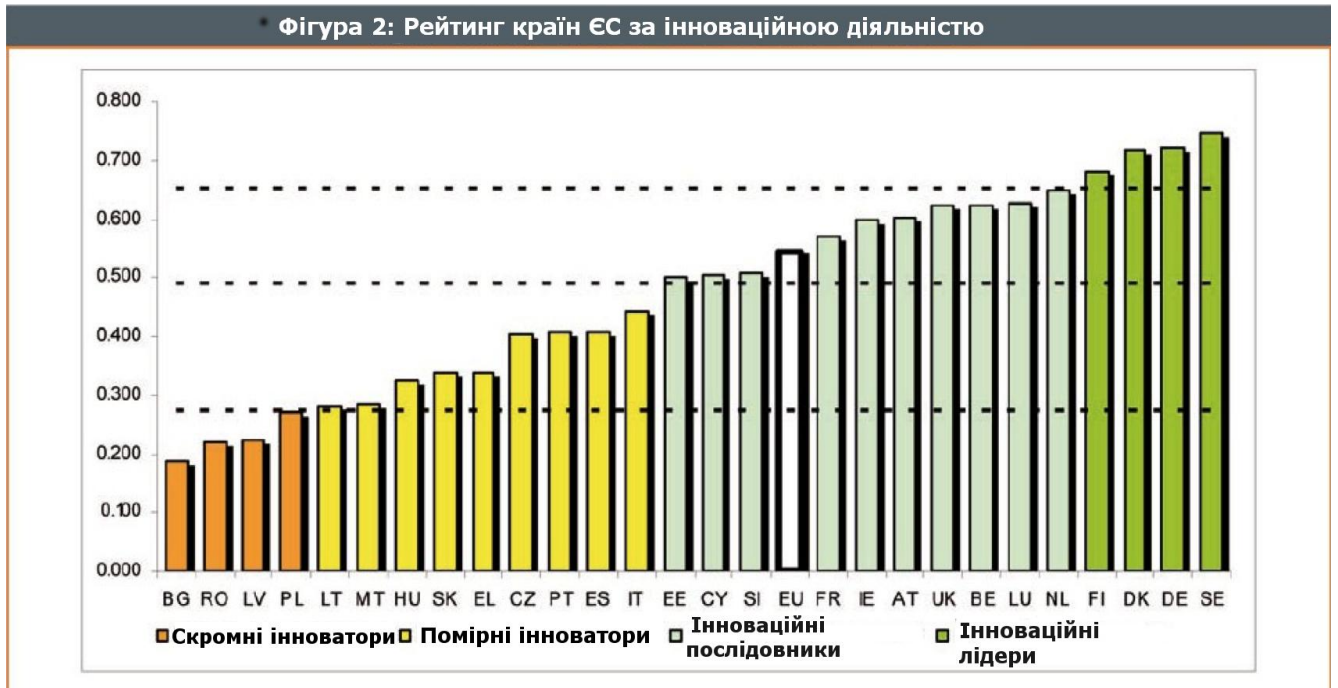

Рис. 2.7. Рейтинг країн-членів ЄС за інноваційною діяльністю у 2012 році [133].

Система показників дозволяє не тільки визначити загальний інноваційний рейтинг кожної з країн, а й здійснити їх групування. На рис. __ відображено чотири групи країн Європейського Союзу за інноваційною діяльністю станом на 2013 рік. Відповідно прийнятої методики до першої групи належать країни-«лідери інновацій» (Innovationleaders): Данія (DK), Фінляндія (FI, Німеччина (DE) і Швеція (SE). SSI цих країн перевищує середній показник для ЄС 20-ти відсотковий рівень.

До другої групи включаються країни «послідовники іноваторів» (Innovation followers). Вони визначаються за умовою, що SSI знаходиться в межах $90\% < SSI > 120\%$ за середній по ЄС. Це – Нідерланди (NL), Люксембург (LU), Бельгія (BE), Велика Британія (UK), Австрія (AT), Ірландія (IE), Франція (FR)? Словенія (SI), Кіпр (CY) та Естонія (EE).

Групу країн «помірних інноваторів» (Moderateinnovators) склали Іспанія (ES), Португалія (PT) Чехія (CZ), Греція (EL), Словаччина (SK), Угорщина (HU), Мальта (MT) і Литва (LT). До цієї групи включаються країни, що мають

рейтинговий показник інноваційності в межах 50%-90% від середнього рівня країн ЄС. Усі країни з рейтинговим показником меншим за 50% відносяться до «скромних інноваторів» (Modestinnovators). Станом на 2013 рік до групи «скромників» попали Польща (PL), Латвія (LV), Румунія (RO) і Болгарія (BG).

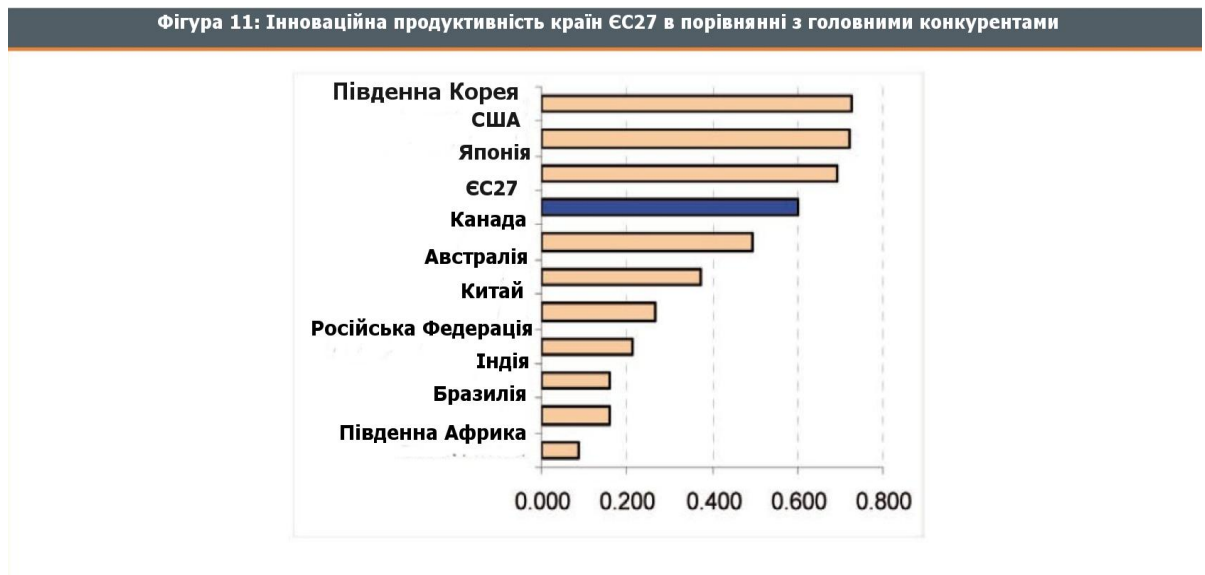

Рис. 2.8. Інноваційна продуктивність ЄС-27 у 2012 році у порівнянні з головними конкурентами [133]

Порівняльна оцінка інноваційної діяльності головних конкурентів у цій сфері, що представлена на рисунку 2.8, засвідчує глобальне лідерство Південної Кореї, США і Японії. Європейський Союз, попри те, що належить до кола лідерів, все ж дещо відстає від цих країн. Проте, ЄС випереджає інші країни світу, зокрема БРІКС. Одночасно Південна Корея у 2012 році зробила важливий стрибок порівняно з даними Табло Інноваційного союзу 2011 року, перевищивши рівень інноваційної продуктивності США.

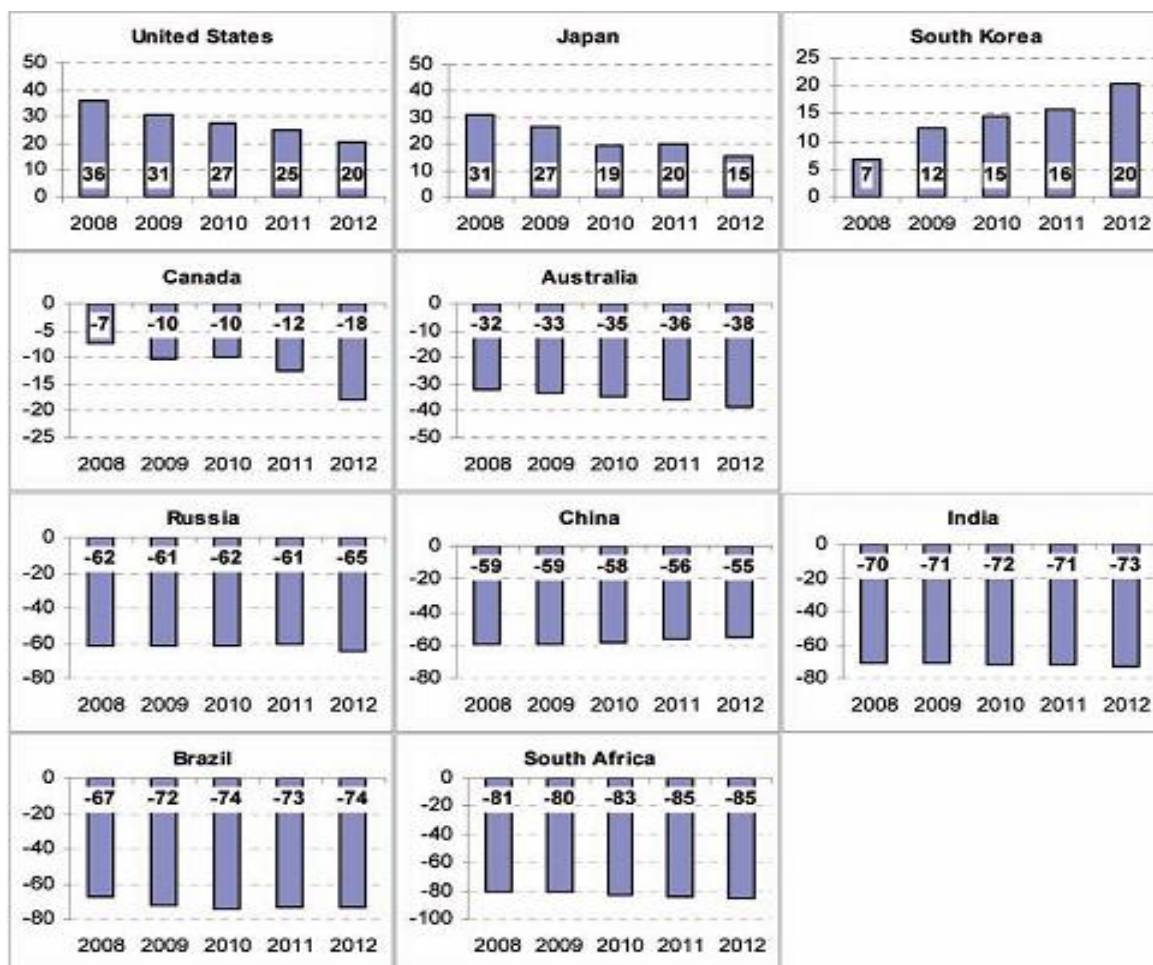

Рис. 2.9. Зміна продуктивності інноваційної діяльності в країнах-членах ЄС-27 у 2008-2012 роках в порівнянні з основними конкурентами

Варто зазначити й іншу тенденцію щодо Європейського Союзу (рис. 2.9). Як видно з системи динамічних характеристик інноваційного розвитку, відставання ЄС від Південної Кореї за показниками інноваційної продуктивності за останні п'ять років зросло. Проте, у порівнянні з іншими основними конкурентами (Бразилією, Індією, Росією та Південною Африкою) зберігається і навіть збільшується відрив на користь ЄС. З огляду на це, ЄС вживає серйозних заходів з надолуження втрачених позицій. Зокрема, Інститутом інновацій і техніки в Берліні створена спеціальна група, яка протягом 2009 року здійснювала бенчмаркінгове дослідження досвіду

кластеризації Південної Кореї і Німеччини. Результати цієї роботи опубліковані в Німеччині [170] і перекладені в інших країнах-членах ЄС.

Розвиток економіки країн Європейського Союзу, попри зростаючі темпи у довгостроковому вимірі, ще не забезпечив повного використання переваг єдиного європейського ринку. З огляду на це, стратегія «Європа – 2020», що схвалена Європейською Комісією, спрямовує держави-члени на збільшення потужності Євросоюзу і зростання життєвого рівня громадян. Цілі європейського розвитку сфокусовуються на підвищення конкурентоспроможності ЄС, продуктивності, потенціалу для зростання та економічного зближення. Нова стратегія концентрується на ключових сферах: знаннях та інноваціях, вищій зайнятості та соціальному залученні. Ефективним напрямком досягнення цілей економічного розвитку у всіх країнах ЄС вважається розвиток кластерних форм підприємництва, завдяки яким формуються зв'язки між корпоративним сектором, інвестиційними, посередницькими, науковими, навчальними та суспільними організаціями регіонів різних типів. Європейська практика засвідчила, що нині технічний прогрес забезпечують не роз'єднанні підприємства, а їх мережеві об'єднання кластерного характеру. Одночасно вона показала, що чимало кластерів обмежують свої зусилля на використанні поверхових резервів. Проте, нарощування позицій світового лідерства потребує переходу за точку перетину, біля якої опинилися європейські кластери у посткризовому бізнес середовищі. Для цього формуються нові підходи до створення і функціонування кластерів, які заслуговують на вивчення і творче використання.

Тенденції розвитку кластерів і оцінка нових ідей є в полі зору європейських дослідників постійно. Переважна більшість досліджень мають вибіркового характеру і концентруються на вивченні досвіду окремих кластерів. Серед системних аналітичних матеріалів заслуговує на увагу дослідження, підготовлене Генеральним директором Європейської Комісії з підприємництва і промисловості (EnterpriseandIndustryDirectorate-General) у

співпраці з генеральними директоратами з наукових досліджень (ResearchDirectorate-General) і регіональної політики (RegionalPolicyDirectorate-General). Спробу систематизувати зарубіжний досвід здійснено Радою з розвитку підприємництва Республіки Білорусь за Програмою розвитку ООН «Формування сприятливих адміністративних, правових і економічних умов для розвитку підприємництва на основі активізації діалогу держави і приватного сектору». Серед публікацій українських авторів системній характер мають роботи В. Гейця [13], С. Соколенка [97] і Л. Федулової [104]. Певна інформація акумульована на порталі «Українські кластери», що об'єднав учасників регіональних кластерів – підприємців, науковців і місцеві органи влади. Проте останні ініціативи ще не знайшли інформаційного й аналітичного узагальнення.

За кластерною політикою і кількістю програм, що забезпечують її реалізацію, безперечним світовим лідером є Європа. Щонайменше, вона перебуває серед найбільш активних регіонів у світовій економіці. Вже багато років відомі кластерні ініціативи Каталонії і країни Басків в Іспанії, Венето в Італії, Софія-Антиполіс у Франції, деякі виробничі об'єднання Шотландії, Данії та Нідерландів. В останні роки активізували використання кластерів ряд регіонів Австрії, Чехії та Великої Британії. У рамках національних ініціатив набувають інноваційного розвитку кластери Німеччини, Франції, Швеції та Фінляндія.

Розвитку мережі кластерів сприяла широкомасштабна робота, що проводилася Європейською Комісією. По-перше, опосередкований (проте, значний) вплив на ці процеси справила програма єдиного ринку (SingleMarketProgram - SMP) через формування такого середовища бізнесу, яке стимулювало пошук нових організаційних форм економічного розвитку [186]. По-друге, безпосередній вплив на розвиток кластерів справила Європейська Комісія через загальноєвропейські програми підтримки зусиль з розвитку кластерів на національних та регіональних рівнях. Зокрема, Інноваційна програма конкурентоспроможності, Структурні фонди і 7-а Рамкова програма

включають в себе широкий спектр підтримки заходів з розвитку кластерів, інноваційності та конкурентоспроможності.

Попри успіхи у розвитку регіональних і національних економік Європи, що уможливлено значною мірою завдяки кластерній політиці, нині стає очевидним і те, що потенціал існуючих кластерів у своїй сукупності ще не є вирішальним фактором досягнення світового лідерства. Завдання, які визначені у програмі економічного і соціального розвитку «Європа 2020», потребують конструювання такого механізму, який «перевів» би економіку на рейки нової якості. Йдеться про забезпечення стабільності європейської економічної моделі, насамперед, в аспектах конкурентоздатності, інноваційності та економіки знань [70]. Більшість кластерів на початок 20-х років XXI століття цим завданням вже або ще не відповідали. Тому автори «Європейського меморандуму щодо кластерів» зробили висновок про те, що європейська кластерна політика знаходиться у критичній точці перетину. Перехід на вищий щабель потребує кардинальних змін у політиці кластеризації на основі скоординованих дій на трьох рівнях. Насамперед, якісно нові підходи мають набути виконавчі агентства, які реалізують кластерну політику на національному, регіональному і місцевому рівнях. По-друге, з урахуванням глобальної конкуренції має розроблятися політика підтримки кластерів з боку міністерств і місцевих органів влади. Зрештою, з орієнтацією на завдання «Європи 2020» повинні перебудуватися європейські інституції, що відповідають чи спеціалізуються на кластерній проблематиці, і започаткувати торування по шляху з напрямком до кластерів світового рівня.

У другому десятилітті XXI століття Європейський Союз зробив ставку на динамічні кластери, які спроможні розвивати унікальні якості, що мають місце у кожній з країн, кожному національному і європейському регіоні потенціал посилення позицій співтовариства у світовій економіці. Як правило, регіони, які мають у своєму складі великий портфель інноваційних лідерів, процвітають і, навпаки, регіони, в яких не сформовані кластерні утворення, відстають у

соціально-економічному розвитку. Глобалізація призвела до зростання переваги регіонів із сильними кластерами порівняно з тими, які не спроможні визначити і розвинути профіль своєї виключної спеціалізації або неподібності [188].

У «Європейському меморандумі щодо кластерів» визначаються п'ять критеріїв, яким мають відповідати динамічні кластери. По-перше, вони являють собою основну рушійну силу інновацій і процвітання, допомагаючи регіонам у розвитку своєї виробничої унікальності. По-друге, кластери мають розвиватися природним шляхом на конкурентних ринках без затримки з боку владних структур і набути необхідного рівня конкурентоспроможності з використанням економічного потенціалу регіону. По-третє, успішні кластери є в регіонах, в яких повною мірою використовуються стимули конкуренції і які самі є конкурентоспроможними з іншими регіонами. Для цього розвиток європейської політики буде здійснюватися у напрямку подальшого усунення бар'єрів для торгівлі та посиленні вимог до покращення навколишнього середовища з тим, щоб безперешкодно розвивалися конкурентоспроможні кластери і усувалися з ринку слабкі і неперспективні кластерні угруповання. В четвертих, Європа потребує такої співпраці між компаніями, державними установами, науковими і освітніми закладами та іншого роду організаціями, які орієнтуються на високі результати, не зважаючи на рамки адміністративних меж. У п'ятих, для сильних кластерів притаманно те, що вони стають і помітнішими, і привабливішими, якщо вони мають стійкі зв'язки з іншими кластерами за межами своїх регіонів і країн. Європа має більшою мірою плекати транснаціональне міжкластерне співробітництво та зв'язки між організаціями, які розвивають політику і практику кластеризації, що орієнтовані на обмін кращим досвідом.

Європейська кластерна політика – динамічний процес, який безперервно розвивається на основі ґрунтовних і всебічних досліджень. У цілому в ЄС кластери розглядаються в якості інструменту політики. Більше того, вважається

певне втручання доцільним, якщо є загрози зменшення здатності кластеру забезпечити таке протікання спільної діяльності, яке сприяє зростанню ефективності. Потреба в координації виникає, зокрема, у випадках, коли окремі члени кластеру пошукують інвестиції переважно для розвитку своєї фірми без огляду на реалізацію спільних цілей консорціуму. Інші випадки регулювання функціонування кластеру відповідно з політичною спрямованістю всіх рівнів управління пов'язані із існуванням інформаційної асиметрії. Вона виражається в тому, що навіть за умов наявності у всіх кооперованих членів стимулу до отримання запланованого результату, знання для прийняття вірних рішень «розсіяні» між багатьма зацікавленими сторонами. Ще один сценарій, пов'язаний із інформаційною асиметрією, характеризується складністю для менеджменту врахування їх впливу як на сьогодні, так і на майбутнє.

Кластерна політика, розробляється на різних рівнях управління, але фундаментальне значення для них має загальноєвропейська. В авангарді її реалізації знаходяться динамічні кластери, котрі у своїй діяльності орієнтуються на неї. Кожний етап розвитку потребує формулювання системи принципів кластерної політики, які відповідають особливостям майбутнього періоду. У Європейському Союзі визначені п'ять підходів до сучасної кластерної політики, які враховують глобальні тенденції розвитку світової економіки та сучасний стан соціально-економічного розвитку Європи.

Насамперед, європейська кластерна політика орієнтуватиметься на підтримку створення і зростання динамічних інноваційних кластерів та регіональну концентрацію знань, обумовлених синтезом кооперації і конкуренції водночас як у міжнародному просторі, так і в середині європейських країн на ринках, відкритість яких зростатиме. Ця позиція виражається новим терміном "coopetition", який є поєднанням двох слів: кооперація і конкуренція.

При розробці європейської кластерної політики мають застосовуватися науково обґрунтовані стратегії і методи оцінок наслідків рішень, що

приймаються. Для цього рекомендується використовувати якомога ширший комплекс джерел, в тому числі науково-методичні розробки Європейської кластерної обсерваторії.

Програми і стратегії, що складаються на європейському, національному і регіональному рівнях, повинні бути основою, на які спираються розробники концепції і бізнес-плану діяльності певного кластеру. При цьому мають враховуватися унікальні потреби кластеру у використанні інструментів, що створені для реалізації кластерної політики.

Важливою складовою кластерної політики є зміцнення транснаціонального співробітництва при заснуванні і у процесі функціонування кластеру. У країнах ЄС усвідомлюють, що кластери можуть відігравати суттєву роль у залученні до регіону іноземних інвестицій з урахуванням його унікальних атрибутів. Особлива увага при цьому повинно приділятися розвитку стратегічних зв'язків у сфері бізнесу із світовими лідерами. Так, Підляський кластер білизни (Польща), створений у 2008 році за ініціативою провідних підприємств галузі, має своїх дизайнерів, спеціалізовані дизайн-студії та кваліфікованих працівників. Він надає роботу 600 працівникам, виробляє 3 млн. одиниць білизни, з яких 40% експортуються. Кластер розвивається у напрямку перетворення у світовий центр білизни, маючи в асортименті поряд із повсякденною ексклюзивну білизну, весільну, еротичну та для схуднення. Крім того, члени кластеру поставили на ринок першу спільну інноваційну колекцію білизни, у якій використання іонів срібла у полімерних волокнах дозволило отримати ефект антибактеріального захисту не позбавляючи відчуття свіжості. При цьому члени Підляського кластеру пошукують іноземних партнерів для співробітництва як у сфері продажу і дистрибуції білизни, так і в інтересах отримання нових технологій, що можуть бути використанні у виробництві продукції фірми.

Ще одна умова розробки кластерної політики, що має братися до уваги, полягає у розвитку співпраці стратегічного характеру з компетентними

організаціями, які можуть здійснити експертну оцінку кластерних ініціатив та сприяти забезпеченню кваліфікованої підготовці заключної програми. У зв'язку з цим, береться на озброєння курс на сприяння створенню організацій оточення бізнесу, орієнтованих на підтримку представників ділового і наукового секторів у сфері реалізації різного роду ділових ініціатив і науково-дослідних розробок. Ці організації пропонують, як правило, спеціалізоване обладнання для лабораторій та спеціалізований діловий консалтинг. У Польщі, наприклад, у 2010 році діяли 735 інноваційних і підприємницьких центрів, серед них 90 центрів передачі технологій і 317 навчально-консалтингових і інноваційних центрів.

Третій блок ініціатив «Європейської меморандуму щодо кластерів» пов'язаний із встановленням органічного зв'язку між загальноєвропейською кластерною політикою та законодавчими політичними установами національного і регіонального рівнів. З огляду на підтримку нарощування зусиль останніх система має орієнтуватися на цілковиту підтримку зусиль у п'яти напрямках. Підкреслюється, що у пріоритетах має бути розробка і підтримка кластерних ініціатив і програм, що відкриті для всіх компаній і структур, які можуть отримати користь від співробітництва в рамках кластеру і де всі учасники, включно з урядом, активно задіяні у розробці і реалізації відповідних планів дій. Можна вважати, що таким чином буде забезпечено створення кластерів саме там, де конкуренція на регіональному рівні дає можливість визначати своє місцезнаходження виключно на основі критеріїв економічної ефективності, а не в залежності від штучних бар'єрів, що впливають на міжрегіональну торгівлю та інвестиційну діяльність.

Підтримка кластерних ініціатив не повинна нівелювати роль конкуренції між суб'єктами ринкової економіки за найкращі умови виробництва, вигідну позицію на ринку і обмежувати її можливості у регулюванні попиту і пропозиції, які урівноважують ринкові ціни. З огляду на це великі кластерні програми мають розвиватися лише за умови суттєвої необхідності на основі

відкритих конкурсів при концентрації системи політичних інструментів на їх забезпечені з тим, щоб отримати високі результати, збільшити зайнятість та сприяти міграції капіталу з депресивних кластерів до інших сфер економіки.

Дотримання законів конкуренції у європейській кластерній політиці виражається також у вимогах надання підтримки державним органам національного і регіонального рівнів, задіяних у процесах створення нових кластерів. Вона вважається доцільною за умови розробки портфельних підходів з використанням існуючих ресурсів і сприяння структурним змінам у кластерах, які втратили свої конкурентні переваги. Це є фактором, який забезпечив в Європі зростання кількості нових кластерів. Як свідчить досвід Польщі, у цій одній з найбільших економік Європи до березня 2012 року було реалізовано 212 кластерних ініціатив [43, 8]. Їх засновниками стали переважно підприємства, що свідчить про високу ступінь самоорганізації і співробітництва у діловому середовищі.

У системі підтримки кластерних ініціатив важлива увага приділяється інтеграції кластерним зусиллям з кросс-кластерною (горизонтальною) політикою, пов'язуючи їх на основі дотримання принципів прямого і зворотного зв'язку. Ефективність подібного роду заходів можуть забезпечити посилення співпраці підприємств і організацій із спільними бізнес-інтересами у сфері виробничої спеціалізації на випуску однотипної продукції на базі подібності технології і впровадження спільної стратегії збуту.

Розробка крос-кластерної політики організації виробництва і збуту має сприяти розвитку ключових бізнес-процесів від розвитку бренду, особливо в аспектах створення нового продукту до управління споживачем та ланцюжками постачань. Об'єднання підприємств у кластери горизонтального типу дозволяє концентрувати зусилля на «вихованні» лояльності споживача, створенні системи взаємодії із посередниками насамперед методами розробки крос-кластерних програм та розміщувати заявки на продукцію.

Консультативна група з питань кластероутворення при формулюванні принципів підтримки цих процесів не могла не враховувати наявність конкурентних переваг, які мають місце в Європі завдяки створенню союзу 27-ми держав. Ці аспекти знайшли своє вираження в останньому, п'ятому принципі блоку підтримки зусиль державних органів на національному і регіональному рівнях. У Європейському кластерному меморандумі зазначається, що їх підтримка має орієнтуватися на оновлення загальноєвропейського інноваційного середовища шляхом розвитку провідних ринків, збільшення обсягу і доступності ризикового капіталу, проведення досліджень глобального значення та інвестиції в інноваційний потенціал.

Консультативна група з питань кластероутворення у «Європейському меморандумі щодо кластерів» визначила нову роль європейських інституцій у розвитку кластерів в сучасних умовах. При цьому особливе значення надано Європейській Комісії, Комітету по справах регіонів і Європейському інвестиційному банку. Вони забезпечують фінансування основної частини заходів, орієнтованих на підтримку кластерних ініціатив. Тому в якості найпершого завдання цих європейських інституцій визначено оптимізація різноманітних програм задля ефективного використання наявних інструментів.

Для європейської політики притаманна орієнтація на зниження диспропорцій у розвитку окремих регіонів при прискореному розвитку периферійних і депресивних економік. Фінансове забезпечення цих процесів на загальноєвропейському рівні здійснюється з централізованого Європейського фонду регіонального розвитку з 1975 року. Ідеї кластерної політики розвиваються таким чином, щоб надати цим процесам нових імпульсів. З огляду на це визначається завдання перегляду впливу існуючої політики на кластери і структурні зміни в напрямку більш ефективного географічного розподілу економічної діяльності у всій Європі.

Зростання кількості кластерів – це процес посилення регіоналізації. Проте, він несе в собі загрози автаркії, що треба передбачати і створювати

інструменти широкої відкритості кластерів для співробітництва як у національному, так і у глобальному просторі. Для формування кластерів світового рівня умовою вирішення такого завдання є спрямування підтримки цілеспрямованої транснаціональної кооперації- між кластерами, наприклад, у таких сферах як фінансування і розвиток компетенцій за допомогою нових політичних інструментів і з огляду на відносини між сусідніми державами, а також особливі потреби окремих кластерів.

З метою створення зворотного зв'язку між європейськими структурами і процесами кластероутворення кластерна політика має дотримуватися ще двох принципів. Йдеться про продовження розповсюдження нейтральної інформації про кластери, потенціал регіонів у розвитку інновацій, їх кластерну політику та вплив кластерної політики на економічне процвітання регіонів шляхом безперервного накопичення таких даних Європейською кластерною обсерваторією. Крім того, мають надаватися ефективні відкриті платформи задля подальшого полегшення транснаціональної кооперації, а також повинна бути створена консультативна і спостережна наглядова група, на яку покладатимуться консультативні і дорадчі функції, пов'язані із реалізацією ідей «Європейського меморандуму щодо кластерів».

Аналіз «Європейського меморандуму щодо кластерів» показує, що в ньому вироблена методологія, що може успішно застосовуватися як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. Значною мірою це пояснюється тим, що меморандум ініційований представниками регіональних і національних виконавчих агентств. Для розвитку процесів кластеризації можна вичленити чотири елементи «Європейського меморандуму щодо кластерів», що мають враховуватися розробниками нових проєктів: а). модель динамічного кластеру; визначення функцій агентів щодо реалізації національної і наднаціональної кластерної політики; спрямування економічної політики на підтримку зусиль державних органів національного і регіонального рівнів на органічне включення кластерів в систему адміністративно-територіального

розвитку; визначення завдань адміністративних органів та фінансово-банківських інституцій у сфері кластеризації.

Європейський досвід кластеризації свідчить про те, що політика минулих років в цілому дала позитивний ефект. Разом з тим, зміна завдань соціально-економічного розвитку відповідно до нинішнього етапу глобалізації і регіоналізації, нові умови конкуренції на міжнародному ринку спричиняють потребу в її удосконаленні. Принципи Європейської кластерної політики «4x5» є основою для розробки концепцій рамкового характеру, які забезпечать визначення основних позицій стратегії, орієнтованої на підтримку освіти та розвиток кластерів світового класу. Вони повинні бути адаптовані до умов розвитку і реформування економіки України.

2.4. Кластеризація та умови її розвитку в економіці України

Вітчизняна практика використання кластерних форм організації виробництва та ведення бізнесу є доволі незначною. Вона зорієнтована переважно на вирішенні поточних проблем, через що залишаються поза сферою включення до економічного потенціалу країни потужні резерви сучасності, пов'язані із продукуванням, обробкою, зберіганням і розповсюдженням інформації та знань. Проте, це такий ресурс, суттєві ефекти якого виявляються найбільшою мірою на основі спільного використання взаємозалежними галузями і підприємствами. Оскільки така взаємодія може бути досягнута найбільш системно і всебічно вичерпно у рамках кластерної організації, то відставання України в інноваційних розробках від розвинутих країн і країн з ринками, що розвиваються пояснюється значною мірою відсутністю кластерів високої зірковості та відповідної державної політики.

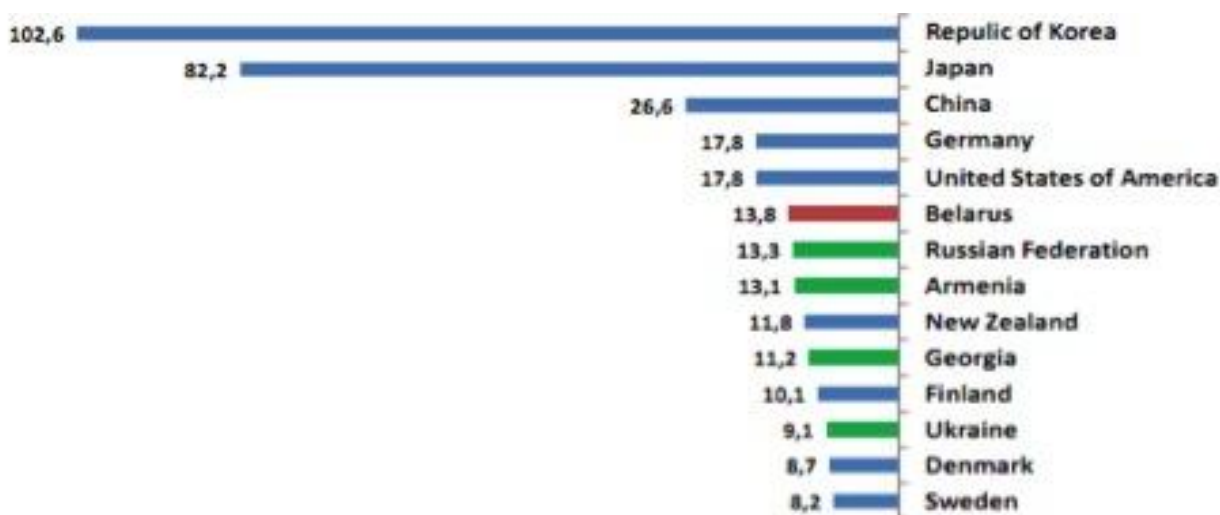

Рис. 2.10. Число заявок на патенти та винаходи, що подані національними заявниками у 2008 році на 1 млрд. ВВП [203]

Як видно з рис. 2.10 і рис. 2.11 в Україні менше в 11 разів національними заявниками подаються заявки на патенти і винаходи з розрахунку на 1 млрд ВВП порівняно з лідером, яким є Південна Корея. Якщо ж цю активність розрахувати на 1 млрд доларів затрат на дослідження і розробки, то відставання України виражається величиною 2,2 рази. Ситуація в Україні є гіршою не тільки у порівнянні з розвинутими країнами – США, Японією, а й відносно таких країн як Китай, Білорусія, Російська Федерація, Вірменія, Грузія. Особливо низький рівень інноваційної активності в системі паливно-енергетичних і неенергетичних копалин, виробництві коксу та продуктів нафтопереробки, целюлозно-паперовій і легкій промисловості, деревообробці, металургії, тобто в галузях, більшість з яких складають експортний потенціал країни (додаток С). Це свідчить про необхідність введення нових форм активізації інноваційної діяльності в країні і насамперед кластерної як такої, яка цілком виправдала себе в інших країнах.

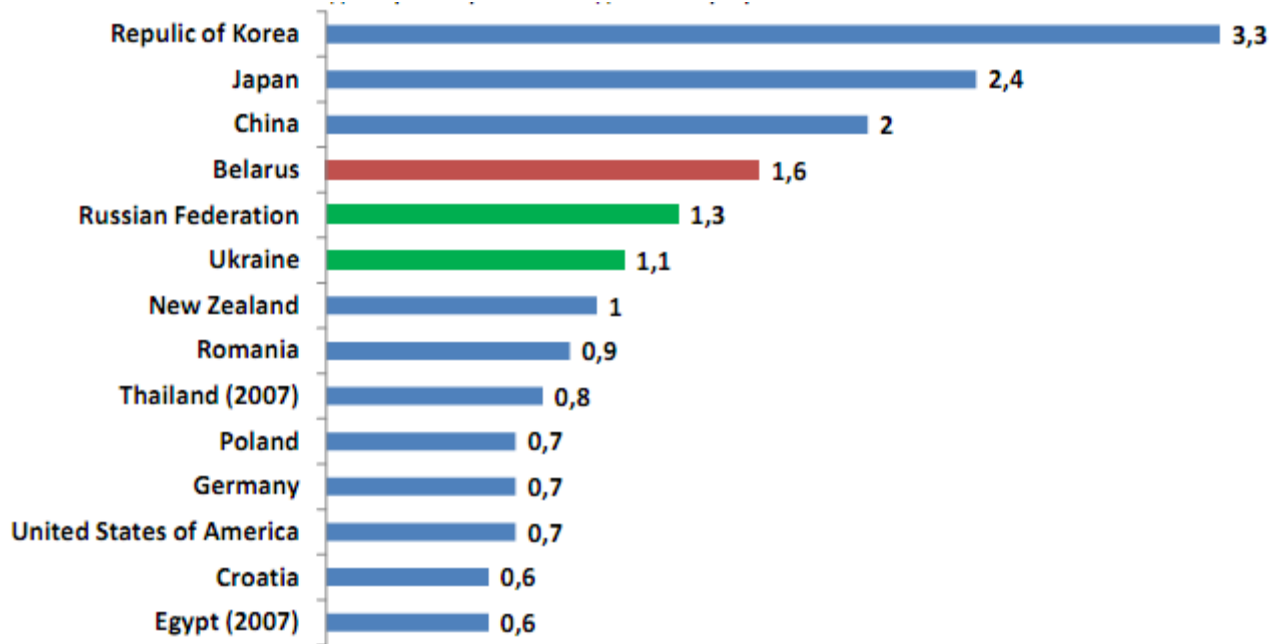

Рис. 2.11. Число заявок на винаходи, поданих національними заявниками у 2008 році на 1 млн долларів затрат на дослідження і розробки [203]

В умовах реформування економіки України, як зазначалося, визначилися три підходи в розвитку виробничих комплексів. По-перше, відпрацьовується концепція формування локальних виробничих (територіально-виробничих) комплексів, по-друге, адаптується зарубіжний досвід створення систем промислових кластерів і, в третіх, розвивається система регіональної конкурентоспроможності.

З трьох напрямів розвитку виробничих комплексів найменш розвинутими в Україні є економічні, юридичні та інституційні передумови формування локальних виробничих систем. Це пояснюється тим, що в умовах планової економіки пріоритетне значення мав розвиток великих виробничих комплексів металургійної та гірничодобувної промисловості, а також важкого машинобудування. Такий політекономічний тренд реалізовувався на всій території колишнього Радянського Союзу, але найбільш негативні наслідки він мав для економіки України. Досить сказати, що на підприємствах союзного підпорядкування вироблялося 95% продукції. Функціонувало понад 2 тис.

великих підприємств, підпорядкованих загальносоюзним міністерствам і відомствам. За оцінками експертів, 70-80 % промислових підприємств не мали на території України замкнених технологічних циклів. За рахунок поставок з союзних республік Україна забезпечувала 25 % потреб республіканської промисловості, в тому числі лісової і деревообробної - половину, машинобудування та легкої промисловості - на 40 % [24].

Економічна спадщина, яка дісталася Україні від колишнього Радянського Союзу, до теперішнього часу не приведена у відповідність з новими сучасними тенденціями розвитку світової економіки. В Україні, як і раніше, переважають великі підприємства, конкурентоспроможність яких щорічно падає. Якщо в 2007 році в структурі експорту недорогоцінні метали та вироби з них становили 42,1 %, то в 2012 році цей показник впав до 27,5 %. Кількість підприємств з 1997 по 2012 рік збільшився з 615686 до 1341781, тобто в 2,17 рази. Попри те, що анексія Криму і агресія Росії на Східній Україні суттєво зменшила роль великих підприємств у національній економіці, системного характеру формування мережі малих і середніх підприємств, що конкурують з великим бізнесом, не вдалося добитися. У радянські часи були створені окремі форми локальних територіальних виробничих комплексів - промислові агломерації, вузли і центри. Проте, для державних органів вони не стали об'єктом структурного аналізу і трансформації в систему становлення інноваційної економіки.

Таблиця 2.2.

Кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю [18]

	2011р.	2012р	2013р.
Усього	1679	1758	1715
з них			
мали витрати на інноваційну діяльність	1348	1362	1337
впроваджували інновації	1327	1371	1312

з них			
впроваджували інноваційні види продукції	731	704	683
впроваджували нові технологічні процеси	605	598	665
реалізовували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала технологічних змін протягом останніх трьох років	1043	1037	1031

Тим часом, в економічному розвитку України, як і раніше, недостатньо використовується інноваційний фактор. Як видно з табл. 2.2, у промисловому виробництві в 2007-2011 роках його рівень і динаміка характеризуються низькими показниками. Це відноситься в найбільшій мірі до індикаторів кількості підприємств, що займалися інноваційною діяльністю.

Загальна галузева картина створення і використання передових технологій і об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ), а також створення і використання передових технологій в Україні у 2013 році порівняно з 2012 роком зменшилась на 2,6% і становила 2224 підприємства, з яких дві третини – промислові підприємства. Детальна галузева структура їх представлена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Кількість підприємств, які займалися створенням і використанням передових технологій та ОПВ, використанням раціоналізаторських пропозицій у 2013 році, за видами економічної діяльності, одиниць [20]

	Усього	Кількість підприємств, які створили передові технології	Кількість підприємств, які використовували передові технології	Кількість підприємств, у яких використані ОПВ	Кількість підприємств, у яких використані раціоналізаторські

					пропозиції
Усього	2224	176	2073	428	146
Промисловість	1470	62	1395	254	107
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	64	3	59	11	8
Переробна промисловість	1247	57	1179	227	92
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	104	1	102	8	3
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	55	1	55	8	3
Будівництво	10	-	10	-	-
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	242	3	228	28	19
Інформація та телекомунікації	102	8	95	11	-
Професійна, наукова та технічна діяльність	274	69	238	91	4
з них					
наукові дослідження та розробки	159	64	128	85	4
Освіта	65	29	51	33	8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	37	4	33	10	7
Надання інших видів послуг	6	1	5	1	1

Таблиця 2.4.

Кількість створених передових технологій у 2013 році за видами економічної діяльності, одиниць [20]

	Кількість створених технологій				Кількість охоронних документів у створених технологіях, у т. ч. на		
	Усього	з них		за держ. контрактом	винахід	Корисну модель	Промисловий зразок
		нові для України	Принові				
Усього	486	420	66	78	189	715	108
Промисловість	141	118	23	1	49	63	61
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3	1	2				
Переробна промисловість	135	116	19	1	33	63	61
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2	2					

Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	1	1			16		
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3	3					
Інформація та телекомунікації	13	12	1	1	5	1	10
Професійна, наукова та технічна діяльність з неї	175	142	33	59	77	182	5
наукові дослідження та розробки	168	136	32	59	76	176	3
Освіта	135	128	7	11	53	390	
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	11	9	2	6	3	61	
Надання інших видів послуг	8	8			2	18	32

При цьому понад третину підприємств складають наукові організації і третину представляють переробну промисловість (табл. 2.4). Така географічна і галузева неоднорідність свідчить про наявність великих резервів у розвитку інноваційної діяльності.

Аналіз кількості та структури створених передових технологій свідчить про відносно малу активність підприємницького сектору в інноваційній діяльності. Натомість, і держава недостатньо впливає на ці процеси, адже за державним контрактом створено лише 78 нових технологій або 16%. Основними розробниками нових технологій є підприємства переробної промисловості та сфери професійної, наукової і технічної діяльності, а також освіти. Інші галузі практично не підключені до інноваційної діяльності.

Табл. 2.5.

**Розподіл підприємств і організацій за типами інновацій
(у % до загальної кількості підприємств)**

	2008р.	2010р.
Загальна кількість підприємств і організацій	100,0	100,0
Інноваційно активні	18,0	21,0
Займалися технологічними інноваціями	11,6	9,8
Займалися продуктивними інноваціями	7,5	5,8
Займалися процесовими інноваціями	8,4	7,7
Займалися маркетинговими інноваціями	10,5	12,5
Займалися організаційними інноваціями	8,1	10,2
Не займалися жодною з інновацій	82,0	79,0

Рівень інноваційності за типами підприємств ілюструється даними табл.2.5. Протягом 2008–2010рр. частка інноваційно активних підприємств порівняно з попереднім періодом зросла на 3,0 в.п. в основному за рахунок збільшення частки підприємств, які займалися організаційними та маркетинговими інноваціями. Із загальної кількості обстежених підприємств 4,5% займалися лише технологічними інноваціями, 11,2% – лише організаційними та маркетинговими інноваціями (нетехнологічними інноваціями), 5,3% – технологічними й нетехнологічними інноваціями. Разом з тим частка підприємств із технологічними інноваціями зменшилася на 1,8 в.п.

Як витікає з показників таблиці 2.6, у структурі передових технологій переважають корисні моделі, число яких становить 715 або 70,7%. Винаходи як у відносних показниках (18,7%), так і в абсолютному вираженні не займають вагомого місця в інноваційній діяльності українських підприємств.

Таблиця 2.6.

Розподіл створених передових технологій у 2013 році та охоронних документів на ОПВ у створених технологіях за видами технологій, одиниць [20]

	Усього	Кількість охоронних документів у створених технологіях, у тому числі на		
		винахід	корисну модель	промисловий зразок
Всього	486	189	715	108
Проектування та інжиніринг	84	17	56	21
Виробництво, обробка та складання	90	36	113	69
автоматизоване транспортування матеріалів і деталей, здійснення автоматизованих вантажно-розвантажувальних операцій	8	-	17	-
Апаратура автоматизованого спостереження і/чи контролю	19	10	16	9
Комунікації та управління	58	8	17	1

Виробнича інформаційна система	13	1	7	1
Нанотехнології	30	37	80	-
Охорона здоров'я	107	18	234	-
Інші	61	43	169	3

В даний час в Україні істотно змінилися економічні умови. Період становлення молоді української держави збігся з процесами глобальної трансформації. З урахуванням цього затягування з назрілими модернізаційними змінами, кризові політичні процеси і глибоке соціальне розшарування гальмували розвиток України, підривали її суверенітет, відкидали на узбіччя світового прогресу. Настав час змін. Довести своє право на гідне місце серед розвинених країн світу, затвердити національну конкурентоспроможність, забезпечити сталий соціально-економічний розвиток і високі стандарти життя громадян – такі питання виникають сьогодні на порядку денному розвитку країни.

Оцінка існуючих реалій в економіці дає підставу для висновків про необхідність переходу на нову модель розвитку. Для цього повинні бути проведенні системні реформи, які мають «одночасно торкатися одразу всіх політичних, економічних та соціальних інституцій» [83]. З огляду на це Президентом України П. Порошенком представлена «Стратегія 2020», яка передбачає понад 60 реформ та спеціальних програм, запускати які треба майже одночасно. При цьому визначені вісім сфер, зміни в яких або вирішують найгостріші проблеми, або створюють передумови для проведення інших реформ. До таких пріоритетів віднесені реформи судової, правоохоронної та податкової систем; децентралізація та реформа державного управління; дерегуляція та розвиток підприємництва; реформа системи безпеки і оборони. Крім того, нагальними є енергозалежність і подальша популяризація України в світі.

Фундаментальною метою реформ, які проводяться останнім часом, є отримання ефекту безперервної модернізації. Однією з форм вирішення

актуальних завдань економічного розвитку є впровадження сучасних систем територіального управління, і насамперед локальних виробничих систем кластерного типу. При цьому пріоритет повинен віддаватися формуванню таких утворень, що орієнтовані на інновації, як у сфері технологічних процесів, так і у виробництві кінцевого продукту або послуги.

Для формування і розвитку локальних виробничих систем в Україні створюються сприятливі умови, особливо з огляду на завдання реформування державного управління регіональним розвитком. Найважливішими заходами в цьому напрямку стануть перегляд та уточнення пріоритетів розвитку в системі регіональних стратегій; впорядкування та узгодження положень цільових регіональних програм відповідно з програмними документами загальнонаціонального рівня; модернізація правових умов діяльності органів місцевого самоврядування.

Серед умов розвитку кластеризації в Україні нині найважливіше значення має надаватися формуванню сприятливого інституційного середовища. Особливе значення при цьому має імплементація положень законодавства Європейського Союзу щодо захисту права інтелектуальної власності в законодавство України, вдосконалення охорони майнових прав суб'єктів авторського права, спрощення та уніфікація патентних процедур. Як наголошується в посланні Президента України Верховній Раді України, на черзі здійснення заходів щодо формування мережевої взаємодії наукових, науково-дослідних, науково-виробничих установ, організація постійного процесу виявлення та моніторингу факторів і бар'єрів, що створюють перешкоди інноваційної діяльності, введення в практику розроблених інституційних інструментів [16].

Рис. 2.12. Географія розміщення вибраних успішних кластерів України (розроблено автором методом систематизації публікацій)

В інституційній структурі української промисловості важливе місце мають посісти перспективні програми розвитку, які треба розробити одночасно з реформуванням економіки. Основною складовою їх повинна бути активізація інноваційно-інвестиційної діяльності з тим, щоб забезпечити ринок

конкурентоздатними промисловими товарами і прискорити інтеграцію національної економіки у світове виробництво. Йдеться про використання переваг відкритості національних економік, що ставить перед компаніями умови, за яких вони змушені обирати для розміщення своєї діяльності місця, у яких існує краще бізнес-середовище. Чим більші глобальні ринки, тим вища ймовірність того, що ресурси надходять у більш привабливі регіони, стимулюючи формування локальної спеціалізації і створення кластерів.

Як свідчить інформація рис. 2.12, в розрізі територіальних утворень і окремих галузей України кластеризація розвивається нерівномірно. Найбільшого розповсюдження вона набула у будівництві, туризмі, харчовій і швейній промисловості. Успішно почали працювати в Івано-Франківській області кластери з туризму і виробництва сувенірної продукції «Сузір'я», а також кластер «Ліжникарство та інші художні промисли на Прикарпатті» з виготовлення виробів з овечої вовни. У Рокитнівському районі Рівненської області зареєстровано кластер з деревообробки, у Херсонській області – транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України», у Полтавській – кластер екологічно чистого дитячого харчування «Полтавщина», в Одеській – кластер органічного землеробства і зеленого сільського туризму у Придунав'ї, у Харківській – кластер свинарства та м'ясних виробів і у місті Севастополі – 7 кластерних об'єднань, у т. ч. туристсько-рекреаційні «Херсонес» та «Байдари-тур» [7]. Варто додати, що у місті Севастополі сформувався новий підхід до створення локальних виробничих систем, який проявився у заснуванні на базі семи кластерних об'єднань мега-кластера «Севастополь», від чого очікується отримання більшого ефекту синергії.

У всіх областях будівельної сфери України створені і успішно функціонують кластери. Перший з них у цій галузі і фактично в Україні кластер «Поділля» створено у місті Хмельницькому в 1998 році. Він об'єднав більше 30-ти пов'язаних з будівництвом підприємств і організацій, що розташовані на території Хмельницької області, майже всі з яких співпрацюють донині,

забезпечуючи робочими місцями близько п'яти тисяч чоловік. Кластер виконує оригінальні замовлення як в Україні, так і закордоном в рамках українсько-польської програми ділової співпраці [20]. Заснування будівельного кластеру на Хмельниччині стало можливим завдяки наявності на території області корисних копалин, що використовуються у будівельній індустрії, а також відповідного наукового, виробничого і кадрового потенціалу. Не останню роль відіграла і та обставина, що через місто Хмельницький проходять великі фінансові потоки завдяки тому, що за останні десятиліття в ньому сформувалися великі оптові ринки.

Приклад Хмельницької області щодо об'єднання зусиль у рамках кластерної організації бізнесу для цілей підвищення його конкурентоспроможності набуває все більшої популярності в Україні. Регіональні адміністрації і підприємці розглядають Хмельниччину як навчальний центр для пошуку найбільш прийнятних моделей використання конкурентних переваг у своїх регіонах і галузях. Завдяки цьому відбувається поступове зростання процесів кластеризації. Найбільш наполегливі з них і динамічні протягом останніх десятиліть спромоглися досягнути певних успіхів. До вдалих ініціатив, які функціонують останні десять років завдяки об'єднанню, відноситься Хмельницьке обласне громадське об'єднання «Швейний кластер», що зареєстроване у 2001 році. До нього увійшли підприємства легкої і текстильної промисловості, Хмельницький національний університет і «Студентський будинок моделей». Підприємства цього кластеру відійшли від масового виробництва уніформ і розпочали формувати свої модельні лінії, раціонально розподіливши між собою ринки збуту продукції.

Велика зацікавленість виявляється нині до локальних систем організації виробництва у приморських регіонах. Україна – велика морська держава. Вона володіє морськими портами на Азовсько-Чорноморському басейні, які являють собою вузловий елемент побудови конкурентоспроможної національної транспортної системи. Проте, у галузі вже друге десятиліття не здійснювалися

структурні перетворення, а державні підприємства мають у своєму розпорядженні наднормативну зношеність основних фондів. У цих умовах здійснюється, м'яко кажучи, непрозора приватизація і розвивається поза правового поля мережа приватних морських терміналів. Проте, стрімко зростає вантажопотік і кількість інвестиційних проектів, які орієнтовані на розвиток портового господарства. Однак, через відсутність взаємодії з іншими транспортними галузями, особливо із залізницею, не має достатньої відповідності між потужностями портів та портовою інфраструктурою.

Все це створило господарську ситуацію, розв'язання проблем якої потребує створення морських кластерів. На нинішньому етапі здійснюються дослідження щодо розробки кластерної моделі, яка буде спроможною забезпечити зростання ролі морського транспорту в економіці країни. Один з варіантів моделі під назвою «національний морський кластер» представлений Державною адміністрацією морського і річкового флоту [47, 12-13]». Він складається з системи морських кластерів: Дунайського (порти: Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайськ); Одеського (порти: Одеса, Іллічівськ, Южний, Білгород-Дністровський); Миколаївський (порти: Миколаїв, Олександрівськ, Херсон, Скадовськ); Кримського (порти: Євпаторія, Севастополь, Ялта, Керч); Азовського моря (порти: Маріуполь, Бердянськ). Організаційний потенціал такого проекту визначений такими складовими, як технологічна зрілість у сфері стратегічного, проектного і програмного управління, чіткістю бачення майбутнього і першого кроку реалізації проекту. Вважається, що така структура національного морського кластеру забезпечує гнучкість в управлінні, планування діяльності і координацію дій окремих кластерів, а також суттєве підвищення конкурентоспроможності і рівномірніше завантаження портів [10, 99-102].

Інша концепція створення морських кластерів засновується на регіональному підході та ініціативі «знизу». Вона передбачає функціонування двох груп кластерів: таких, що зароджуються (*emergingcluster*) і пре-кластерів

або агломерацій. Кластери, що зароджуються, відносяться до другої стадії циклічного кластерного розвитку, яка полягає в тому, що у регіоні з'являється декілька компаній, які об'єднуються задля спеціалізації у «ключовій» сфері діяльності і розширення загальної перспективи співробітництва [48, 131-136]. Кластери приморської території спеціалізуються на рибному господарстві, морському транспорту і логістиці. Це відповідає досвіду Канади по реалізації програми підтримки морегосподарських кластерів і Норвегії по створенню умов для розвитку кластера «морське господарство».

Використання пре-кластерів у системі морського господарства орієнтується на неформальне об'єднання компаній малого і середнього бізнесу судноремонтної і суднобудівельної сфери діяльності. Їх місія в умовах перебування цих підгалузей у кризовому стані визначається у формуванні конкурентоспроможної мережі фірм, що забезпечують успішний розвиток регіону на основі використання місцевих і галузевих конкурентних переваг. В економічному просторі прикордонних регіонів зростає актуальність транскордонної кооперації на основі формування єдиної інноваційної інфраструктури, забезпечення ефективного використання місцевого науково-технічного потенціалу, створення умов для модернізації промисловості та її прискореного розвитку. Це особливо характерно для Придунайських територій після вступу Румунії до Європейського Союзу і виникнення в результаті цього нових можливостей, які може дати об'єднана Європа. Проекти кластеризації у Придунав'ї, про які йшлося вище, нині розробляються лише для української сторони, що дещо обмежує їх ефективність з огляду на унікальність регіону, через яких проходить одна з найважливіших транспортних артерій Європи. Для розробки стратегії створення кластерних систем має враховуватися розташування Придунайського регіону на перетинанні важливих міжнародних шляхів з Європи в Азію, що включає три морських торговельних порти (міста Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайськ), 2 судноремонтних заводи, Державну судноплавну компанію Відкрите акціонерне товариство «Українське Дунайське

пароплавство», 4 залізничних станцій; локомотивне депо, ряд підприємств автомобільного транспорту, аеропорт «Ізмаїл». Відповідно висновків експертів у регіоні доцільно створити навчальний та інформаційно-аналітичний кластер, на основі якого можна буде набути навички і досвід в аналізі у впровадженні локальних виробничих систем і здійснювати подальше формування кластерів різного типу на територіях Єврорегіону «Нижній Дунай» (Україна, Румунія, Молдова) [45, 96-97]. Щодо залучення іноземних інвестицій в економіку Придунав'я, то воно потребує вирішення проблем відновлення технологічної бази підприємств регіону, модернізації і перепрофілювання діючих виробництв, які простоюють. При цьому пріоритетними мають бути напрямки розвитку, що включають удосконалення і розширення транспортних мереж і портів та розширення й диверсифікація експортного бізнесу.

Висновки до розділу 2

1. Еволюція кластерних систем поступово набуває вираження троїстої спіралі, яка відображає особливості трансформації міжнародної економіки до інформаційного типу, що є наслідком ускладнення організації суспільних систем через зростання інформаційної ємності світу. При цьому важливим фактором стає мережева логіка її використання, в наслідок чого сформувалося середовище, що дозволяє переходити до кластерно-мережових систем відкритого типу з горизонтальними зв'язками та поглинути ієрархічні форми з вертикальною субординацією і традиційні ринкові механізми з ціновими сигналами. Такого роду оновлення способів координації зв'язків і моделей економічного управління усуває гегемонію держави над суспільством і робить її партнером. У процесах формування кластерних об'єднань двигунами прогресу все більшою мірою виступають не традиційна влада і бізнес, а університети, що генерують передові знання.
2. Дослідження досвіду розвинутих країн дозволяє виокремити такі тенденції: мережа сильних кластерів має, як правило, точковий характер; не всім регіонам вдається досягнути технологічного лідерства принаймні в одній галузі; у Європейському Союзі розвивається тенденція щодо охоплення всієї промисловості кластерними формами організації виробництва; еволюція локальних виробничих систем кластерного типу у Європейському Союзі відбувається у напрямку збільшення «критичної маси» кластерів, спроможних справити вплив на підвищення конкурентоспроможності як окремих країн, так і ЄС в цілому; у створенні кластерів зростає роль інноваційної складової, яка все більшою мірою ставиться на чільне місце.; вихід кластерів на міжнародний рівень проявляється в участі у міжнародних проектах, розширенні зв'язків з науково-дослідними організаціями та інноваційними колами за межами

країни, включенні малого і середнього бізнесу до міжнародних ланцюжків знань та інновацій;

3. Розвиток кластерів лідерського типу забезпечується створенням національної і міжнародної інфраструктури, головними складовими якої у ЄС є Генерального директорату Європейської Комісії з підприємництва і промисловості; Генеральний директорат Європейської Комісії з наукових досліджень; Генеральний директорат Європейської Комісії з регіональної політики; Європейська кластерна обсерваторія; Інноваційний союз; Табло Інноваційного союзу; виконавчі агентства з реалізації кластерної політики на національному, регіональному і місцевому рівнях; Консультативна група Європейського Союзу з питань кластероутворення; Європейський інвестиційний банк;
4. Інноваційні кластери лідерського типу повинні функціонувати як основна рушійна сила реалізації нових знань і процвітання, допомагаючи регіонам у розвитку своєї виробничої унікальності; розвиватися природним шляхом на конкурентних ринках і набути необхідного рівня конкурентоспроможності з використанням економічного потенціалу регіону; створюватися в регіонах, що дотримуються ідеології цілковитого використання стимулів конкуренції, реалізують стратегію забезпечення конкурентоспроможності з іншими регіонами, ліквідовують бар'єри для торгівлі, посилюють вимоги до покращення навколишнього середовища, усувають з ринку слабкі і неперспективні кластерні угруповання; розвивають співпрацю між членами об'єднання з орієнтацією на найвищі результати; мають стійкі зв'язки з іншими кластерами за межами своїх регіонів і країн, стаючи помітнішими і привабливішими;
5. Функціонування локальної виробничої системи має формуватися на крос-кластерній (горизонтальній) політиці, суть якої полягає у пов'язанні ініціатив членів об'єднання на основі дотримання принципів прямого і

зворотного зв'язку у напрямку посилення співпраці підприємств і організацій із спільними бізнес-інтересами у сфері виробничої спеціалізації на випуску кінцевої продукції з побудовою мережевого технологічного ланцюжка, впровадженням єдиної стратегії збуту, розвитком бренду та концентрацією зусиль па «вихованні» лояльності споживача.

6. У розрізі територіальних утворень і окремих галузей України кластеризація розвивається нерівномірно. Нині кластери створені у всіх регіонах країни. Найбільшого розповсюдження вони набули у будівництві, туризмі, харчовій і швейній промисловості. Функціонують успішні кластери в інформаційній сфері і народних промислах. У великих наукових центрах за мережевим принципом створенні технопарки і наукові парки. Проте, в Україні ще не вдалося створити кластерів європейського і світового значення, що зайняли б лідерські позиції на міжнародних ринках.
7. Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора. [46, 47, 48, 53, 54, 55, 57, 58, 84, 180].

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ КЛАСТЕРНИХ СИСТЕМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА РОЗВИНУТИХ КРАЇН ДО НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Розвиток методів обґрунтування економічної політики в системі відносин кластеризації

З огляду на накопичення значного обсягу новітніх знань науково-практичного характеру у сфері кластеризації та практичного досвіду їх імплементації у світовій економіці стає актуальним вирішення проблеми адаптації цього ресурсу до потреб української економіки. Йдеться не про спорадичне застосування його в якості ініціатив окремих бізнесменів чи регіональних керівників, а про перетворення кластерів у важливий системоутворюючий елемент економічної політики держави. Створення кластерів має стати складовою соціально-економічних цілей та ідей розвитку країни, для чого повинні бути розроблені засоби їх досягнення та яким має бути підпорядкована діяльність органів державної влади й управління.

Розвиток України як у довгостроковій, так і у короткостроковій ретроспективі свідчить про те, що він не був підпорядкований нарощуванню того потенціалу, який отримала країна на час здобуття незалежності. Про це свідчить той факт, що за більше як 20 років незалежності Україна не вийшла на рівень виробництва ВВП, що був досягнутий у 1991 році. За розрахунками, у 2012 році індекс фізичного обсягу валового внутрішнього продукту порівняно з 1990 роком становив 69,4% [86]. Це означає, що побудова олігархічної економіки не є напрямом, який забезпечить майбутнє обличчя держави. Натомість, переважання олігархічної складової в економіці призводить до згорання малого бізнесу. Так, за останніми публікаціями Держкомстату, у 2010

році кількість найманих працівників малих підприємств становила 353,8 тис. осіб або зменшилася порівняно з 2007 роком на 40,3 тис. осіб (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Діяльність малих промислових підприємств України у 2007-2010 рр. [23]

		2007	2008	2009	2010
Кількість найманих працівників	тис. осіб	394,1	381,5	366,2	353,8
Обсяг реалізованої продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції	відсотків	5,0	4,6	5,2	4,4

Економічна політика на кожному етапі розвитку має свої особливості, які обумовлюються внутрішніми і зовнішніми факторами. Багато років у народному господарстві домінував вертикальний принцип розвитку промислових ініціатив. Певні періоди розвитку у ХХ столітті характеризуються тенденціями переходу і використання ініціатив горизонтального плану. Варто посприяти на функціонування Раднаргоспів 1918-1932 і 1957-1965 років, коли робилися спроби децентралізації управління і надання пріоритетів регіонам. Перехід до використання кластерних форм організації виробництва є поворотом до використання горизонтального підходу в економічній організації суспільства. Проте, він не відроджує минулі системи регіоналізації, які являли собою по суті територіально поділені системи централізованого управління.

Кластерна політика в сучасних умовах має також елемент вертикальний. Проте, він полягає не у виборі централізованих форм управління, а у визнанні загальносвітових тенденцій регіоналізації та розширення самостійності підприємств. Відповідно, до формування кластерної політики долучаються

міжнародні і національні організації такі як Організація економічного співробітництва і розвитку (ОБСЄ), Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), національні міністерства та інші. Проте, вони не виконують прямих управлінських функцій і складають фактично глобальну і національну інфраструктуру кластеризації. Формування ж і функціонування кластеру, а також співпраця між його членами – ці функції здійснюються на горизонтальному рівні. Якщо до кластерних ініціатив долучаються регіональні чи загальнодержавні органи, то вони співпрацюють як рівноправні учасники кластеру.

Кластерна політика орієнтується переважно на розвиток дрібних і середніх підприємств, тому що саме вони дають можливість вирішувати питання зайнятості, залучати до інноваційної діяльності великі маси працівників. У країнах з розвинутою економікою частка зайнятих на таких підприємствах становить 50-70%, а частка у ВВП – 50-60% [2]. Саме на базі таких підприємств створюються виробничі системи кластерного типу, які дають можливість використати традиційні переваги малого бізнесу, особливо пов'язані з оперативним реагуванням на кон'юнктурні коливання, розширенням меж економічної свободи, створення додаткових робочих місць, активність щодо інноваційної діяльності та формування середнього класу. Об'єднання малих і середніх підприємств у кластери дозволяє отримати переваги, які традиційно притаманні великому виробництву. Серед них варто виділити такі, як збільшення фінансових можливостей для використання досягнень науково-технічного прогресу та економія на масштабі.

Аналіз програм економічних реформ, які охоплюють поточний період і перспективу, свідчить про те, що малому бізнесу і кластеризації у них не відводиться належна роль.

Кластеризація являє собою новий економічний феномен, який став механізмом протистояння тиску глобальної конкуренції і формування внутрішньо національних та підприємницьких конкурентних переваг. Як

свідчить зарубіжний досвід, успішна реалізація кластерного підходу потребує розробки спеціальної загальнодержавної програми, яка визначить стимулювання і підтримку кластерів у різних сферах економіки. При цьому можуть бути враховані як традиційні підходи до створення локальних виробничих систем, які наближуються до більш широкого їх трактування як агломерацій, так і визначені шляхи створення кластерів світового рівня, які зорієнтовані на інноваційний розвиток.

Розробка державної кластерної програми повинна чітко визначити рівень, на який вона розрахована. Оскільки кластерний підхід – це насамперед управлінська технологія об'єднання малих і середніх підприємств, постільки вона у своїй основі має орієнтуватися на підвищення конкурентоспроможності регіону, на якому розташовані учасники кластеру. Саме через призму регіону варто розглядати вплив кластеризації на розвиток галузі і держави в цілому.

Розробка економічної політики щодо кластерів має багатофункціональну управлінську структуру і залежить від профілю діяльності суб'єктів управління кластером (табл. 3.2). Національні міністерства, як правило, формулюють загальні стратегічні орієнтири. Часто вони визначають також бюджетні цілі і вирішують питання створення нових органів влади. Інші державні установи і регіональні органи відіграють провідну роль у розробці програм та управлінні ними. Програми включають ініціативи конкретного характеру, які реалізуються із застосуванням інструментів, що має у своїй компетенції певний регіон або сектор. У цьому процесі важлива роль надається установам, які висувають ініціативи. Отже, у розробці і здійсненні політики кластеру бере участь багато акторів, що потребує застосування ефективних механізмів координації їхньої взаємодії.

Таблиця 3.2

**Функціональна структура управління кластером у системі
економічної політики**

Суб'єкти управління кластером	Функції та підфункції управління кластером		
	Стратегія	Програма	Ініціатива
Національні міністерства	❖ Визначити	➤ Визначити ➤ рецензувати	
Національні агенції, Регіональні уряди	❖ Забезпечити інвестиції	➤ Визначити відповідно стратегії ➤ Ініціювати ➤ управляти	• Рецензувати
Локальні уряди	❖ забезпечити інвестиції	➤ Забезпечити інвестиції	• Ініціювати • Управляти • Брати участь
Університети	❖ Забезпечити інвестиції	➤ Забезпечити інвестиції	• Ініціювати • управляти • Брати участь
Торгово-промислові асоціації	❖ Забезпечити інвестиції	➤ Забезпечити інвестиції	• Ініціювати • Управляти • Брати участь
Компанії		➤ Забезпечити інвестиції	• Ініціювати • Брати участь
Кластерні організації			• Управляти • Брати участь

Кластерну політику доцільно диференціювати за показниками зірковості. Ця система розроблена фахівцями з Європейської кластерної обсерваторії за аналогією з готельною класифікацією. Вона має чотириступеневу градацію – 0; 1*; 2*; 3*, за якою встановлюється зірковість кластеру на основі індикаторів розміру, спеціалізації і фокусу. Методика присвоєння зіркового рівня європейським кластерам проаналізована українськими дослідниками О. С. Бурмич, О. Д. Лук'яненко, Є. Г. Панченком і В. І. Чужиковим [5, 174-175]. Індикатор розміру пов'язується із впливом кластеру на зайнятість. Найвищий

рівень його має перевищувати 10% стандартизованого показника серед регіонів – лідерів ЄС, який розраховується як співвідношення зайнятості в кластері та в ЄС. Спеціалізація в системі кластерної зірковості визначається за умов, якщо регіон у межах європейського поділу праці виокремлюється специфічною кластерною категорією серед 10% успішних регіонів ЄС, що мають найвищу зайнятість у відповідному виробництві. Третій індикатор, який отримав назву «фокус», приймається для оцінки зірковості, якщо на кластер припадає більша частка в структурі зайнятості регіону, зокрема за умов, що кластер входить до ТОП-10% кластерів подібної категорії, для яких характерна найбільша питома вага зайнятості в цьому регіоні.

Політика створення кластерних об'єднань повинна будуватися на усвідомленні того, що вони не можуть виникати і існувати виключно за рішенням центрів чи самі по собі. Передумовою формування економіки, що функціонує на кластерній основі, є наявність сприятливих умов для розвитку інновацій і підприємництва. У цьому сенсі насамперед мають бути створені організації, які прийнято відносити до бізнес-середовища. Вони повинні орієнтуватися на підтримку представників ділового і наукового секторів у сфері реалізації різного роду комерційних починань і науково-дослідних розробок. Як правило, такі організації повинні задовольняти потреби в офісних приміщеннях, спеціалізованому устаткуванні для лабораторій, спеціалізований діловий консалтинг. У Польщі, яка лідирує у веденні бізнесу, за підрахунками Польської агенції з розвитку підприємництва діють 735 інноваційних і підприємницьких центрів, зокрема 24 технологічні парки, 40 інкубаторів підприємництва, 90 центрів передачі технологій і 317 навчально-консалтингових і інформаційних центрів [43, 8]. Водночас активно діють такі організації бізнес-середовища як агентства регіонального розвитку, товариства, фонди, а також різного роду дослідницькі організації.

Для ширшого уявлення про польське бізнес-середовище варто додати, що на території Польщі діють 14 спеціальних економічних зон (СЕЗ) із загальною

площею 11 тис. га, де надаються особливі умови для виробничої та інших видів економічної діяльності. СЕЗ забезпечують підприємцям також податкові пільги, можливості започаткування діяльності на спеціально відведеній під забудову території, а також допомогу при здійсненні формальності, пов'язаних із залученням інвестицій. Завдяки пріоритетному формуванню інфраструктури бізнесу у Польщі нині більшість ініціатив висуваються підприємствами, що свідчить про високий рівень мотивації і самоорганізації у діловому середовищі. До того ж переважна кількість підприємницьких починань відносно «молоді» (висунуті в останні роки), що з огляду на високий освітній рівень співробітників, які працюють у членських організаціях, свідчить про накопичення великого потенціалу розвитку. Цей досвід дозволяє зробити висновок, що економічна політика щодо кластерів може бути ефективною, якщо вона націлена на використання ефекту синергії. Кластери мають створювати спільні пропозиції на ринку, здійснювати дії з лобіювання відносно органів влади, організовувати закупівлі і продаж через спільні канали збуту.

Розробка кластерної політики потребує відповідних систем інформаційного забезпечення цього завдання. Вона може створюватися установами, що спеціалізуються на інформаційній функції. Зокрема, в Європейському Союзі вихідні дані щодо кластерів формуються INNO-Policy TrendChart [149] у кооперації з ERAWATCH [121]. Нині більше 130 національних заходів зареєстровано на підтримку кластерів [130, 17]. Водночас розробляється нова схема збору інформації щодо кластерної політики. Особлива увага приділяється наданню інформації про горизонтальні і вертикальні кластерні стратегії, а також програмам фінансової допомоги кластерам.

Таблиця 3.3.

Підсистеми розробки кластерної політики

Підсистеми	Структурні складові підсистеми
Визначення видів і цілей спеціальних кластерних програм	
Формування синергічного ефекту кластеру у сфері використання ресурсів	Людські ресурси і know-how
	Фінансові ресурси
	Інфраструктурні ресурси (матеріальні)
Пріоритетні напрямки діяльності кластеру	Ринкова активність
	Маркетинг і PR
	Внутрішні комунікації
	Формування знань та інновацій
Напрямки підвищення продуктивності виробничої мережі кластеру	Розвиток людських ресурсів
	Конкурентоспроможність кластеру
	Посилення інноваційного розвитку кластером / Improvedclusterinnovation
	Інтернаціоналізація
Використання потенціалу зростання кластеру	Регіональні умови
	Державна політика підтримки розвитку кластеру
	Пов'язані інституції / associated institutions
	Керівництво кластеру / Cluster leadership
Стратегія кластеру	Ефект масштабу / economies of scale
	Розвиток знань та інноваційних мереж
	Вплив на середовище бізнесу

Системний підхід до обґрунтування кластерної політики потребує розробки відповідних підсистем або блоків. Їх треба визначити таким чином, щоб вони не дублювали внутрішні завдання існування і розвитку кожного з учасників кластерного об'єднання, що притаманні галузевій і організаційній специфіці їхньої діяльності. Сутнісна специфіка кластеру дозволяє виділити такі підсистеми кластерної політики: визначення видів і цілей спеціальних кластерних програм; формування синергічного ефекту кластеру у сфері використання ресурсів; пріоритетні напрямки діяльності кластеру; напрямки підвищення продуктивності виробничої мережі кластеру; використання потенціалу зростання кластеру; стратегія кластеру (табл. 3.3). Кожна з підсистем кластерної політики може складатися з блокових структурних

елементів, що дозволяє всебічно обґрунтовувати перспективні орієнтири діяльності кластеру і реалізації завдань, які поставлені при його створенні.

Варто зазначити, що розгортання програм кластеризації в Україні полегшується тим, що у світовій економіці накопичено вже великий досвід успішного використання кластерних форм як для вирішення завдань розвитку у цілому, так і для розв'язання певних кризових ситуацій. Насамперед, варто взяти до уваги та переосмислити феномен «Третьої Італії». Саме йдеться про розвиток в період кризи 70-х років минулого століття провінцій північного сходу Емілія-Романія (l'Emilia Romagna), Тоскана (la Toscana), Марке (le Marche) та окремих територій півдня країни, що порушило традиційне уявлення про класичний поділ країни на Південь і Північ. Особливістю «Третьої Італії» став розвиток малого і середнього бізнесу не у традиційному сенсі як сприяння індивідуальним підприємцям, а як певної системи взаємопов'язаних і взаємодовнюючих фірм.

Себастьяно Бруско (Sebastiano Brusco) показав, що концепція економії на масштабі «працює» успішно навіть на підприємствах малого бізнесу, якщо їм створити сприятливе соціально-економічне середовище та організувати дійові кооперативні зв'язки [140]. Менше з тим, можна стверджувати, що економіка, заснована на функціонуванні великої кількості малих підприємств у традиційних секторах (харчовій, текстильній, взуттєвій, деревообробній), формує промислово розвинені регіони чи краї. Крім того, місцеві особливості мають пов'язуватися з ідеєю «промислової атмосфери» А. Маршалла. Її треба розглядати як результат еволюції тривалого періоду, що дозволяє створити мережу малих підприємств як «завод без стін – afactorywithoutwalls».

Таблиця 3.4.

Види та цілі спеціальних кластерних програм

Види спеціальних кластерних програм	Цілі спеціальних кластерних програм					
	Підвищення кваліфікації	Кластерна експансія	Розвиток бізнесу	Поглиблення і розширення ділового співробітництва	Лідерство в R&D та інноваціях	Використання та покращення середовища бізнесу
Інформаційні та брокерські послуги	•	•••	•	•••	••	
Технічна і консультаційна допомога	••	•••	•••	•	•	
Пряме фінансування	•	•••	••	•	••	
Проведення офіційних і навчальних заходів	•••	••	•	•••	••	
Організація мережевих заходів	•	•	•••	•••	•••	••
Лобіювання						•••
Маркетинг	•	••			•	•
Моніторинг і звітність	••	•••	•	•	•••	•••

••• – часто використовується; •• – періодично використовується; • – рідко використовується

Формування економічної політики у сфері кластеризації української економіки нині спирається на досвід країн євроатлантичного простору, що накопичений в останні десятиліття. Проте, він не набув ще системного характеру. Його спорадичність виявляє себе переважно у відтворенні в українських публікаціях окремих спроб створення мережевих об'єднань переважно в європейських країнах. З огляду на такий підхід не можна розраховувати на достатньо високий рівень імплементації найкращих світових надбань. Інакший підхід сформувався в країнах Центральної і Східної Європи.

Так, Польща з 2002 року систематично здійснюються дослідження розвитку кластерів з урахуванням здобутків розвинутих країн. Особлива увага приділяється малому і середньому бізнесу, його інноваційному потенціалу, реалізації феномену «Третьої Італії» [182].

Основоположним компонентом економічної політики має бути визначення цілей і програм, що забезпечують їх досягнення. За основу їх розробки можна взяти результати досліджень, які проведені під патронатом Генерального директорату з підприємництва і промисловості Європейської Комісії у співпраці з генеральними директоратами з наукових досліджень і регіональної політики. Безпосередніми виконавцями були «PRO INNO Europe» та Вища консультативна рада з кластерів (HighLevelAdvisoryBoard). Їх результати наведені у табл. 3.4.

Виокремлення і диференціація спеціальних кластерних програм має здійснюватися з урахуванням актуальних завдань економічного розвитку України та досвіду країн, які широко застосовують кластерний підхід. Для України на часі в рамках кластеризації розробка таких програм: інформаційні і брокерські послуги; технічна і консультативна допомога; пряме фінансування; проведення офіційних і навчальних заходів; організація мережевих заходів; лобіювання; маркетинг; моніторинг і звітність. На основі цих програм може відпрацьовуватись система досягнення таких цілей, як підвищення кваліфікації, кластерна експансія, розвиток бізнесу, поглиблення і розширення ділового співробітництва; R&P інновації, використання і покращення середовища бізнесу.

Варто наголосити, що інформаційне відображення процесів розробки і реалізації кластерної політики є досить складним завданням і його покращення потребує відпрацювання нових просунутих методів. Діяльність такого роду започаткована в ЄС. При цьому враховується, що політика конкретного кластеру може охоплювати широкий спектр різних завдань і заходів, які отримують підтримку. Джерелами останньої можуть бути заходи «м'якої

політики» з підтримки самоорганізації через різні мережі та поширення інформації. Не виключається також використання «жорстких» горизонтальних каналів, які впроваджують відносно кластерів регіональні органи (часто це правомірно пов'язувати з жорсткістю умов фінансової політики). З огляду на умови України в якості загальної схеми можна прийняти порядок інформаційного забезпечення кластеризації, який представлено в табл. 3.4.

Таблиця 3.5.

Формування синергічного ефекту кластеру у сфері використання ресурсів

Види ресурсів	Орієнтовні індикатори в системі кластерної політики
Людські ресурси і know-how	Зайнятість на підприємствах – членах кластеру
	Адміністративна підтримка (чисельність керівного складу кластеру)
	Чисельність осіб, що зайняті в сфері R&D
	Випускники університету, залучені для роботи в кластері
	Кількість спільних проектів, що виконуються протягом останніх двох років
Фінансові ресурси	Кошти, виділені на фінансування спільних проектів протягом останніх двох років
	Зовнішнє фінансування кластерних ініціатив протягом останніх двох років (тис. грн.; тис. дол. США)
	Інвестиції, здійснюванні протягом останніх двох років членами кластеру (тис. грн.)
Інфраструктурні ресурси (матеріальні)	Офіс і конференц-зал, які використовуються кластером (м ²)
	Площа лабораторій, доступна для членів кластеру (м ²)
	Питома вага внутрішньої мережі, наданої у використання членам кластеру (%)
	Вартість лабораторій інфраструктури, доступних учасникам кластеру (тис. грн.)

Структурна складова кластерної політики має відображати переваги такого об'єднання, заради реалізації яких його учасники створили виробничу мережу. Досвід фірм євроатлантичного простору свідчить про те, що посилення конкурентоспроможності кластеру в цілому і його членів, зокрема, відбувається завдяки отриманню синергічного ефекту у напрямках використання ресурсів,

нарощування ринкової активності, зростання продуктивності і здатності створення майбутнього потенціалу.

Синергічний ефект у ресурсній сфері кластерів охоплює людський потенціал, know-how, фінансову й інфраструктурну складові (табл. 3.5). Системність людського потенціалу і know-how у кластерній організації виявляє свої переваги через фактори зайнятості, залучення креативного персоналу, наявності механізму координації юридично незалежних суб'єктів господарювання та інноваційну діяльність. Для відображення цих конкурентних переваг кластерів при розробці їх політики доцільно орієнтуватися на індикатори зайнятості на підприємствах – членах кластерів; адміністративну підтримку спільних дій через формування керівництва кластеру; створення структур, які залучають творчий персонал, зокрема і молодих фахівців з університетською освітою, у сферу R&D і спільні проекти. При цьому інноваційна діяльність кластеру має стати органічно притаманною складовою, яка визначає ринкове обличчя об'єднання.

Економічна політика в області кластеризації повинна виходити з того, що кластери як форма, що має переважно регіональну і інноваційну організаційну основу, повинні отримати відповідні фінансові і інфраструктурні ресурси. Останні мають формуватися поза традиційним ресурсним забезпеченням підприємств. Як правило, це внутрішні і зовнішні кошти або інвестиції, виділені на фінансування спільних проектів. В інфраструктурному аспекті у розпорядженні кластеру перебувають офісні приміщення, конференц-зали, внутрішня мережа і лабораторії. При цьому важливо, щоб ресурсний потенціал не носив разового характеру, а перебував у довготривалому спільному розпорядженні учасників кластеру.

Таблиця 3.6.

Пріоритетні напрямки діяльності кластеру

Комплекс видів діяльності	Орієнтовні індикатори в системі кластерної політики
Ринкова активність	Спільні поставки і замовлення
	Спільний розподіл каналів
	Підготовка спільних пропозицій для зовнішніх клієнтів
	Обмін інформацією між членами кластеру
Маркетинг і PR	Спільна рекламна діяльність
	Спільна присутність на ярмарках і виставках
	Спільне лобювання
	Спільні сайти
	Спільна візуальна ідентифікація (логотип, кольори канцтовари для бізнесу)
	Контакти від імені кластеру і присутність у ЗМІ
Внутрішні комунікації	Регулярні зустрічі членів кластеру
	Заходи кластерної інтеграції
	Загальна комунікаційна платформа (Intranet і т. і.)
	Кластерна преса
Формування знань та інновацій	Кооперація з розвитку нових продуктів і технологій
	Кооперація в організаційній, маркетингових, сервісний інноваційній діяльності
	Спільна підготовка семінарів і конференцій та навчальні поїздки
	Загальні бази даних
	Неофіційний обмін знаннями і досвідом між членами кластеру
	Передача технологій учасникам кластеру

Світова практика свідчить, що функціонування найбільш процвітаючих економічних систем, висока конкурентоспроможність і стабільне зростання може бути досягнуто лише за умов орієнтації на виклики ринку та лідерство у технологічному і продуктовому аспектах. З огляду на особливості кластерної організації пріоритетними напрямками діяльності в системі політики кластеру варто виділити ринкову активність; маркетинг і PR, внутрішні комунікації; використання наукових досягнень, формування нових знань та інновацій (табл. 3.6). Такий підхід дозволяє створити конкурентні переваги кластеру і його

учасникам. При цьому мотивація учасників кластеру має орієнтуватися на потреби споживачів, в основі чого повинна бути інноваційна активність.

Табл.3.7.

Напрямки підвищення продуктивності виробничої мережі кластеру

Комплекси заходів	Типові для кластеру заходи підвищення продуктивності
Розвиток людських ресурсів	Зростання рівня зайнятості у кластерних утвореннях протягом останніх 2-х років
	Кількість працівників членів кластеру, що взяли участь у спільних тренінгах протягом останніх 2-х років
	Кількість спільних навчальних занять, організованих у кластері за останні 2 роки
	Підвищення кваліфікації працівниками кластеру за остання 2 роки
Конкурентоспроможність кластеру	Частка товарів / послуг кластеру, які реалізовані на зовнішньому ринку
	Кількість нових членів кластеру, які увійшли до складу в останні 2 роки
	Кількість компаній з короткою історією (start-ups)
Посилення інноваційного розвитку кластером / Improved cluster innovation	Зростання зайнятості в інноваційній діяльності кластеру
	Кількість нововведень (нових продуктів, послуг, ідей, раціоналізаторських пропозицій)
	Інновації, охоплені правовим захистом протягом двохостанніх років
	Питома вага витрат R&D протягом останніх двох років
	Кількість спільних проектів, що спів фінансуються державними або міжнародними програмами протягом останніх двох років
Інтернаціоналізація	Кількість зарубіжних ринків, на яких присутні члени кластеру
	Частка експорту в реалізації продукції кластеру
	Кількість офіційних угод про співробітництво, укладених з іноземними юридичними чи фізичними особами
	Участь у міжнародних ярмарках, виставках, торгових представництвах за останні два роки
	Число іноземних мов, на яких видані матеріали рекламного характеру

Можливо, точніше було б визначити цю цілеспрямовуючу складову функціонування кластеру терміном М. Портера створення унікальної вартості.

Учасники виробничої мережі кластерного утворення як підприємства і організації, як повинні підтримувати обумовлений конкуренцією рівень продуктивності, об'єктивно намагаються щонайменше не допустити його

зниження. Проте, сам факт створення кластеру обумовлює доцільність і необхідність підвищення мережевої продуктивності. Для цього мають плануватися заходи, що спрямовані на розвиток людських ресурсів, зростання конкурентоспроможності, посилення інноваційного розвитку кластеру та інтернаціоналізації (табл. 3.7). Вони не повинні дублювати внутрішню діяльність учасників кластеру. Це той комплекс заходів, які визначаються і реалізуються на загально кластерному рівні.

Кластерна політика з огляду на те, що вона формується в рамках нової форми організації економічних відносин, повинна знайти відповідні їй інструменти використання потенціалу зростання (табл. 3.8). Виходячи з економічної природи кластеру як територіальної мережевої організації підприємницького спрямування, основою зростання його потенціалу мають бути регіональні умови. Їх треба розглядати як стартові умови, які додаються до того потенціалу, що є в наявності у кожного з учасників об'єднання. Одночасно має бути реалізований і новий ресурс, який виникає із створенням кластеру. Це – джерела державної підтримки розвитку кластеру, співпраця з пов'язаними інституціями (*associated institutions*) та створення кластерного менеджменту.

Загалом правомірно сказати, що потенціал зростання кластерів полягає в самій його моделі, що дає можливість якнайкраще реалізувати ресурси регіону, її науково-технічний, трудовий, фінансовий, інформаційний та управлінський потенціал. Одночасно останній має інтегруватися в систему макроекономічної політики держави та посилювати позиції на світовому ринку.

Таблиця 3.8.

Потенціал зростання кластерів

Джерела і види кластерного зростання	
Джерела	Види джерел кластерного зростання
Регіональні умови	Місцеві традиції, що сприяють зростанню результатів діяльності кластеру
	Наявність і мобільність високо кваліфікаційних працівників
	Привабливість регіону для інвесторів (земельний фактор, інвестиційні пропозиції, муніципальна інфраструктура)
	Відкритість до співпраці між підприємствами
	Наявність природних ресурсів
Державна політика підтримки розвитку кластерів	Просування кластерів органами державної влади
	Фінансова підтримка кластерного розвитку органами державної влади
	Підготовка кадрів, освіта й організаційна підтримка
	Підтримка регіональними інформаційними системами інноваційної політики кластеру
	Співпраця з місцевими і державними органами влади
Пов'язані інституції / associated institutions	Адаптація системи освіти до потреб кластеру
	Наявність і якість досліджень, що відповідають інтересам кластеру
	Якість і доступність консультаційних та інформаційних послуг
	Готовність і відкритість установ бізнесу і науково-дослідних інститутів до співпраці
	Діяльність в регіоні вітчизняних і зарубіжних організацій з передачі технологій
Керівництво кластеру / Cluster leadership	Наявність коштів для підтримки розвитку кластеру (кредитних, грантів, венчурного капіталу, початкового капіталу і т. і.)
	Наявність ринкової інфраструктури (банків, орендодавців і т. і.)
	Перспективи щодо отримання коштів для розвитку кластеру
	Гарантії у відносинах з постачальниками
	Лобіювання інтересів кластеру і галузі
	Розвиток конкурентних переваг кластеру

Таблиця 3.9.

Стратегія кластеру

Види стратегій	Результати реалізації стратегій
Ефект масштабу / economies of scale	Збільшення перспективи отримання коштів для досягнення завдань розвитку кластеру
	Прирощення ринкової влади (bargaining power) у відносинах з постачальниками
	Координація діяльності на ринках клієнтів
	Зростання результативності лобіювання (Lobbying ability)
	Нарощування конкурентних переваг кластеру
Розвиток знань та інноваційних мереж	Непряме зростання кваліфікаційного потенціалу співробітників (здійснення досліджень, самостійне вивчення інноваційних розробок кластеру)
	Передача знань та інновацій через неформальні канали

	Інтра-кластерне поширення нових технологій
	Співпраця у розробці інноваційних рішень
	Розробка загальнокластерних технічних стандартів
Вплив на середовище бізнесу	Зростання конкурентоспроможності кластеру
	Залучення нових вітчизняних і зарубіжних підрядників
	Залучення нових талановитих фахівців у регіон (експертів, науковців)
	Зростання значущості ринку кластеру та регіону / Increased market importance of the cluster and the region
	Формування позитивного іміджу кластеру як ділового партнера

Треба зауважити, що в економічних дослідженнях слабо розробляються аспекти, пов'язані із формуванням стратегії кластеру як засобу досягнення цілей. Зрештою, саме стратегія визначає загальний план або модель дій і є засобом координації їх реалізації з наявними ресурсами. В системі кластерної організації стратегія має насамперед орієнтуватися на використання якісних переваг кластеру яка об'єднання (табл. 3.9. Відповідно основою стратегії кластеру є отримання ефекту масштабу (economies of scale). Він отримується завдяки вигодам від концентрації зусиль всіх учасників кластеру на досягненні спільних спеціалізованих цілей.

В останні роки для більшості кластерів пріоритетним стратегічним напрямком розвитку є створення нових знань та інноваційних мереж. Вони підпадають під стратегічні рамки вже тому, що потребують довготермінових дій. Попри це, науково-технічні досягнення та інноваційні розробки забезпечують якісні зміни у сфері виробництва і функціонуванні кластеру на ринку. Завдяки включенню до стратегії кластеру наукових та інноваційних аспектів вдається прийняти нові рішення, що сприяють досягненню лідерських позицій на ринку.

Стратегічне управління кластером не може бути успішно реалізованим без цілеспрямованих дій щодо позитивних змін у середовищі бізнесу. Можна виділити щонайменше п'ять напрямків впливу на середовище бізнесу: зростання конкурентоспроможності кластеру; залучення нових вітчизняних і зарубіжних посередників; залучення нових талановитих фахівців у регіоні

(експертів, науковців); зростання значущості ринку кластеру та регіону; формування позитивного іміджу кластеру як ділового партнера.

3.2. Методологічні компоненти визначення точок зростання та платформ у національній програмі кластеризації

Великі сподівання, що покладаються в Україні багатьма економістами і науковцями на використання кластерних систем організації виробництва, можуть справдитися щонайменше за трьох умов. По-перше, процеси кластеризації повинні відповідати реальному стану економіки України. По-друге, існуючі кластери і ті з них, які виникатимуть у майбутньому, мають органічно увійти до системи економічних реформ, що розроблятимуться в ході реалізації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. По-третє, кластеризація в українській економіці повинна адаптувати до національних умов багатий досвід використання мережевих систем кластерного типу, що накопичений у світовій економіці.

Українська економіка за час незалежності сформувалась як невідповідно до ринкових законів зарегульована, що вона тривалий час демонструє. З різних мотивів в Україні затягувалася підготовка і реалізація важливих реформ загальноекономічного і структурного характеру. Попри прийняття податкового кодексу, податкова система залишилася складною для сприйняття бізнесом, має звужену базу оподаткування і, зрештою, є неефективною через велику кількість податків і потребу значного часу на їх адміністрування. В економічному механізмі не використовувалася така рушійна сила сучасної економіки, якою є мале і середнє підприємництво. Створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС і його державами-членами (ЗВТ+), забезпечуючи повне відкриття ринків Європи, потребує розробки такого двигуна експорту, який спроможний забезпечити успішне просування української продукції на іноземних ринках.

Трансформація української економіки у напрямку зростання інноваційної складової потребує розробки національної програми кластеризації. Вона не повинна обмежуватися «латанням дір», що виникли в економіці у наслідок численних упущень минулих влад і породженням нових недоліків в нинішніх умовах. Переформатування української економіки за ідеями мережевого об'єднання технологій, підприємств, організацій, людей, творчих здібностей, знань, інтелектів, інформаційних і комунікаційних технологій має орієнтуватися на стратегічні виклики. В умовах глобалізації вони визначаються світовою економікою та міжнародною конкуренцією. Відповідно Україна має будувати свою стратегію, приймаючи за орієнтир позиції світових лідерів та виходячи з наявного ресурсного потенціалу.

В умовах включення в асоціацію з ЄС та його державами-членами, Україна має унікальний шанс за орієнтир свого розвитку взяти європейську стратегію «Європа 2020» при реалізації стратегії сталого розвитку «Україна 2020». Йдеться як про цілі, так і про засоби їх досягнення. За головне завдання у Європейському Союзі на двадцятье десятиріччя двадцятого століття прийнято повернення втрачених через кризу позицій. «Європа повинна повернутися в стрій і залишитися там»[136], - так висловився Ж.М. Баррозо у передмові до повідомлення Європейської Комісії щодо європейської стратегії на 2010-2020рр. Остання, отримавши назву «Європейська стратегія для розумного, стійкого і всеосяжного зростання», визначила п'ять напрямків діяльності європейських країн: зайнятість; дослідження і інновації; зміна клімату і енергетика; освіта; боротьба з бідністю. Для цього може бути використана модель стійкого розвитку у варіанті, який дозволяє перевершити докризову траєкторію розвитку (рис. 3.1).

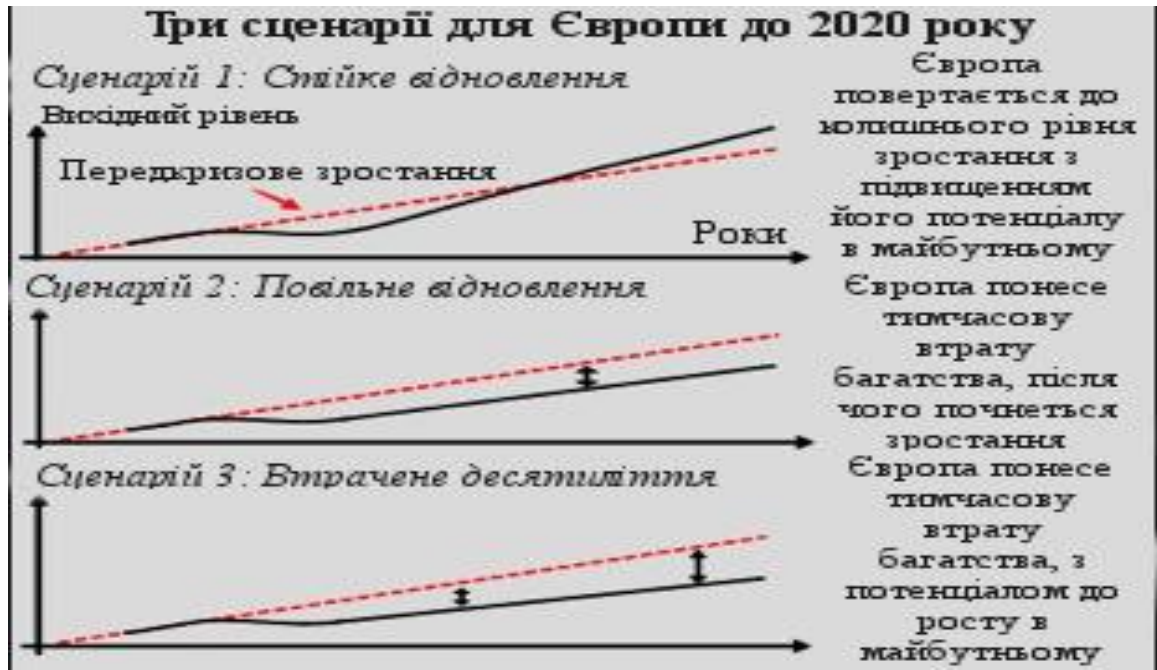

Рис 3.1. Сценарії успішної реалізації європейської стратегії [137]

З огляду на геополітичні і гео економічні позиції України використання мережових форм організації виробництва для цілей розумного, стійкого і всеосяжного зростання має початися з відродження військово-промислового комплексу. У загальному підході завдання полягає в тому, щоб надати «друге дихання» тим науково-дослідним, освітнім, випробувальним і виробничим підприємствам, які виконують розробку, виробництво і постановку на озброєння військової і спеціальної техніки, амуніції та боєприпасів. Одночасно повинні бути створенні нові підприємства з тим, щоб країна мала відносно автономний цикл виробництва конкурентоспроможної зброї.

Пріоритет ВПК у процесах кластеризації обумовлений потребами захисту країни в умовах «гібридної війни», яка почалася у 2014 році і відповідає завданням задоволення потреб збройних сил у поточному і перспективному аспектах. Однак, це не єдиний аргумент, адже можна озброюватися найсучаснішою зброєю і за рахунок імпорту. Не менш важливим є й те, що економіка озброєння стимулює інтенсифікацію науково-технічних досліджень і

концентрує їх використання у виробництві насамперед для потреб армії, а потім для цивільної сфери.

Отже, з огляду на військовий стан у країні і фактор сусідства з державою-агресором, така стратегія дає можливість вирішення двоєдиного завдання: загальноекономічного підйому і укріплення обороноздатності країни. Мова йде про те, що Україна задля забезпечення своєї незалежності має навчитися жити на таких же умовах, як Південна Корея чи Ізраїль, які навчилися успішно розвиватися в оточенні ворогів. Це означає, серед іншого, що український військово-промисловий сектор має стати високотехнологічним, а збройні сили перейти на стандарти НАТО.

В залежності від кон'юнктури, Україна посідала в різні роки від 12 до 4 місця на світовому ринку озброєнь. Проте, вона суттєво відстає від лідерів ринку за обсягами експорту озброєнь, маючи питому вагу у світовому експорті зброї 2% при тому, що США займає 30%, а Росія – 25% [110]. При цьому, як вважають експерти, зброя – єдиний високотехнологічний експорт України [8], хоча вона знаходиться серед лідерів постачання комплектуючих, модернізації та сервісних послуг [44]. При цьому експортуються і окремі види високотехнологічної зброї. Зокрема, Україні вдалося створити цілу лінійку високоточних засобів ураження різного базування. В цілому ж споживачами української продукції військового призначення є країни Азії, куди постачається 47% всього експорту. Ще 23% припадає на держави Африки, 21% – СНД, 6% - Європи і 3% - Америки [44].

Кластеризація в системі ВПК передбачає насамперед визначення географічного простору кластеру. Нині підприємства однієї галузі цього комплексу розосереджені або по всій Україні, або в одному місті. Так, підприємства авіаційної промисловості, які підпорядковані державному концерну «Укроборонпрому», розташовані в Києві (9 підприємств), Вінниці (1 підприємство), Дубовому (1 підприємство), Запоріжжі (3 підприємства), Кіровограді (1 підприємство), Конотопі (1 підприємство), Луганську (1

підприємство), Луцьку (1 підприємство), Красилові (1), Одесі (1), Приморську (1 підприємство), Тячеві (1), Чернігові (1 підприємство), Чугуєві (1 підприємство), Харкові (2 підприємства), Хмельницькому (1 підприємство). Крім того, на території Криму функціонують ще 3 підприємства, кооперація з якими нині не може здійснюватися ефективно. Велика частка цих підприємств задіяна на роботах з ремонту і модернізації. Решта спеціалізуються на дослідженнях або виробництві літаків, гвинтокрилів, окремих складових – авіаційних ГТД, систем попередження зіткнень у повітрі, прицільно-навігаційних комплексів, пошуково-прицільних комплексів, станцій попередження про випромінювання, радіолокаційних прицільних комплексів; агрегатів для гідравлічних, паливних і електричних систем авіаційної і ракетної техніки і т. і.

Перехід на кластерні форми виробництва в авіаційній галузі, визначення їхньої спеціалізації, вибір регіону концентрації науково-технічної і виробничої діяльності кластеру з урахуванням перспектив розширення її – це складний процес збалансування інтересів ініціаторів. Безперечно при цьому, що перевагу для створення нових виробництв бажано надавати віддаленим від кордонів містам з урахуванням потреб регіонів у сприянні динамічному розвитку, збільшенню кількості робочих місць та покращенню умов життя населення.

З огляду на структуру виробництва у авіаційній промисловості України, що склалася, і перспективи зростання потреб внутрішнього ринку та розширення експортного потенціалу, у найближчий час доцільно сприяти створенню кластерних виробничих ланцюжків у містах Києві, Харкові, Кіровограді та одному з міст на Поділлі, Галичини або Буковини. Їх доцільно спеціалізувати на виробництві літаків, гвинтокрилів, наукоємних складових. При цьому доцільно створити науковий авіаційний університет, до роботи в якому залучити висококваліфікованих фахівців нової генерації.

Прообразом кластеру авіаційного напрямку може бути польський кластер «Авіаційна долина - Dolina Lotnicza». Географічно він розташований у

Південно-Східній Польщі, яка відома розвинутою авіаційною промисловістю і центрами підготовки пілотів. Більшість фірм, що об'єднанні в кластер, знаходяться у столиці регіону – Жешуві. Кластер виник у 2003 році з ініціативи підприємців авіаційної промисловості і нині об'єднує більше як 90 членів. Він виконує як державні, так і міжнародні проекти, що робить його важливою складовою світового ланцюга постачальників авіаційної промисловості. Головними пропозиціями кластеру є деталіта комплектуючі для авіації; транспортні літаки; вертольоти та легкі і ультралегкі повітряні судна.

У Південно-Східному регіоні Польщі успішно функціонує й інший кластер авіаційної промисловості – Об'єднання групи підприємств авіаційної промисловості «Авіаційна долина» («Dolina Lotnicza»). Об'єднання займає нішу на ринку продукції легкої і ультра легкої авіації, а також супутньої з авіацією галузей. Кластер об'єднує переважно малі і середні підприємства. Його ідея полягає в тому, щоб зосередити увагу на вітчизняних фірмах і сприяти їх діяльності. Стратегічною ціллю діяльності кластеру є підвищення конкурентоспроможності членів кластеру через інновації у сфері збільшення рівня безпеки у легкій і ультралегкій авіації. Члени кластеру створюють і використовують унікальні у світовому масштабі конструктивні і технологічні рішення, володіють десятирічним досвідом у сфері проектування і виробництва ультра легких конструкцій (серед них літаки, автожири, пароплани, парашути, бортова електроніка, контрольно-вимірювальні пристрої, комплектуючі деталі для авіації і т. і.).

Отже, кластерний підхід формує суттєвий потенціал для створення, модернізації і виробництва конкурентоспроможної продукції в авіаційній галузі. Україна має достатній ресурс для того, щоб створити інноваційні авіаційні кластери і посилити свої позиції на світовому ринку оборонної продукції. Мало того, варто очікувати суттєві результати від переходу на мережеві системи організації виробництва і в інших оборонних сферах. Йдеться про суднобудування і морську техніку; радіолокаційні установки і зв'язок;

бронетанкову техніку і ракетно-артилерійське озброєння. Україна має достатню основу для розгортання виробництва такої продукції з огляду на нові виклики у формуванні вітчизняних збройних сил. Ця техніка при відповідному маркетинговому просуванні може успішно торгуватися на світовому ринку.

Про потенціал конкурентоспроможності свідчать окремі яскраві точкові успіхи українського ВПК. Зокрема, прибори і пристрої надвисокочастотного випромінювання, що створені у державному підприємстві «Науководослідний інститут «Оріон», які використовуються у російських зенітно-ракетних пускових комплексах «Панцирь-С1» і протитанкових ракетних комплексах «Хризантема» [7]. Україні вдалося також створити цілу лінійку високочастотних засобів ураження різного базування на площадці конструкторського бюро «Луч». Постійним попитом користуються бронетранспортери різних модифікацій, літаки військово-транспортної авіації, літаки спеціального призначення, авіаційні двигуни та газові турбіни до військових кораблів [44].

Україна успішно співпрацює з американськими компаніями у ракетно-космічній сфері. Зокрема, у 2014 році в рамках програми НАСА з доставки вантажів на міжнародну космічну станцію були запущені ракета «Антарес» і космічний корабель «Cygnus». У створенні ракети брало участь українське підприємство «Південмаш» [89]. Фірма претендує на отримання замовлень від НАСА на створення системи «космічного таксі», якою передбачається використання американських космічних кораблів замість російських [50]. Попри те, що основними конкурентами заводу є російські, французькі, німецькі і американські підприємства аерокосмічної галузі, українська фірма може взяти на себе розробку ракет-носіїв, ступенів, двигунів, корпусних деталей і вузлів, які нині в Україні за оцінками експертів виробляються не гірше, ніж у США.

На особливу увагу заслуговує проблема розвитку суднобудівництва на кластерній основі. Україна попри тимчасову втрату Криму через російську окупацію залишається великою морською державою. Вона має підприємства

суднобудування і судноремонту в Миколаєві, Херсоні, Одесі, Бердянську, Маріуполі, Києві. Нині сформувалися серйозні виклики з охорони морського кордону та розвитку морських і річкових перевезень. В науковій літературі висвітлені перспективи створення логістичних кластерів на приморських територіях [48; 131-136]. Проте ця проблема є багатоаспектною.

Створення кластерів у приморських територіях – це шлях формування сучасної морської економіки. Такі кластери можуть увійти в якості члена до Європейської мережі морських кластерів (EuropeanNetworkofMaritimeClusters) і тим самим сприяти інтеграції морської економіки України у європейську морську економіку. За таким розвитком будуть створені передумови для залучення стратегічних інвесторів у розвиток приморських регіонів. Одночасно морські кластери розвиватимуть традиції регіону і рекламуватимуть його на міжнародній арені.

У кластерній політиці існує правило, яке С. Соколенко сформулював таким чином: «використовуйте економічні виклики як вдалі нагоди для того, щоб зібрати разом зацікавлені кола партнерів» [95, 814]. Серед найбільших викликів сьогодення є енергетичні, складність яких здебільшого пов'язана з тим, що ключові енергетичні ресурси зосереджені геополітично. Як зазначається у дослідженні Інституту енергії 21 століття Торгової палати США (Institutefor 21stCenturyEnergy, U.S. ChamberofCommerce), велика частина світових запасів нафти і газу знаходяться в декількох країнах, деякі з яких знаходяться у стані політичних потрясінь. Крім того, існує порівняно мало шляхів сполучення між тими країнами, які є провідними виробниками енергетичних ресурсів, і тими, які є основними їх споживачами. Залежність від міжнародної торгівлі велика, зростає і вразлива до збоїв. Для цих глобальних товарів, зазначається у дослідженні, події де завгодно можуть вплинути на попит і ціни скрізь, навіть у самодостатніх країнах; ризики для енергетичної безпеки, таким чином, створюють проблеми для всіх країн [151].

Отже, виклики в енергетичній сфері потребують нової політики. Досвід країн, що реформуються, свідчить про те, що в цій сфері може бути ефективним шлях кластеризації. У Польщі створені ціла система кластерів, які спеціалізуються на розробці систем виробництва нетрадиційних видів енергії. Серед них кластер відтворюваної енергії; Люблінський екоенергетичний кластер; Балтійський екоенергетичний кластер; Нижньосілезький екоенергетичний кластер ЕЕІ – Енергія, Екологія, інновації; кластер Біоенергія для регіонів; Підкарпатський кластер відновлюваної енергії.

В Україні вже посилюється зацікавленість у створенні кластерів енергетичного і екоенергетичного напрямків. Їх учасниками можуть бути представники бізнесу, науки, місцевої влади і неурядових організацій. Для цього має бути розроблена система державної підтримки, яка орієнтуватиме заінтересовані сторони на розвиток і впровадження дружніх для навколишнього середовища технологій. Кластер повинен взяти на себе функції щодо координації діяльності виробничих підприємств, місцевих органів управління, асоціацій і організацій, а також наукових центрів у сфері використання відтворювальних джерел енергії.

Для більшості регіонів України ефективними уявляються екоенергетичні кластери, які обрали би для себе спеціалізацію на вітровій, сонячній, водній і геотермальній енергії, а також виробництво і використання біомаси в енергетичних цілях. До їх складу, як правило, приєднуються виробники машин і біомаси, проектувальники і виробники біогазових установок, вітрових ферм, фотовольтажних ферм і малих гідроелектростанцій, проектувальники і будівельники електроенергетичних мереж, а також підприємці, що займаються економікою промислових відходів. За досвідом Польщі такі кластери можуть мати високу ефективність для регіонів. Так, працевлаштування на Люблінському екоенергетичному кластері, який розташований на територіях Люблінського, Мазовецького, Світокжиського і Великопольського воєводств, складає 2911 чоловік, з них 233 займаються науково-дослідною роботою.

Протягом 2011-2012рр. підприємства кластеру, число яких складає 33 суб'єкти господарювання, впровадили 50 інновацій, які взяті під юридичний захист як предмети інтелектуальної власності. Підприємці кластеру експортують свою продукцію до Австрії, Білорусії, Великої Британії, Нідерландів, Німеччини, Росії, Словаччини, України, Фінляндії, Франції, Чехії,

У фокусі кластеризації з екоенергетики мають бути регіони, що володіють найбільшими запасами «зеленої енергії» і відповідно найбільшим потенціалом їхнього технологічного використання. В Україні створена і успішно функціонує приватна вертикально інтегрована компанія «Зелена енергія», в якій сформовано ланцюжок від видобутку торфу до генерації тепла з біомаси та трейдингових операцій на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вона володіє всіма ліцензіями на розробку торф'яних родовищ і володіє торф'яними родовищами у Київській, Чернігівській та Житомирській областях. Однак, компанія у даний час функціонує переважно як підприємство видобувної промисловості, обмежуючи спектр діяльності лише трьома регіонами. Проте, на території країни в зональному розрізі є п'ять торф'яно-болотних областей: Полісся, Мале Полісся, Лісостеп, Степ, Карпати і Прикарпаття.

У невіддаленій перспективі екоенергетичні кластери після свого створення повинні досягнути об'єднання українських і зарубіжних підприємств, науково-дослідних центрів. До стратегічних цілей має бути віднесено побудова і розвиток мереж співробітництва, які забезпечать суттєве зростання питомої ваги зеленої енергії в регіональних і національному енергетичних балансах. Від таких кластерів регіони очікують розробку біогазових станцій малої потужності для рівня містечок, які забезпечать утилізацію органічних відходів та сільськогосподарської біомаси. Бізнес у цьому напрямку може бути ефективним із залученням партнерів з Німеччини і Швеції, де накопичено великий досвід виробництва біогазу у кіноустановках,

які працюють на після виробничих органічних відходах, а також комунальних і сільськогосподарських відходах.

Україна як країна, яка стоїть перед необхідністю розробки і реалізації структурної реформи в економіці, стоїть перед необхідністю зробити прорив і розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій. За оцінками Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України, при поточних темпах ІТ-розвитку країна відставатиме від інших. Обсяг капітальних інвестицій у цю сферу складає менш, ніж 2,5%, що замало для сучасного високотехнологічного розвитку. Це говорить про недостатність заходів державної політики, відсутність серйозного інтересу до ІТ-сфери у приватного сектору, розуміння важливості високих темпів розвитку інформаційного суспільства [38].

Кластеризація в ІТ-сфері України, хоча і відбувається, однак її масштаби не відповідають можливостям, потребам і масштабам країни. Нині розвитком ІТ займаються деякі технопарки, зокрема «Інтелектуальні інформаційні технології», «Укрінфотех», до складу якого входить «Укртелеком», «Київська політехніка», корпорація «Науковий парк інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля». Проте, для них інформаційно-комп'ютерна сфера не є пріоритетним видом діяльності.

Для кластеризації в ІТ-сфері може бути прийнятий багатосистемний підхід. В розрізі спеціалізації таких кластерів доцільно обирати пошук нових рішень в галузях комунікацій, інформатики, телефонії, електроніки, автоматичної і робототехніки. Членами кластеру можуть бути як фірми з багаторічним досвідом на ринку, так і «молоді» підприємства, особливо такі, що засновані випускниками місцевих університетів. Більшість кластерів ІТ-сфери можуть орієнтуватися на задоволення попиту на власне програмове забезпечення та інші послуги, що надаватимуться у формі аутсорсингу для бізнесу, адміністрацій, сільського господарства, маркетингу і реклами.

З огляду на швидкий прогрес в ІТ-сфері, у ІТ-кластерів є хороші перспективи виходу на ринок субсидованого навчання і стажувань для співробітників відповідних фірм, яке орієнтоване на розвиток проактивної компетенції, в т. ч. і шляхом створення освітнього центру удосконалення. Оскільки інформаційно-комп'ютерні технології нині використовуються в усіх галузях економіки, для ІТ-кластера існують можливості і потреби у співробітництві з підприємствами різних сфер, особливо таких ключових галузей, як енергетика, управління, транспорт і логістика у питаннях розвитку і впровадження інноваційних рішень, які розробляються суб'єктами кластеру. З іншого боку, члени кластеру зацікавлені у створенні спільних інноваційних продуктів і систем, імпорті і експорті інноваційних рішень, а також в обміні досвідом та інформацією.

Суттєво відстає у розвитку інформаційних технологій сфера громадських відносин, що може стати предметом діяльності діючих і нових кластер. Наявність односторонності у інформаційному просторі деяких регіонів України дає підстави для твердження про розробку методів і технологій з ліквідації областей інформаційного відчуження. Попри ліквідацію (на наш погляд, помилково) Донецького університету штучного інтелекту, зростає потреба у розробках й імплементації технологій штучного інтелекту на практиці. Ресурсний потенціал в Україні дозволяє включитися в якості конкурентоспроможного розробника Інтернету Майбутнього (FutureInternet) і теми «ubiquitouscomputing». У найближчий час, точніше в міру стабілізації ситуації у країні, прискорюватимуться роботи з розвитку інформаційної платформи системи забезпечення якості людського потенціалу.

ІТ-кластери можуть ініціюватися як для задоволення традиційних потреб, так і унікальних. За взірць може бути взятий кластер цифрового архівування (KlasterArchiwizacjiCyfrowej), що створений у 2011 році з ініціативи фірми Sinersio Polska як надрегіональний з числа учасників чотирьох воєводств Польщі: Любушського, Велькопольського, Нижньосилезького і Поморського.

Головна спеціалізація кластеру такого типу – послуги довготермінового архівування документації і інформації у паперовій і електронній формах. Його унікальність власне полягає у:

- технологічній підготовці до статутних вимог оцифровки документації і обігу документів, що стане обов'язковим для всіх установ Польщі з 2016 року;
- використанні розвинутих технологій шифрування даних (дані клієнта; дані, що відправляються в та з DataCenter; дані, що обробляються в DataCenter). Інформація на кожному етапі шифрується за допомогою асиметричної криптографії;
- можливості використання цифрового підпису;
- підтримці наукових центрів (Інституту архівознавства Вроцлавського університету і університету Зеленої Гури);
- використання унікальних методів пошуку – виключне з'єднання систем DMS(DocumentManagement Система) и CRM(CustomerRelationship Менеджмент);
- наданні послуг 3 резервування за моделлю n+3 (Data Center, що спирається на 4 об'єкти).

Кластер цифрового архівування у Зеленій Гурі має систему пропозицій не тільки для польських клієнтів, а й для зарубіжних. Серед таких пропозицій на міжнародному ринку знання на тему польського телеінформаційного ринку, особливо в архівній справі; сумісна TIER 3 інфраструктура DataCenter (Познань, Нова Сіль, Зелена Гура, Беласток); впізнаваність на міжрегіональному, державному і міжнародному рівнях; досвід в управлінні складними проектами в інформатиці; близьке до західного кордону Польщі місце розташування на розгалужені телекомунікаційних шляхів; можливість співробітництва з науковим середовищем (університет Зелена Гура).

Україна територіально, природно і історично – індустріально-аграрна країна із великою чисельністю сільського населення та широкомасштабним і успішним аграрним виробництвом. Вона має найбільшу площу ріллі серед всіх європейських країн. Лише євразійська країна Російська Федерація, переважаючи Україну за територією більше як у 28 разів, має більшу площу ріллі у 3,7 рази. Експортний потенціал України характеризується тим, що у 2013 році вона посіла перше місце в світі за експортом соняшникової олії, друге – за експортом зернових культур, третє – кукурудзи, шосте – пшениці, дев'яте – курятини і має позитивне зовнішньоторговельне сальдо у сумі 8,8 млрд. дол. США.

Сільськогосподарська діяльність провадиться майже на всій території країни. У сільській місцевості проживає третина загальної кількості населення. У галузі зайнято 4 млн. осіб із числа сільського населення [27], хоча для сільських територій суттєвою проблемою є зайнятість, яка значною мірою є прихованою. Вона не вирішується за нинішнього стану розвитку підприємництва, малого і середнього бізнесу. Вирішення проблем зайнятості значною мірою можна здійснити на основі розвитку туризму з огляду на існування значного культурно-історичного та рекреаційного потенціалу сільських територій, зокрема в галузі зеленого туризму. Це потребує нових підходів до інформаційного забезпечення, покращення якості та асортименту туристичних послуг, створення сучасної індустрії відпочинку в сільській місцевості.

Серед напрямків розвитку сільських територій України залишається недостатньо задіяним потенціал заповідних та екологічно чистих, привабливих з рекреаційної точки зору, територій. Одночасно має бути врахована і та обставина, що на багатьох сільських територіях є критичною екологічна ситуація, що зумовлена впливом багатьох природних та технологічних чинників, зокрема деградацією ґрунтів, поверхневими стоками з полів,

забрудненням з тваринницьких комплексів, наявності підприємств з великою кількістю шкідливих викидів, невирішеністю проблеми сміттєзвалищ [49].

Значні зміни мають відбутися у розвитку сільських регіонів у зв'язку із загостренням структурних проблем в агропромисловому виробництві. Про це свідчить, зокрема, те, що в експорті продуктів рослинного походження у 2012р. 76,0% займають зернові культури і лише 1,1% – продукція борошномельно-круп'яної продукції. Готові харчові продукти у товарному експорті України займають лише 5,1%. [34]. Отже, на світовий ринок з України попадає великий обсяг продукції сільськогосподарського виробництва, який має невелику додану вартість, адже торгувати вигідно готовими, а не сировинними продуктами.

Вирішальну роль у розвитку українського села та зміні тенденцій щодо сировинної орієнтації експорту аграрних товарів може відіграти економічна реформа, механізм якої посилено розробляється в умовах подолання «української кризи», яка розвивається нині у формі гібридної війни. Для цього вона повинна бути зорієнтована на проблеми сільської економіки за забезпечити конкурентні переваги тим товарам, які виробляються із української аграрної сировини її імпортерами. Іншими словами, Україні потрібен механізм, з допомогою якого можна налагодити виробництво конкурентоспроможних продуктів харчування. Натомість необхідно визначити і напрямки, в яких цей механізм повинен торувати шлях до конкурентоспроможності.

Специфіка «української кризи», яка в активній формі розпочалася після відмови керівництва країни підписати узгоджену всіма сторонами Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, характеризується втратою інерції зростання традиційних чинників. З огляду на це економічні реформи мають носити системний характер і спрямовуватися на суттєве збільшення ефективності використання ресурсного потенціалу країни, підвищення рівня його капіталізації, запровадження новітніх дієвих інструментів економічного регулювання.

Нинішня ситуація в Україні є такою, за якою відкладання реформ є неможливим. Перенесення їх на віддаленні терміни минулим урядом, за аналізом Світового банку, «сприяло створенню такого важкого економічного середовища, яке наразі є в Україні. На це середовище також має неабиякий вплив регіональна політична напруженість» [91]. Уряд розглядає в якості головної програми реформ Угоду про асоціацію з ЄС. При цьому, однією з цілей, які планується досягнути в середньостроковій перспективі, є розвиток агропромислового комплексу. Цілком обґрунтовано Прем'єр-міністр України А. Яценюк вважає, що «протягом трьох років ми здатні не просто суттєво збільшити обсяги виробництва, а й стати однією з основних країн, які впливають на світовий ринок продовольства» [17]. Найближчим часом передбачено підготувати пакет розвитку українського продовольчого сектору для презентації народу і парламенту, «який отримає кредитну підтримку іноземних партнерів» [17].

Реалії української кризи 2014 року такі, що для виходу з нього необхідно переглянути всі попередні проекти реформування економіки мають бути переглянуті. На цьому фоні відчувається дефіцит ідей щодо побудови нової економіки країни в національному розумінні. Серед пропозицій, які на разі неофіційно висвітлені у ЗМІ, в аспектах сільських регіонів можна розглядати тезу щодо переходу від галузевого управління економікою до управління проектами. Вони забезпечуватимуться фінансовими ресурсами Державного банку розвитку України, який планується заснувати. Ресурсна база цього Банку розвитку має бути сформована за рахунок частини щорічних емісійних коштів НБУ і розміщення боргових цінних паперів, зокрема під держгарантії [81].

Перехід на систему управління проектами створює сприятливі умови для розширення використання кластерних форм організації виробництва. Підприємства різних форм власності та галузей економіки зможуть успішно конкурувати за отримання замовлень у разі об'єднання зусиль заради найкращого їх виконання. Участь у великих проєктів потребуватиме співпраці

транснаціональних компаній, малих і середніх підприємств, посередників різного профілю, навчальних і науково-технічних інституцій.

Не можна сказати, що звернення до кластерів є панацеєю для посилення позицій на внутрішньому і зарубіжному ринках національних продуктів харчування та послуг, які надаються на території сільської місцевості. Проте, вони є тією організаційною формою, яка спроможна об'єднати зусилля товаровиробників по створенню високоякісних, життєво корисних традиційних і нових продуктів харчування і послуг. При цьому, ставлячи завдання перемогти у конкуренції, треба врахувати потреби, які домінуватимуть на міжнародних ринках і, певною мірою, включитися у реалізацію соціальних завдань, що ставляться країнами-лідерами. На даний час вони визначенні у європейській стратегії економічного розвитку «Європа 2020». Йдеться про те, що стратегія ЄС передбачає «побудову біоекономічного середовища-2020», а також створення «технологій, що дозволяють людям у пенсійному віці незалежно існувати і активно брати участь у житті суспільства» [136].

Вирішальну роль у зміні тенденції сировинної орієнтації експорту аграрних товарів може відіграти кластеризація. Для цього вона повинна скласти конкуренцію тим товарам, які виробляються із української аграрної сировини її імпортерами. З цього випливає висновок, що Україні потрібен механізм, з допомогою якого можна налагодити виробництво конкурентоспроможні продукти харчування. Натомість необхідно визначити і напрямки, в яких цей механізм повинен торувати шлях до конкурентоспроможності.

Не можна сказати, що звернення до кластерів у посиленні позицій національних продуктів харчування на внутрішньому і зарубіжному ринках є панацеєю. Проте, вони є тією організаційною формою, яка спроможна об'єднати зусилля товаровиробників по створенню високоякісних, життєво корисних традиційних і нових продуктів харчування. При цьому, ставлячи завдання перемогти у конкуренції, треба врахувати потреби, які домінуватимуть на міжнародних ринках і, певною мірою, включитися у

реалізацію соціальних завдань, що ставляться країнами-лідерами. На даний час вони визначені у європейській стратегії економічного розвитку «Європа 2020». Йдеться про те, що стратегія ЄС передбачає «побудову біоекономічного середовища-2020», а також створення «технологій, що дозволяють людям у пенсійному віці незалежно існувати і активно брати участь у житті суспільства» [136].

Варто зазначити, що у працях українських науковців недостатньо уваги приділяється проблемам кластерних утворень на територіях сільських поселень. Це за умов, що розвиток сільських територій і аграрного сектора України загалом не відповідає світовому рівню і стандартам ЄС. Особливо треба наголосити на тому, що в умовах посилення використання політичних методів витиснення української продукції з російського ринку виникає потреба у прискореній переорієнтації вітчизняного бізнесу на ринки інших країн, насамперед європейських, де набагато складніші умови забезпечення конкурентоспроможності. Колишніх методів, що полягають у використанні дешевої робочої сили і нещадній експлуатації землі, тут вже не буде достатньо для стійких позицій на ринку.

Орієнтири, які можуть бути ефективними у новій політиці територіального розвитку, повинні мати своєю головною складовою зближення рівня життя сільського і міського населення та наближення їх до показників розвинених країн. Без цього країна відставатиме у глобальному ринковому поділі праці з неминучою втратою ресурсного потенціалу. Шлях до цього лежить через формування сприятливого інституційного, організаційного та економічного середовища на загальнонаціональному та регіональному рівнях, стимулювання налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську місцевість, а також створення комфортних умов для проживання і роботи мешканців українського села.

Комплексність, багато вимірність і різноаспектність розвитку сільських територій України спонукає до пошуку нових форм і методів його сталого

розвитку. Їх дієвість має бути такою, щоб не лише були усуненні «наболілі» проблеми сільської місцевості, як то високий рівень безробіття, посилення міграції, зношеність і застарілість матеріально-технічної бази, нестача ресурсів. Реформа повинна забезпечити переорієнтацію розвитку на інноваційність та осучаснення життя і діяльності в сільській місцевості. Нині найбільш ефективною формою такого роду рішень є створення кластерів. Хоча вони більшою мірою застосовуються у промисловій сфері. Проте, із загостренням проблем аграрного характеру до них все частіше звертаються і треба буде звертатися в майбутньому також в системі розвитку сільської економіки.

Більшість фахівців з аграрної і міжнародної економіки переконані, що Україна має хороші шанси у конкуренції на ринках екологічно чистих продуктів. У світовій економіці такі можливості успішно реалізуються на основі використання кластерних форм організації бізнесу з огляду на те, що вони виконують функцію об'єднання підприємств для співробітництва у напрямку впровадження нових або вдосконалених продуктів і послуг. Для цього до кластерного об'єднання мають увійти, перш за все, фірми і установи, які мають достатній потенціал і досвід у вирощуванні і виробництві екологічно чистого продовольства. Природно також і те, що кластер має фокусуватися на розвитку співпраці з науковими центрами, що працюють в напрямках агроекологічної інноваційності. Це дасть можливість не обмежуватися ринком окремого регіону, а стати впізнаваним на національному і зарубіжному ринковому просторі. Як правило, кластери екологічно чистих продуктів велику увагу приділяють удосконаленню якості екологічної сировини, покращенню зберігання сировини і продуктів в умовах швидкого заморожування і сублімаційної сушки, ліквідації хімічних консервантів, штучних барвників і ароматів, розвитку виробництва упаковок з якостями швидкого розпаду. У кадровому відношенні керівництво кластеру здійснює навчання працівників фірм, долучає їх до участі в екологічних місіях, які проводяться в рамках об'єднанням чи іншими організаторами. Для кластеру екологічно чистих

продуктів є важливим співробітництво з науковими центрами і зарубіжними підприємствами, які є лідерами у розвитку сільського господарства, збережені навколишнього середовища, біологічного різноманіття і культурних цінностей.

Напрями спеціалізації кластерів з виробництва екологічно чистих продуктів можна визначити з урахуванням кліматичних умов і традицій українського селянства, а також зарубіжного досвіду. Їх слід орієнтувати на бізнес з живими тваринами та продуктами тваринного походження; виробництво продуктів рослинного походження, жирів та олій тваринного і рослинного походження; створення готових харчових продуктів. При цьому із традиційних продуктів української кухні варто розраховувати на зростання попиту на такі види як м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молочні продукти, фрукти і ягоди, яйця птиці, натуральний мед, овочі з відкритого ґрунту, їстівні плоди і горіхи, продукти борошномельно-круп'яної промисловості, чаї з гірських трав, квашені овочі. Пошук кластерами варіантів з виробництва нових продуктів допускає різні інноваційні підходи. Сучасні спеціалізовані наукові розробки дають можливість освоювати виробництво ліофілізованих продуктів і товарів для здоров'я (kolagenum, stripsy), харчових добавок, сири з гіпертрофією, лишайником та благородною цвіллю і т. і.

Створення кластерів екологічно чистих продуктів відкриває широкі можливості для встановлення міжнародних контактів з науковими центрами і кластерами споживчої галузі. Найпростіше їх започаткування починати з обміну передовим досвідом. Кластер може надати зарубіжним партнерам також можливість участі у дослідних процесах, виробництві томатів, тепличного огірка і земельних овочів.

Створення кластерів екологічно чистих продуктів при переході на умови Угоди про Асоціацію між Україною і ЄС дає можливість просування їхньої продукції на основі використання географічних застосувань. Згідно з цією Угодою Європейський Союз повинен охороняти географічні зазначення

сільськогосподарських і харчових продуктів, а також вин, ароматизованих вин і спиртних напоїв. Хоча в Угоді вже зафіксовані товари, географічні зазначення яких охороняються, натомість передбачене можливість доповнення новими географічними зазначеннями, що охороняються. Таким правом широко користуються всі країни ЄС. Зокрема, Чехія охороняє 19 географічних зазначень на капусту, лук, свіжу рибу, спеції, хміль, пиво, печиво, торти. Німеччина охороняє 41 географічну назву на свіже м'ясо (3), м'ясні продукти (8), лляну олію, польовий салат, огірки (2), свіжу рибу (3), пиво та інші. Серед 85 географічних назв, які присвоєнні продуктам Греції, сири (21 назва), оливкова олія (26), столові оливки (10), яблуко (1), картопля (1), апельсини (2), квасоля (5).

Використання права на охорону географічних назв на українські продукти харчування і напої – один із шляхів успіху нових кластерів у конкуренції на ринку. Таким методом користуються всі країни-члени ЄС. Які в Україні підстави для такого шляхи? Пошлемося лише на деякі «делікатеси». Ніжинські огірки; херсонські і мелітопольські помідори і кавуни; моршинська вода; кременецька, заліщицька і закарпатська полуниця; горілка «Немирів»; Микулинецьке і Львівське пиво та пиво «Оболонь» і т. і. Важливо, щоб нові кластери взяли на місію відродити якісні характеристики, виробництво і ринкове просування продуктів з національними географічними назвами.

Для кластерних форм організації бізнесу у сільській місцевості України перспективним є туристичний напрямок. У світовій економіці він має високі темпи зростання. За даними Всесвітньої туристичної організації ЮНВТО у 2013 році число міжнародних туристичних прибуттів зросло більше як на 5% і склало 1087 млн., а експортні поступлення у 2012 році склали 1,3 трильйона дол. США. Україна з року в рік приваблює все більше туристів. У 2013 році Україну відвідали 26 млн. туристів, що на 1,5 млн. більше, ніж у 2012 році. Отже, туризм як галузь економіки є однією з найбільш динамічно зростаючих і перспективних.

Туристичні кластери спроможні об'єднати фірми, агротуристичні господарства, туроператорів, зокрема і спеціалізованих туроператорів житла, підприємства, що пов'язанні з індустрією туризму, а також установи, які співпрацюють з ними. Варто розвинути кластери з лікувальною спеціалізацією, для чого в Україні є сприятливі умови у більшості регіонів. Такі об'єднання разом з сусідніми адміністративними районами мають можливості щодо створення замкнених комплексів та формуванню образу притягального туристичного місця і здравниці. Основою досягнення такої мети повинні стати кліматичні і екологічні особливості та лікувальні фактори. Натомість кластер повинен використовувати та розвивати неповторні культурні особливості регіону та історичні об'єкти.

Кластерна форма включення кліматичного фактору до туристичного бізнесу добре відпрацьована в Австрії, що може бути ефективно використано у розвитку кластерів зимового туризму в українських Карпатах. Кластеризація зимового туризму в Австрії характеризується встановленням тісних підприємницьких зв'язків всередині ланцюга і схожої технології виробництва. При цьому чітко ідентифікуються сегменти попиту і визначаються значні зовнішні ефекти стосовно пропозиції. Цей сектор виробляє приблизно 10% ВВП. Туризм у країні є високоспеціалізованим і відображає високий рівень адаптації до природних умов [152].

Розвиток кластеризації в умовах України має хороші перспективи для появи мережі туристичних кластерів з сільського і зеленого туризму, який можна буде добре поєднувати з освітніми і просвітницькими заходами. Цей напрямок охоплює пропозиції щодо активного відпочинку, зокрема і відпочинку уїк-енду, у сільських та екотуристичних господарствах протягом цілого року, особливо для сімей з дітьми і літніх людей. На масштабних базах кластерів доцільно розробляти пропозиції з організації клубних і особливих заходів типу зборів бізнес-груп і корпоративів. Європейська практика свідчить про ефективність проведення освітніх блоків для дітей дошкільного віку і

молоді у формі тематичних уроків або «зелених» (у літній період) і «білих» (у зимовий період) шкіл. На Західній Україні, де є велика кількість старовинних замків, продуктивними можуть видатися історичні і архітектурні школи із включенням в програму рицарських турнірів, виготовлення макетів форм староруських і козацьких ополченців, проведення історичних олімпіад і т. і.

Взагалі можливості зеленого туризму в умовах кластерних об'єднань величезні. Так, польський кластер eKolot «Земля молока і меду – Kraina Miodu i Mleka» організовує міжнародні зустрічі поколінь з Польщі, Чехії, Німеччини і України, допомагає в підготовці і комплексній реалізації таких сімейних заходів як хрестини, причастя, весілля, ювілей; організовує приватні зустрічі відповідно замовленим клієнтами програмам; здійснює сімейні прогулянки, велосипедні і кінні подорожі за маршрутом «Дзеркало минулого» і/або «Дерев'яні костели». У комплексі пропозицій кластеру табори навчання терапевтичній кінній їзді і в якості іпотерапія; концерти; авторські зустрічі; пікніки; обслуговування індивідуальних клієнтів і груп польською, російською, українською, німецькою, французькою і англійською мовами провідниками або гідами; вироби місцевих підприємців молочної промисловості і кондитерського бджільництва.

Щодо деяких туристичних продуктів кластеру. «Дзеркало минулого» - сертифікований Польською туристичною організацією і призначений для шанувальників культурного туризму туристичний продукт, який дозволяє ознайомитися з цікавими місцями, відвідати унікальні пам'ятники познайомитися з місцевою культурою, звичаями і традиціями. Пропозиція включає послугу «Раніше й сьогодні», метою якої є розвиток звичаїв і традицій, пов'язаних з весіллями. Ідея проекту полягає у організації вистави, у якій місцеві жителі відтворюють традиції. «Шлях вмираючих умінь» - це тур продукт, що дає можливість відвідати кілька виробництв, що поволі забуваються: кузню, пекарню, племінну пасіку і господарство народного ремісництва, що спеціалізується на «малюванні голкою». «Шлях дерев'яних

костелів» - туристичний маршрут по об'єктах дерев'яної сакральної архітектури [132а].

Як і в будь-якій країні, в українських селах є велике число цікавих і корисних традицій, ремесел, народних промислів. Вони можуть стати продуктами туристичних послуг і підвищити привабливість подорожей не лише громадян України, а й зарубіжних туристів.

Особливістю нинішнього етапу розвитку кластеризації є те, що в сучасних умовах вже не треба доводити доцільність використання кластерів для цілей сталого економічного розвитку. Їх ефективність є доведеною і стала аксіомою. Нині важливим завданням є розробка стратегії кластеризації в системі загального економічного розвитку. Для України воно полягає в тому, щоб зробити кластери складовою наступних економічних реформ. Україна вже не може собі дозволити довгий час йти звичайним еволюційним шляхом у впровадженні кластерних форм, яким йшли світові лідери. Вона потребує системної розробки політики кластеризації, дотичної загальній програмі реформ.

Якщо йдеться про національну політику кластеризації, то вона повинна охоплювати всі типи підприємств – малі, середні і великі. Такий підхід реалізовується у Словацькій Республіці, де у великих компаніях, які організовані за класичним принципом, тенденція до формування спільних мережевих зв'язків розвивається природніше. Вони мають відносно високий рівень автономності, завдяки чому легко адаптуються до регіональних чи глобальних ринків. Як приклад можна відзначити Volkswagen, JCP Sturovo (підприємство з виробництва паперу) чи McDonald's. Деякі словацькі компанії, такі як Tesco Stores, були викуплені глобальними корпораціями і стали частинами їх мереж. В інших випадках іноземні компанії утворюють свої філії у Словаччині, наприклад, Billa, Neckerman, MOL, Mercedes та інші. Національні компанії також утворюють дилерські мережі, зокрема Ul'uv (художні

магазини), Zdroj і DominoStores (бакалійні магазини). Компанія Matador побудувала завод для виробництва автошин із партнерами з Російської Федерації і зайняла значну частку ринку. Щоправда, успіх організаційної моделі мережі є специфічною у кожному регіоні. Багато регіонів і міст у Словацькій Республіці вже сьогодні розпочали проекти розвитку індустріальних парків, які допоможуть економічно піднести ці території [152].

Німецькі компанії при формуванні мережевих структур дотримуються принципу спеціалізації з прив'язкою до однієї центральної компанії багатьох підприємств і підрядчиків. Чудовим прикладом ефективності мережевих структур є організація текстильної промисловості у Німеччині. Цей сектор розвивається завдяки витонченій системі зв'язків, які не лише поєднують малі і середні підприємства між собою, а й з науково-дослідними інститутами та центрами, консалтинговими та маркетинговими агенціями. У такому випадку мова йде про створення мереж у мережах.

Звичайно, створення кластерних утворень не має універсального підходу. Дослідники виділяють системи FamilyFrost, TheNordWestRing і Group FotoQuelle [152]. За системою FamilyFrost реалізація товарів відбувається за прийнятними цінами у спеціально заморожених фургонах компанії MercedesBenz 308 D. Вибір територій залежить від демографічних досліджень. Головною одиницею системи є станція постачання із 10 фургонами, один магазин заморожених продуктів і офіси. Мережа може розширитися на основі франчайзингу у будь-який час. Компанія розширила свою мережу до країн Центральної Європи. TheNordWestRing – це кооперація, яка була заснована з метою закупівель у великих кількостях; окремі члени – це власники взуттєвих магазинів – мають цінові переваги, як і великі компанії. TheNordWestRing діє на трьох сегментах ринку: розкішне взуття; взуття за середніми цінами і дешево взуття. Розширення цієї мережі базується на придбанні контрактів новими франчайзерами. Франчайзер має реалізувати 60% замовлень з theNordWest.FotoQuelle – це магазини з рядом товарів таких, як: електроніка,

фото- та відеокамери. Група FotoQuelle має приблизно 1800 франчайзингових партнерів у Німеччині, Австрії та Нідерландах, через які продає свої товари. Ця система є специфічною, тому що компанія не вимагає початкового навантаження для франчайзингу, а франчайзер не оплачує ніяких рахунків. Прибутки постачальника франчайзингу включені у ціни товарів.

Розробка політики кластеризації на регіональному рівні має базуватися принаймні на трьох контекстах. По-перше, вона повинна максимально враховувати регіональні переваги, ніж зовнішні імпульси. По-друге, інноваційно-технологічні центри на регіональному рівні мають бути використанні для заохочення кластеризації економічної діяльності та створення зовнішніх ефектів для зміцнення регіонального розвитку. По-третє, диференціювати співпрацю з підприємницькими мережами з урахуванням їх масштабів та цілей, адже деякі з них лобюють регіон чи країну на національному рівні, а інші – шукають можливості генерувати регіональні доходи з екстерналій.

3.3. Напрями підвищення ролі кластерів у переході України до економіки знань

Відповідь на питання щодо шляхів досягнення лідерських позицій у глобальному економічному просторі знаходиться у площині розвитку на ідеях економіки знань. У політико-економічних дискусіях це визначається також як зайняття «достойного» місця у конкурентному глобальному середовищі. В умовах, коли Україна змушена на своїй території вести неоголошену війну і порушення традиційних торгових потоків з Російською Федерацією, мають вирішуватися насамперед проблеми переорієнтації бізнесу з ринків країн Митного союзу, особливо РФ, на ринки інших країн. З огляду на положення Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом сприятливі

інституційні умови для цього відкриваються на ринках Європи. Не викликає сумніву, що для європейського споживача стане затребуваною українська продукція сільського господарства, харчової промисловості, а з часом і енергетики. Сьогодні це найбільш успішні українські продукти на світовому ринку. Проте, у перспективі має бути вироблена стратегія просування України на ринках інноваційних продуктів. Як зазначає міністр Міністерства економічного розвитку і торгівлі П. Шеремета, для зарубіжних ринків «особливо цікаві нові галузі, оскільки за ними майбутнє. IT, освіта, охорона здоров'я, яка може перейти у медичний туризм до України. Ми можемо вже мати такий комплексний продукт української землі: не тільки чорнозему, але й людей також» [82].

Орієнтація кластерної складової українських реформ на ідеї економіки знань є виключно пріоритетна умова досягнення реальної європейськості України в оглядовому майбутньому, якщо розуміти це як імплементацію сучасних цінностей світової цивілізації. Концентрація зусиль на продукуванні знань і формуванні нових технологічних процесів та виробництв, хоч найскладніший, проте й найменш ризикований шлях до кола лідерів. Адже економічне зростання, засноване на виробництві традиційних і загальноживаних продуктів не дає світового визнання. Це видно на прикладі африканських і особливо азійських країн. Так, при середньорічних світових темпах зростання експорту у 2005–2012 роках 3,5%, Північна Америка мала показник 3,5%, Центральна і Південна Америка – 1,5%, Європа – 2,0%, країни СНД – 3%, Азія – 7% (Китай –11%, Індія–10,5%, Японія – 2,5%), Австралія – 3,0% [204]. Ці показники підтверджують уявлення про азійський континент, включно з країнами СНД, як світову виробничу фабрику. Проте, цьому велетенському організмові, як цинічно зауважують британські експерти, не вистачає кмітливості і глобального мислення [113а]. Адже лише одна десята відомих світових брендів і венчурних підприємств асоціюється з азійським континентом. Таких компаній, як японська Toyota і південнокорейська

Samsung, які домінують на світовій сцені, обмаль. Через це у країнах Азії розгортається тенденція щодо переходу на виробництво високотехнологічних і наукоємних виробів і продуктів. Так, Samsung у 2013 році витратила на R&D на 24% більше попереднього року [113а]. Прогнозується, що через двадцять років Японія перетвориться у постачальника чудових засобів від старості, Індія створюватиме кращі інтернет-додатки, а Китай захопить ринок модного одягу.

Варто усвідомлювати, що в нинішньому світі не може існувати абсолютного лідера, який очолював би усі сектори економіки і виробництво усіх продуктів. Адже нові знання мають властивість виникати всюди, де концентруються зусилля на їх виробництво. Україна як країна, яка інтегрується у європейський економічний простір, має брати за основний стратегічний орієнтир Європейський Союз. Цілком зрозуміло, що державні органи і середовище бізнесу повинні насамперед уважно вивчати процеси розвитку економіки знань, що характерні для Європи.

Реформатори України мають взяти до уваги той факт, що з п'яти ключових цілей стратегії ЄС до 2020 року визначено досягнення частки витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП на рівні 3% (для країн ЄС-27) при 2,03% у 2011 році і 2,01 – у 2010 році. Ці показники (треба вважати, що вони середні для ЄС-27 у цілому) нижчі за витрати на R&D у багатьох розвинутих країнах. Так, за останніми статистичними даними, опублікованими Держкомстатом України у 2013 році, частка витрат на R&D у Японії склала 2,01%, Південній Кореї – 4,0% і Сполучених Штатах – 2,87% (2009р.), але вище, ніж у Китаї (1,7% у 2009р.). Серед держав ЄС-27 лише у Фінляндії (3,78%), Швеції (3,37%) і Данії (3,09%) інтенсивність R&D перевищила мету Стратегії та показник Сполучених Штатів. В таких державах як Німеччина, Австрія, Словенія, Естонія, Франція, Нідерланди і Бельгія інтенсивність R&D була вищою за середнє значення у ЄС-27, хоча все ще нижчою за її цільове значення, 3%, (відповідно 2,84%, 2,75%, 2,47%, 2,38%, 2,25% та по 2,04%) [24].

Таблиця 3.9.

Витрати на R&D в Україні, ЄС та вибраних країнах станом на 2011 рік

Країни	ВВП у 2011р. за 2013р.; розрахунки МВФ, млрд. дол. США	Інтенсивність R&D, %	Витрати на R&D, млрд. дол. США	Перевищення обсягу витрат R&D України, разів
США	15534	2,87*	445,8	185,6
ЄС	15821	2,03	321,2	133,8
Китай	11189	1,7*	190,2	79,2
Японія	4416	2,01	88,8	37,0
Південна Корея	1539	4,00	61,6	25,7
Країни ЄС, що мають інтенсивність R&D вищу за 3%				
Швеція	375	3,37	12,6	5,3
Данія	205	3,09	6,3	2,6
Фінляндія	193	3,78	7,3	3,0
Країни ЄС, що мають інтенсивність R&D нижчу за 3%				
Німеччина	3085	2,89	89,2	37,2
Франція	2199	2,25	49,5	20,1
Іспанія	1389	1,33	18,5	7,6
Польща	765	0,76	5,8	2,4
Нідерланди	692	2,04	14,1	5,9
Бельгія	409	2,04	8,3	3,5
Австрія	346	2,75	9,5	4,0
Чеська Республіка	282	1,85	5,2	2,2
Румунія	265	0,50	1,3	0,5
Угорщина	193	1,22	2,4	1,0
Словаччина	125	0,68	0,9	0,4
Болгарія	100	0,53	0,5	0,2
Литва	61,2	0,92	0,6	0,3
Словенія	57,7	2,47	3,1	1,4
Латвія	34,4	0,70	0,2	0,1
Естонія	27,5	2,38	0,7	0,3
Україна	325	0,73	2,4	-

*2009 рік

Інтенсивність R&D в Україні має набагато нижчий рівень, ніж у розвинутих країнах і більшості країн ЄС. Він склав у 2012 році 0,75% ВВП при тому, що у 1990 році цей показник в Україні сягав 2,3% [87]. Попри те, що у 2011 році такий рівень склався у деяких постсоціалістичних країнах

(Словаччини, Латвії, Болгарії, та Румунії), а також на Мальті і Кіпрі [24], наявний стан розвитку наукових досліджень і розробок не створює підґрунтя для розвитку, який був би адекватним геоeкономічному і геостратегічному місцю України в Європі. Щоправда, порівняно з малими за населенням країнами ЄС Україна має переваги за абсолютними обсягами витрат на R&D – вони складають 2,4 млрд. дол. Проте, коло країн ЄС, обсяг витрат на R&D яких перевищує Україна, обмежується лише Латвією, Болгарією, Естонією, Литвою, Словаччиною і Румунією (табл. 3.9).

Загалом за обсягом витрат на R&D Україна відстає від інших європейських країн у рази, нерідко ж на порядки. Найближчі до України за рейтингом Чеська Республіка (перевищення витрат на R&D порівняно з Україною складає 2,2 рази), Польща (2,4 рази), Данія (2,6 рази), Фінляндія (3 рази), Бельгія (3,5 рази), Австрія (4 рази), Нідерланди (5,9 рази). У той же час Франція витрачає на R&D у 20,1 рази більше України, Німеччина – у 37,2 рази.

Аналіз витрат на розвиток R&D в Україні дозволяє зробити щонайменше два висновки. По-перше, руйнація економіки країни через створення олігархічної моделі в умовах слабкості державного управління та експлуатації успадкованих радянських активів приватними підприємцями, що були при владі або у керівництві державними підприємствами, наблизило країну до стану відсталої держави. По-друге, не зважаючи на наявність великої кількості проблем, що накопичилися в економіці країни, урядом має бути прийнята програма з прискореного розвитку R&D. В її основу потрібно покласти європейський орієнтир у 3% ВВП. Якщо щорічно наявний рівень витрат збільшувати на 0,25 пункти, то до 2020 року Україна може вийти на рівень, закладений у стратегії «Європа-2020».

Досягнення 3-хвінсової інтенсивності R&D дозволить довести суму витрат на виконання наукових досліджень і розробок у внутрішньому валовому продукті до 10 млрд. дол. Це поставить Україну на один рівень з такими розвиненими країнами як Австрія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Фінляндія,

Швеція з огляду як на загальну суму фінансування, так і на розмір витрат, що припадають на громадянина. Зрештою, така стратегія спроможна у короткі терміни перетворити Україну у державу економіки знань і позбавитися тягаря олігархічної економічної моделі. Власне кажучи, для олігархів не залишиться іншого варіанту, як включитися у процеси трансформації національної економіки в економіку знань або поступово зійти зі сцени. Первісне нагромадження капіталу через одержання ренти корупційного походження має знайти переходи до якісно нових галузей, виробництв і продуктів. Інакше енергія олігархічного капіталу та бізнесменів пострадянського взірця буде втрачена і перейде для використання новим підприємцям. Йдеться про нову генерацію керівників бізнесу, яка вже формується та найімовірніше буде розвиватися у недалекому майбутньому за принципом ланцюгової реакції.

Ідея трансформації української економіки в економіку знань може успішно реалізуватися за умови здійснення інвестицій у R&D, які, по-перше, становлять промисловий інтерес і, по-друге, формуватиме сучасний інноваційний національний господарський комплекс. Для цього доцільно сприйняти німецький досвід узгодженої реалізації інноваційної стратегії урядом і компаніями приватного сектору через мережі «компетентності» (Kompetenznetze) (рис. 3.2). Це такі регіональні об'єднання, які виробляють нові знання на основі концентрації галузевої компетенції. Створення мереж компетенції здійснюється задля пошуку нових науково-технологічних рішень із залученням державного фінансування цільового призначення. Процедура отримання фінансування основана на відкритому конкурентному конкурсному відборі проектів регіональних консорціумів, що формуються з академічних установ і приватних компаній.

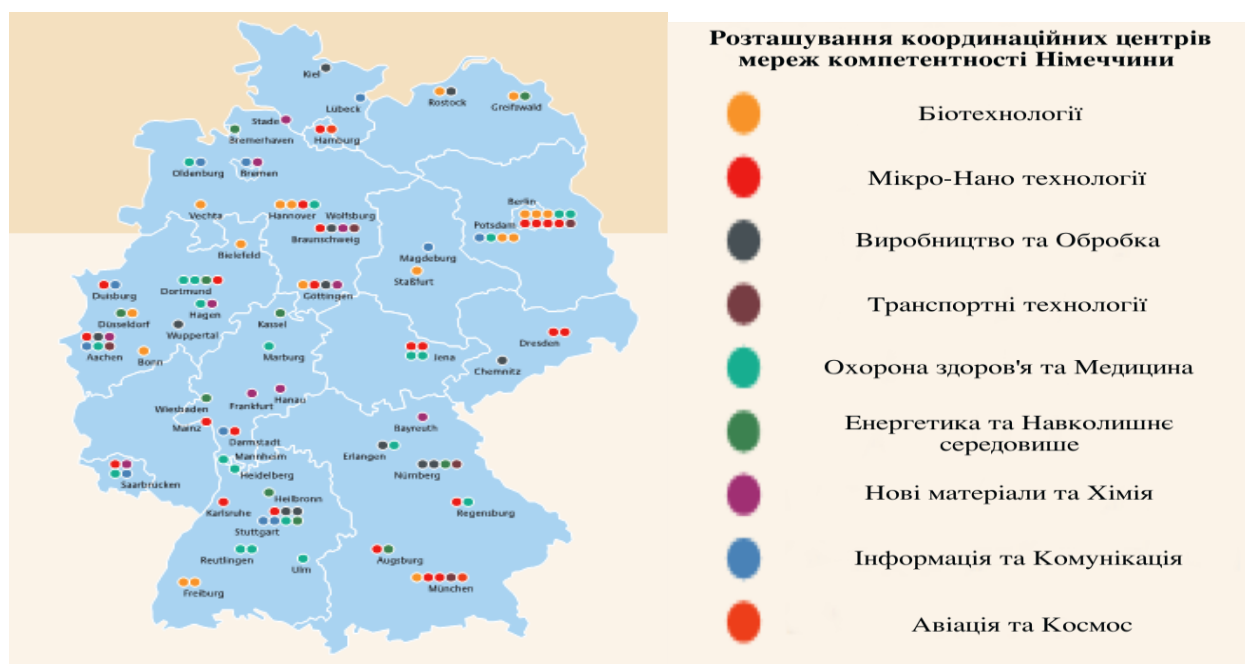

Рис. 3.2. Розташування координаційних центрів мереж компетентності Німеччини [147]

Програма «мережі компетенція Німеччини» розроблена у 1990-х роках за ініціативою Федерального міністерства економіки та технологій. Вона поклала початок інтеграції у єдине ціле найуспішніших інноваційних груп і комплексів країни. Подібні мережі є свого роду загальнонаціональними кластерами, які функціонують на тривалій основі за дев'ятьма категоріями в залежності від галузі економіки. Галузева спеціалізація мереж компетентності представлена біотехнологіями, мікро-, нано- опто- технологіями; виробництвом і обробкою; транспортом і мобільністю; охороною здоров'я і медициною; енергетикою і навколишнім середовищем; новими матеріалами і хімікатами; інформацією і комунікаціями; авіацією і космосом. Обмеження формування і функціонування мереж компетенції кордонами федерації не виключає, а передбачає стимулювання міжнародного співробітництва і обміну знаннями із фахівцями різних країн.

Німецькі фахівці розглядають нинішній етап розвитку інноваційної політики як перехідний. Для нього характерне посилення вимог до комплексності науково-технічних розробок, що знаходить своє вираження у врахуванні аспектів навколишнього середовища, охорони здоров'я, транспорту і т. і. [138a]. У нових умовах не відкидається ідея використання кластерних форм забезпечення зростання інноваційної спроможності підприємств, які виправдали себе у практиці світової економіки. Проте, розширюється сформований М.Портером підхід як географічна концентрація компаній та науково-дослідних установ однієї галузі або технологічного поля. У нових підходах перевага віддається створенню мережі індустріальних і наукових структур без обов'язкової прив'язки до певної території, в організації і управлінні якими використовуються кластерні принципи. Для них характерна всеосяжність, тобто територіальна і відомча необмеженість та охоплення проривних проблем розвитку [146, 37]. У Європі такі мережі отримали назву кластерних ініціатив і вони є предметом фінансування з програм сприяння кластерам.

Відповідно концепції Федерального міністерства економіки і технологій Німеччини ініціатива мереж компетентності об'єднує лише видатні консорціуми, результати яких мають міжнародне визнання. Саме ця умова дає підстави на входження до мереж компетентності і отримання солідної фінансової підтримки. Зрештою, ініціатива мереж компетентності являє собою «клуб кращих інноваційних мереж – ClubderbestenInnovationsnetzwerke» Німеччини. За інформацією Федерального міністра економіки і технологій Німеччини Р. Брюдерле, ініціатива міністерства формує основу для 102 мережевих модулів Німеччини, які вирізняються високим рівнем продуктивності, ефективною співпраці та тісним співробітництвом між компаніями, університетами і науково-дослідними установами [119, 7]. До цього треба додати право входження до мереж компетентності відкрите для всіх мережево-кластерних об'єднань за умови досягнення високого рівня інноваційності. Одночасно,

членство у таких мережах вважається «знаком схвалення» для розміщення інвестицій і розвитку міжнародного співробітництва. Це особливо вигідно для малих і середніх підприємств, які складають близько половини числа учасників ініціатив компетентності.

Досвід Німеччини щодо ініціативи мереж компетентності уважно вивчається економістами світу, особливо у Європейському Союзі на предмет його імплементації у свої національні економіки. Так, у центрі уваги польських дослідників є можливості для розвитку потенціалу кластерів створенням конкурентних відносин між ними і розширення заходів з їх підтримки із земельного до національного рівня [183]. І перший і другий аспекти для України є важливими з огляду на низький рівень важелів конкуренції у формуванні мережі кластерів і проведенням політики на розширення функцій місцевих органів влади.

Механізм створення мереж компетентності у загальній конструкції можна проілюструвати на прикладі першої федеральної ініціативи, що мала назву програми BioRegio [116a]. Вона була спрямована на нові кластери, які ще не «закостеніли» багаторічною «зацикленістю» на традиційних підходах. На участь у програмі було подано 17 заявок, з яких відібрано лише три. Переможці отримали 90 млн. євро, а пізніше з огляду на високі результати реалізації програми, обсяг її підтримки зріс на 1 млрд. євро.

Не менш важливою в ініціативі мереж компетентності є система оцінки поданих заявок, адже переможці конкурсів отримують значні суми на проведення досліджень і розробок. Польща, наприклад, на п'ять років може залучити 100 млн. євро на підтримку кластерів лише з загальноєвропейського фонду Операційна програма інноваційної економіки (Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka) [183]. Заслужує на увагу також надання важливої ролі малому і середньому бізнесу у структурі відносин співробітництва. Механізм його включення у реалізацію національних проектів має бути гнучким і забезпечувати підтримку як знизу, так і зверху. З боку влади

необхідно буде зосередитися на прийнятті пакету правових норм, які надають реальні можливості і заохочують створення і функціонування кластерів в системі мережі компетентності.

Використання досвіду мереж компетентності Німеччини в українських умовах потребує визначення пріоритетів у науково-технічній політиці. Адже, якщо така розвинута країна як Німеччина не може собі дозволити надання фінансової підтримки, так би мовити, «на замовлення», то для України з особливою вивіреністю треба підходити до концентрації коштів на напрямках, які спроможні скоротити формування економіки знань. Логічно було б будувати цей процес по лінії «пріоритети – кадрове і матеріальне забезпечення – фінансування». Проте, у нинішніх умовах цей процес має бути зворотнім. Найбільш дефіцитним ресурсом для України є фінансовий. Тому насамперед треба буде визначити потрібний і можливий обсяги інвестицій для мережі компетентності, а з огляду на це обґрунтовувати пріоритети.

Пріоритети у науково-технічній сфері України спочатку мають бути визначені як альтернативи для розгляду. Вони непрямо останнім часом обговорюються у зв'язку з вимушеним переорієнтуванням експортних потоків з російського ринку на європейський. Їх можна розставити у такій послідовності:

- i. Сільське господарство і харчова промисловість;
- ii. Медицина і лікувальний туризм;
- iii. Машино і суднобудування;
- iv. Авіація і космос.

Треба зазначити, що фундаментальні дослідження з сільського господарства, харчової промисловості, медицини і лікувального туризму можуть мати спільну міжгалузеву програму. На стику цих наук завжди варто очікувати найбільш перспективні для прикладних напрямків розробки, які будуть адаптовуватися у ноу-хау для виробництва і практичної медицини. Відповідна методологія може бути покладена і у стратегію створення мережі компетентності, яка б охоплювала машинобудування і суднобудування, авіацію

і космос. Такі підходи дозволять при мінімумі витрат отримати максимально високі результати. Немаловажне й те, що зазначені напрямки є «безпрограшними» у тому сенсі, що інновації у цих галузях завжди матимуть попит, а відповідно й ризик понесення не виправданих витрат буде мінімальним.

Рис 3.3. Місця розташування центрів координації мереж компетенції в Україні (проект)

Варто передбачити, що при започаткуванні ініціативи мереж компетентності може виникнути спокуса монополізувати доступ до джерел фінансування завдяки існуючому положенні у галузі. Так, у машино- і суднобудуванні на виключне право визначати галузеву науково-технічну політику можуть претендувати Дніпропетровськ, Харків, Миколаїв, Одеса, Київ. Щоб такого не сталося, ватувало б обрати нове географічне місце розташування координаційного центру мережі компетентності. Його доцільно обрати у центрі країни. За такої умови легше буде залучити нові кадри, що нелегко буде (якщо взагалі можливо) у центрах традиційного розміщення найбільших галузевих підприємств і установ.

Як показано на рис. 3.3, місце розташування центру координації мережі компетентності з проблем сільського господарства і харчової промисловості доцільно обрати Центральну Україну. Це може бути південь Вінницької області, кліматичні умови якої наближені практично до всіх регіонів країни. Центром для медицини і медичного туризму могла би стати Західна Україна, де є комплексні умови як для наукових пошуків у сфері медицини, так і для створення лікувальних установ нового типу на основі використання природно-кліматичних факторів. Для координації нових підходів в галузях машино- і суднобудування доцільно розглядати Київську область (не Київ), або кут Південь Київської області-Північ Хмельницької області-Південний Захід Черкаської області. Вони наближені до провідних науково-технічних установ (Київ, Житомир, Полтава, Харків, Дніпропетровськ, Чернігів). Розташування координаційного центру компетентності для сфери авіації і космосу на Кіровоградщині доцільно з огляду на економічні і політичні фактори. Цей регіон відносно віддалений від кордонів і не є густо заселеним, що сприяє кращому забезпеченню комерційної таємниці. До того ж на території Кіровоградської області є льотна академія Національного авіаційного університету.

Створення центрів мереж компетентності забезпечить формування їх кадрового і матеріального активу, який візьме на себе вузлові наукові проблеми і підключить найкращі кластери до досягнення кінцевої мети. З часом на їх основі мають розвинутиись національні науково-виробничі корпорації з глобальними стратегічними цілями. Певна віддаленість центру від обласних міст дозволить уникнути корупції у підборі кадрів і полегшить вирішення побутових проблем. Для цього треба буде передбачити виділення території для забудови і розвитку науково-виробничого і житлового комплексів.

Прообраз такого підходу можна запозичити з політики підтримки кластерів Великої Британії, де одним з найуспішнішим у Північно-Східній Англії у 2005 році було створено кластер переробної промисловості

(NorthEastProcessIndustryCluster – NEPIC) у Teesside в галузі хімічної промисловості. Кластер виявився достатньо успішним, особливо у залученні нових інвестицій. Кадровий потенціал його формувався переважно із місцевої молоді. Для цього організовувалися численні зустрічі в університетах і школах, під час яких відвідувачів переконували, що хімічна промисловість є місцем для успішної кар'єри.

Таблиця 3.10.

**Порівняльна програма діяльності кластеру NEPIC на 2015 рік з 2005 роком
[144]**

Сектор	2005	2015
Фармацевтичний	£ 1,8 млрд.	£2,3 млрд.
Спеціалізована хімія	£ 2,8 млрд.	£ 3,3 млрд.
Базова хімія	£ 3,5 млрд.	£ 6,5 млрд.
біотехнологія / біо-обробка	£ 0,7 млрд.	£ 1,2 млрд.
Всього	£ 8,8 млрд.	£ 13,3 млрд.

NEPIC виник як результат двох регіональних кластерних ініціатив: Pharmaceutical&Speciality (P&S) Cluster and the Teesside Chemical Initiative (TCI). Їх члени дійшли висновку, що фармацевтична і хімічна галузі настільки пов'язані між собою, що спроможні принести взаємну вигоду на основі об'єднання. Предмет діяльності кластеру включає фармацевтику; біотехнологію; хімічні, полімерні, гумові, нафтохімічні та інші вироби. У цих напрямках компанія стала двигуном розвитку не тільки регіональної, а й національної економіки. Компанії кластеру дають щорічно близько мільярду фунтів стерлінгів до регіонального ВВП (25%) і складають 20% працюючих у регіоні. Нафтохімічна промисловість у Teesside за обсягом виробництва посідає перше місце у Великій Британії і друге – в Європі.

Порівняльна програма діяльності NEPIC представлена у табл. 3.10. Кластерза формою є безприбутковим товариством з обмеженою відповідальністю. Членство у кластері є платним і залежить від розміру компанії. До об'єднання входять близько 500 фірм, які мають 34 тис. працюючих. Щорічний членський внесок для мікрофірм складає 150 фунтів стерлінгів, а для фірм, які zatrudняють більше як 250 осіб, плата за членство становить 600 фунтів. У планах кластеру збільшення інформованості міжнародної громадськості про бажані сфери співпраці, розвиток партнерства із органами державної влади країни; розробка або підтримка інноваційних проектів щодо оновлень у сфері біоресурсів та відтворювальних джерел енергії, подальше залучення малих і середніх підприємств до спільної діяльності [172].

В Україні є також взірці прискореного й успішного вирішення складних взаємопов'язаних науково-технічних і виробничих програм на рівні світових досягнень, до досвіду яких доцільно звернутися в аспектах розвитку кластерного підходу для цілей формування економіки знань попри те, що вони відбувалися у минулому. Так, нинішній авіаційнобудівельний концерн України «Державне підприємство «Антонов»» більше відоме як КБ ім. Антонова будучи заснованим у 1946 році вже у 1947 році презентував літак сільськогосподарський АН-2. Після передислокації до Києва у 1952 році ДКБ отримало в кінці 1953 року складне завдання по створенню військово-транспортного літака з двома турбогвинтовими двигунами, який у конструкторському варіанті АН-8 вже на початку 1956 року здійснив перший політ. Протягом року були розроблені і вироблені пасажирські літака АН-10 і АН-12. Протягом двох років (1957-1959) був сконструйований і запущений у виробництво пасажирський літак АН-24. Нині концерн не обмежується конструюваннями і виробництвом повітряного транспорту, а й виконує замовлення по створенню наземних видів транспорту.

Рис. 3.4. Співпраця інноваційних підприємств, вишів, науково-дослідних установ та інституцій оточення бізнесу у сфері переходу до наукоємних виробництв (розроблено автором)

Формування нових мереж компетентності у рамках політики трансформації національної економіки в економіку знань потребує системного підходу до підбору учасників (рис. 3.4). Він повинен ґрунтуватися на врахуванні суспільно-економічних тенденцій, які притаманні країні у відповідний період розвитку. Особливо важливою є оцінка правового забезпечення розвитку довготермінової комплементарної співпраці, за якої буде недопустимим розірвання мережі, тобто вихід із системи важливих ланок, що може загальмувати, а то і зірвати досягнення мети. При цьому горизонт діяльності всіх учасників проекту має бути глобальним, аби гарантувати високий рівень конкурентоспроможності кінцевих продуктів.

Не має потреби доводити, що продукування нових знань потребує включення до мережі компетентності установ, що здійснюють дослідження і надають освітні послуги. Проте, в Україні механізм їх функціонування

«законсервувався» у першій половині ХХ століття. Новий закон про вищу освіту, прийнятий Верховною Радою України у червня 2014 року, наближає її до європейських стандартів. Проте, пошук нової моделі організації освітньої і наукової діяльності на цьому не може бути завершеним. Навпаки, прийнятий закон створює певне підґрунтя для нових пошуків. При цьому, треба враховувати досвід надання нових функцій академічним центрам, які розвинулися після Другої світової війни у США, зокрема піонерські експерименти з організації Massachusetts Institute of Technology (MIT) і Стенфордського університету у сфері контактів з бізнесом. Для нових підходів комерціалізація наукових досліджень стає не менш важливою, ніж освіта і наукова діяльність. Як зазначає К. Б. Матусяк, завданням вищих навчальних закладів в епоху глобалізації при забезпеченні вищого рівня освіти і наукових досліджень, стає перетворення їх у міжнародні центри підприємництва і трансферу технологій. Академічна трансформація являє собою специфічну комбінацію ідей Гумбодта (єдність освіти і наукових досліджень) і Шумпетера (творче руйнування)» [150].

Сутність співпраці учасників мережі компетентності полягає у формуванні безперервного багатoproфільного процесу, вигоди від якого отримують навчальні і наукові заклади, студенти, наукові кадри і партнерські фірми. Співпраця установ вищої школи і сфери підприємництва у єдиному комплексі динамізує розвиток науки, створює додаткові джерела її фінансування (наприклад, шляхом реалізації ліцензій), скорочує час впровадження нових технологій, збільшує можливості на ринку праці для випускників. Комерціалізація науково-технічних розробок може не обмежуватися рамками мережі компетентності, а й розширюватися шляхом співпраці із зовнішніми організаціями. Особливо поза мережеві зв'язки можуть бути ефективними у разі розробки варіантів використання досягнень кластеру в інших галузях.

Табл. 3.11

Число університетських spin-off у вибраних країнах [206]

	Країна	Період аналізу	
1.	США	1980-2003	4543*
2.	Канада	1962-2003	1100
3.	Франція	1984-2005	1230
4.	Нідерланди	1980-90 ті роки	300
5.	Австралія	1984-1999	97
6.	Велика Британія	1981-2003	1650
7.	Бельгія	1980-2005	320
8.	Швеція	до 90-х років	3000-5000

*з них 462 – американо-канадські фірми

Ефективним напрямком комерціалізації науково-технічних розробок може бути створення компаній, в яких університет або його науковці матимуть долю відповідно до внесеної інтелектуальної власності. Це, так звані, spin-off або spin-out компанії, що заснуються науковим установами самостійно або із залученням партнера-інноваційної компанії, яка спеціалізується у наданні послуг з інноваційного менеджменту [109]. Вони поширені переважно у європейських країнах і не є дочірніми фірмами, а являють собою компанії, що відокремилися від університетських структур і стали незалежними, як правило, без ліквідації статусу юридичної особи (табл. 3.11). Незважаючи на те, що вибірка число фірм spin-off має найпізніші терміни 2005 рік, актуальність використання цієї форми у комерціалізації науки не зменшилася, тому і американські і європейські науковці використовують наведені показники.

Проектуючи процеси комерціалізації науки, треба вважати на бар'єри, що можуть мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Зокрема, не всі результати наукової роботи мають шанси на комерціалізацію. Це відноситься насамперед до фундаментальних наук і пошукових досліджень. З суб'єктивних

причин виділимо культурні особливості наукового середовища, у якому можуть домінувати погляди, що виробниче застосування нових знань не їхня місія. У виробничій сфері не завжди легко сприймається наукова мова або виникає недовіра до достатнього врахування умов підприємства. Розірвання цих «гордієвих вузлів» може бути здійснено шляхом створення у країні «атмосфери» престижності інноваційної діяльності. Значною мірою цю функцію мають виконувати ЗМІ, що треба розглядати не в якості комерційної, а як соціальну рекламу, для чого буде необхідним розробити відповідне нормативно-правове забезпечення.

Комерціалізацію наукової діяльності не можна розглядати лише за умови надання дотацій через різного роду гранти. Не менш ефективними може бути співпраця за посередництвом інституцій, які спеціалізуються на організації прямих контактів між бізнесом і наукою. Така практика розвивається у Великій Британії, де Агенцією регіонального розвитку розроблені 9 програм створення Центрів співпраці з промисловістю (Centres for Industrial Collaboration – CISs). Вони сприяють трансформації регіональних науково-технічних ресурсів до потреб підприємців, полегшуючи їхній доступ до останніх науково-технічних досягнень. Реалізація програми дозволила розширити завдання місцевих університетів у напрямку ведення маркетингу, дослідження ринку, розробки цінової політики, ведення переговорів, отримання вигідних контрактів. Спрямування університетів на потреби бізнесу підкреслюється навіть тим, що CISs розташовують свої офіси у безпосередньому наближенні до випускових кафедр.

Таблиця 3.12

Порівняння витрат і доходів на окремих етапах комерціалізації науково-технічних розробок

Етап розвитку проекту	Типові види витрат	Доходи від реалізації
Етап досліджень і розвитку	Науково-дослідна робота, (включаючи витрати на	Рідко – існує шанс на отримання доходів шляхом продажі

	персонал і обладнання), тестування, створення макету проекту	часткових результатів R & D
Етап впровадження і просування на ринок	Придбання і встановлення основних засобів (машин, обладнання) і активів (в т. ч. сировини і напівфабрикатів), початковий маркетинг, зайнятість і навчання працівників	Перші доходи можуть з'явитися в кінці етапу
Зростання обсягів реалізації	Розширення каналів збуту, вихід на нові ринки, зростання виробничого потенціалу, розвиток системи управління	Зростання доходів, як правило, забезпечує покриття витрат на поточну діяльність, але вони можуть бути недостатніми для фінансування акцій на дослідження і розвиток

Той факт, що підприємства, які співпрацюють з CISs, не отримують жодних грантів, сприяв усвідомленню підприємствами цінності досліджень, в які вони вклали власні кошти. Бенефіціари вважають модель CISs високо інноваційною і успішною в аспектах співпраці між університетами і університетськими структурами, яка забезпечує комерціалізацію нових знань. Мало того, включення до мережі CISs забезпечило доступ до науковців світового класу і переоснащення виробництва із залученням устаткування вищого класу якості. Що не менш важливо, замовникам досліджень вдалося забезпечити їх імплементацію протягом узгодженого часу і в рамках визначеного бюджету [193]. Так, в регіоні Yorkshire&theHumber завдяки ініціативам CISs зафіксовано зростання продаж, розширення виходів на нові ринки і розвиток бізнесу для сотень фірм. CISs співпрацювали у виконанні 1700 проектів з підприємствами, що оцінюються 40 млн. фунтів стерлінгів, завдяки чому збережено більше ніж 1300 робочих місць в регіоні [132b].

Розгляд проектів комерціалізації науково-технічних розробок попри індивідуальні особливості виявляють цілий ряд подібних тенденцій (табл. 3.12). Насамперед, на етапі досліджень і розробок у фінансовому плані переважають витрати і лише окремі результати мають шанс на отримання доходів від

продажу. Це пояснюється тим, що початкова дослідницька діяльність складається з аналізу існуючих проблем та підходів, тестування і підготовки рішень та розробки прототипів. Інші підходи необхідні на етапі впровадження і просування на ринок. Він потребує залучення інвестицій та здійснення різноманітних кадрових рішень. Одночасно мають бути передбачені витрати на запуск інноваційного виробничого процесу з придбанням нових матеріалів і засобів виробництва та створенням дистрибуційних каналів.

Отже, незважаючи на те, що продажі почалися, фінансові надходження ще недостатні для покриття всіх видів витрат. Ефективність науково-технічної діяльності виявляється на етапі розширення реалізації продукції. Якщо розробки є успішними і продукт прийнятий на ринку, зростають доходи від реалізації, перевищуючи точку беззбитковості. Тим самим окуповуються не тільки поточні витрати на виробництво, а й попередні, які залишилися непокритими доходами попередніх періодів, а саме на дослідження і розробки, а також на впровадження і просування продукту на ринок. Натомість, з'являється потреба у витратах для подальшого розвитку інноваційних розробок, їх диференціації і просування продукту на зарубіжні ринки, для чого мають здійснюватися додаткові інвестиції.

Висновки до розділу 3

1. Розвиток української економіки у минулому столітті відбувався з домінуванням централізованої і децентралізованої моделей. Однак, в минулому децентралізація являла собою територіально поділені системи централізованого управління. Кластерна політика в сучасних умовах має також елемент вертикальний. Проте, вона базується на визнанні загальносвітових тенденцій регіоналізації, яка розвивається на основі ініціативи підприємств і організацій певної місцевості. Формування і функціонування кластеру, а також співпраця між його членами – ці функції здійснюються на горизонтальному рівні. Якщо до кластерних ініціатив долучаються регіональні чи загальнодержавні органи, то вони співпрацюють як рівноправні учасники кластеру. Кластерна політика орієнтується переважно на розвиток дрібних і середніх підприємств, тому що саме вони дають можливість вирішувати питання зайнятості, залучати до інноваційної діяльності великі маси працівників.
2. Кластеризація являє собою новий економічний феномен, який став механізмом протистояння тиску глобальної конкуренції і формування внутрішньо національних та підприємницьких конкурентних переваг. Успішна реалізація кластерного підходу потребує розробки спеціальної загальнодержавної програми, яка визначить стимулювання і підтримку кластерів у різних сферах економіки. При цьому можуть бути враховані як традиційні підходи до створення локальних виробничих систем, наближені до агломерацій, так і новітні шляхи створення кластерів світового рівня, зорієнтовані на інноваційний розвиток.
3. Розробка державної кластерної програми повинна чітко визначити рівень, на який вона розрахована. Оскільки кластерний підхід – це насамперед

управлінська технологія об'єднання малих і середніх підприємств, постільки вона у своїй основі має орієнтуватися на підвищення конкурентоспроможності регіону, на якому розташовані учасники кластеру. Саме через призму регіону варто розглядати вплив кластеризації на розвиток галузі і держави в цілому. Оскільки кластерний підхід – це насамперед управлінська технологія об'єднання малих і середніх підприємств, постільки вона у своїй основі має орієнтуватися на підвищення конкурентоспроможності регіону, на якому розташовані учасники кластеру. Саме через призму регіону варто розглядати вплив кластеризації на розвиток галузі і держави в цілому.

4. Розробка економічної політики щодо кластерів має багатофункціональну управлінську структуру і залежить від профілю діяльності суб'єктів управління кластером. При цьому кластери доцільно диференціювати за показниками зірковості. Ця система розроблена фахівцями з Європейської кластерної обсерваторії за аналогією з готельною класифікацією. Вона має чотириступеневу градацію – 0; 1*; 2*; 3*, за якою встановлюється зірковість кластеру на основі індикаторів розміру, спеціалізації і частки працівників у структурі зайнятості регіону.
5. З огляду на особливості кластерної організації пріоритетними напрямками діяльності в системі політики кластеру варто виділити орієнтацію на виклики ринку та лідерство у технологічному і продуктовому аспектах, підприємницьку активність; маркетинг і PR, внутрішні комунікації; використання наукових досягнень, формування нових знань, інновацій та унікальної вартості.
6. З огляду на геополітичні і гео економічні позиції України використання мережевих форм організації виробництва для цілей розумного, стійкого і всеосяжного зростання має початися з відродження військово-

промислового комплексу. У загальному підході завдання полягає в тому, щоб надати «друге дихання» тим науково-дослідним, освітнім, випробувальним і виробничим підприємствам, які виконують розробку, виробництво і постановку на озброєння військової і спеціальної техніки, амуніції та боєприпасів. Одночасно повинні бути створені нові підприємства з тим, щоб країна мала відносно автономний цикл виробництва конкурентоспроможної зброї. Цей напрямок має орієнтуватися на забезпечення за можливістю подвійного результату – створення наукоємного продукту як для сфери оборони, так і для цивільного споживання за прикладом таких країн як Ізраїль чи Південна Корея. Крім того, продукція кластерів у системі ВПК має забезпечити зростання експортного потенціалу країни. Потенціал України дозволяє на кластерній основі розвинути авіаційну, суднобудівельну, ракетобудівельну, енергетичну та інформаційно-комп'ютерну галузі. Для цього можуть бути використані як класичні форми кластерів, так і технопарки, наукові парки, регіональні об'єднання на зразок Силіконової долини (США), Авіаційна долина (Польща), Європейська мережа морських кластерів,

7. В умовах витиснення української продукції з російського ринку виникає потреба у прискореній переорієнтації вітчизняного бізнесу на ринки інших країн, насамперед європейських, де, як правило, вищий рівень конкуренції. Це завдання може успішно вирішуватися шляхом створення сучасних кластерів в аграрних регіонах, зокрема з виробництва екологічно чистих продуктів. Вони сприятимуть удосконаленню якості аграрної сировини, покращенню зберігання продуктів в умовах швидкого заморожування і сублімаційної сушки, ліквідації хімічних консервантів, штучних барвників і ароматів, розвитку виробництва упаковок з якістьми швидкого розпаду. Напряμισпеціалізаціїкластерівз

виробництва екологічно чистих продуктів можна визначити з урахуванням кліматичних умов і традицій українського селянства, а також зарубіжного досвіду. Їх слід орієнтувати на бізнес з живимитваринами та продуктами тваринного походження; виробництво продуктів рослинного походження, жирів та олії тваринного і рослинного походження; створення готових харчових продуктів. При цьому із традиційних продуктів української кухні варто розраховувати на зростання попиту на такі види як м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молочні продукти, фрукти і ягоди, яйця птиці, натуральний мед, овочі з відкритого ґрунту, їстівні плоди і горіхи, продукти борошномельно-круп'яної промисловості, чаї з гірських трав, квашені овочі. Пошук кластерами варіантів з виробництва нових продуктів допускає різні інноваційні підходи. Сучасні спеціалізовані наукові розробки дають можливість освоювати виробництво ліофілізованих продуктів і товарів для здоров'я (kolagenum, stripsy), харчових добавок, сири з гіпертрофією, лишайником та благородною цвіллю і т. і. Створення кластерів екологічно чистих продуктів при переході на умови Угоди про Асоціацію між Україною і ЄС дає можливість просування їхньої продукції на основі використання географічних застосувань.

8. Орієнтація кластерної складової українських реформ на ідеї економіки знань є виключно пріоритетна умова досягнення реальної європейськості України в оглядовому майбутньому, якщо розуміти це як імплементацію сучасних цінностей світової цивілізації. Україна має забезпечити 3-відсоткову інтенсивність R&D, що дозволить довести суму витрат на виконання наукових досліджень і розробок у внутрішньому валовому продукті до 10 млрд. дол. Це поставить країну на один рівень з такими розвиненими державами як Австрія, Бельгія, Данія, Нідерланди,

Фінляндія, Швеція з огляду як на загальну суму фінансування, так і на розмір витрат, що припадають на громадянина. За умов такої політики кластери стануть спроможними відіграти вирішальну роль у перетворенні України у відносно короткі строки в державу з економікою знань і позбавити тягаря олігархічної економічної моделі. Це завдання може успішно вирішуватися з використанням німецького досвіду узгодженої реалізації інноваційної стратегії урядом і компаніями приватного сектору через мережі «компетентності» (Kompetenznetze). На відмінну від кластерів у інтерпретації М. Портера, у Німеччині перевага віддається створенню мережі індустріальних і наукових структур без обов'язкової прив'язки до певної території. Для мереж компетентності характерна всеосяжність, тобто територіальна і відомча необмеженість та охоплення проривних проблем розвитку. Ініціатива мереж компетенції об'єднує лише видатні консорціуми, результати яких мають міжнародне визнання, що є підставою отримання солідної фінансової підтримки.

9. Пріоритети у науково-технічній сфері України в системі політики фінансової підтримки кластерів мають розставитися у такій послідовності:

- v. Сільське господарство і харчова промисловість;
- vi. Медицина і лікувальний туризм;
- vii. Машино і суднобудування;
- viii. Авіація і космос.

Треба зазначити, що фундаментальні дослідження з сільського господарства, харчової промисловості, медицини і лікувального туризму можуть мати спільну міжгалузеву програму. На стику цих наук завжди варто очікувати найбільш перспективні для прикладних напрямків розробки, які будуть адаптуватися у ноу-хау для виробництва і практичної медицини. Відповідна методологія може бути покладена і у стратегію створення мережі

компетентності, яка б охоплювала машинобудування і суднобудування, авіацію і космос. Зазначені напрямки є «безпрограшними» у тому сенсі, що інновації у цих галузях завжди матимуть попит, а відповідно й ризик понесення невиправданих витрат буде мінімальним.

10. Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора. [51, 52, 56, 84, 152, 182].

Висновки

У дисертаційній роботі вирішено наукове завдання щодо теоретичного узагальнення формують процесів кластеризації в глобальній економіці та обґрунтовано концепцію їх адаптації до вітчизняної практики в умовах реформування економіки України. Це дало змогу автору сформулювати висновки теоретичного та практичного значення.

1. Кластеризація є феноменом розвитку світової економіки, що стає механізмом протистояння тиску глобальної конкуренції і формування нового типу конкурентних переваг локального характеру. Успішна реалізація кластерного підходу потребує розробки спеціальної загальнодержавної програми, яка забезпечить стимулювання і підтримку кластерів у різних сферах економіки. При цьому пріоритет має віддаватися політиці поширення кластерів світового рівня, зорієнтованих на інноваційний розвиток.

2. Сучасна кластерна теорія сформувалася на основі розвитку економічної думки з просторової організації виробництва протягом XIX–XX ст. В її основу покладені ідеї формування промислової агломерації; моделі ізольованої держави з центром і периферією; теорії центру і периферії глобальної економіки; теорії вибору культур та інтенсивності обробки землі; концепції економічного ландшафту; концепції визначення місцеположення; теорії промислового району; концепції нового регіоналізму. Систематизація теорій просторової організації виробництва дозволила уточнити трактування кластерів як просторової мережевої системи, що, абсорбуючи конкурентні переваги, ресурси та інфраструктуру регіонів, агломерацій, територіально-адміністративних структур і місцевого підприємницького мікроклімату, на основі об'єднання груп юридично незалежних одна від іншої взаємопов'язаних компаній і організацій створює конкурентоспроможну локальну додану вартість і забезпечує отримання синергічного ефекту об'єднання.

3. Запропоновано класифікацію кластерних форм організації виробництва за територіальними, еволюційними, організаційними та якісними критеріями і

показано їхній ресурс у регіональному розвитку, зокрема депресивних та старопромислових регіонів через орієнтацію економічної політики на структурно-технологічні перетворення, основою яких є середньо- та високотехнологічні виробництва, використання гуманітарної інфраструктури і врахування регіональної спеціалізації.

4. Для обґрунтування напрямів підвищення ролі кластерів в економіці України виокремлені такі тенденції їх розвитку у глобальному економічному просторі: набуття домінуючого практичного значення мережевої логіки використання інформації, в результаті чого поступово усувається гегемонія держави в управлінні, яка стає партнером бізнесу, і формується «троїста спіраль» взаємодії: «університети (двигуни промислової політики) – підприємства – держава»; точковий характер формування сильних кластерів у національних економіках при регіональних рамках їх спеціалізації; еволюція і державна підтримка кластерних систем відбувається шляхом збільшення «критичної маси» кластерів, які мають потенціал впливу на підвищення конкурентоспроможності національних економік, орієнтуються на започаткування інноваційних виробництв і видів послуг, спроможні стати платформами для «переключення» на новітні джерела знань і міжнародне співробітництво.

5. З огляду на потреби створення в Україні науково-інформаційної інфраструктури формування кластерів лідерського типу, досліджені та виділені такі організаційні форми в ЄС і країнах-членах, аналоги яких доцільно використати в національній економіці. Акцентовано, що розвиток кластерів лідерського типу забезпечується створенням національної і міжнародної інфраструктури, головними складовими якої в ЄС є Генеральний директорат Європейської комісії з підприємництва і промисловості, Генеральний директорат Європейської комісії з наукових досліджень; Генеральний директорат Європейської комісії з регіональної політики; Європейська кластерна обсерваторія; Інноваційний союз; Табло Інноваційного союзу; виконавчі агентства

з реалізації кластерної політики на національному, регіональному і місцевому рівнях; Консультативна група Європейського Союзу з питань кластероутворення; Європейський інвестиційний банк.

6. Доведено, що за територіальними утвореннями і окремими галузями України кластеризація розвивається нерівномірно. Найбільшого розповсюдження вони набули у будівництві, туризмі, харчовій і швейній промисловості. Функціонують успішні кластери в інформаційній сфері і народних промислах. У великих наукових центрах за мережевим принципом створені технопарки і наукові парки. Проте в Україні ще не вдалося створити кластерів європейського і світового значення, що зайняли б лідерські позиції на міжнародних ринках.

7. Наголошено, що концепцію адаптації зарубіжних кластерних форм організації виробництва доцільно формувати з урахуванням геополітичних і гео економічних позицій України. Використання мережевих форм організації виробництва для цілей розумного, стійкого і всеосяжного зростання має розпочатися з відродження військово-промислового комплексу. Загалом завдання полягає в тому, щоб надати «друге дихання» тим науково-дослідним, освітнім, випробувальним і виробничим підприємствам, які здійснюють розробку, виробництво і постановку на озброєння військової і спеціальної техніки, амуніції та боєприпасів. Одночасно доцільно створити нові підприємства, щоб країна мала відносно автономний цикл виробництва конкурентоспроможної зброї. Цей напрямок має орієнтуватися на забезпечення за можливістю подвійного результату – створення наукоємного продукту як для галузі оборони, так і для цивільного споживання за прикладом таких країн, як Ізраїль чи Південна Корея. Крім того, продукція кластерів у системі ВПК має забезпечити зростання експортного потенціалу країни через розвиток авіаційної, суднобудівельної, ракетобудівельної, енергетичної та інформаційно-комп'ютерної галузей. Для цього можуть бути використанні як класичні форми кластерів, так і технопарки, наукові парки, регіональні об'єднання на зразок

Силіконової долини (США), Авіаційної долини (Польща), Європейської мережі морських кластерів.

8. Переорієнтація експорту з ринків країн Митного союзу на розвинені країни може успішно вирішуватися шляхом створення сучасних кластерів в аграрних регіонах, зокрема з виробництва екологічно чистих продуктів через удосконалення якості аграрної сировини; покращення зберігання продуктів в умовах швидкого заморожування і сублімаційної сушки; ліквідацію хімічних консервантів, штучних барвників і ароматів; розвиток виробництва упаковок з властивостями швидкого розпаду, спеціалізацію яких варто орієнтувати на бізнес з живимитваринами та продуктами тваринного походження; виробництво продуктів рослинного походження, жирів та олій тваринного і рослинного походження; створення готових харчових продуктів. За умови орієнтації українських реформ на забезпечення 3%-відсоткової інтенсивності R&D і доведення суми витрат на виконання наукових досліджень і розробок у внутрішньому ВВП до 10 млрд. дол. США, кластери стануть спроможними відіграти вирішальну роль у перетворенні України у відносно короткі строки в державу з економікою знань і позбавлять тягара олігархічної економічної моделі. Це завдання може успішно вирішуватися також з використанням німецького досвіду узгодженої реалізації інноваційної стратегії урядом і компаніями приватного сектору через мережі «компетентності» (Kompetenznetze), для яких характерні всеосяжність, тобто територіальна і відомча необмеженість, охоплення проривних проблем розвитку та об'єднання лише лідируючих консорціумів, результати яких мають міжнародне визнання, що є підставою для отримання солідної фінансової підтримки.

9. Пріоритети у науково-технічній сфері України в системі політики фінансової підтримки кластерів мають розставитися у такій послідовності: сільське господарство і харчова промисловість; медицина і лікувальний туризм; машино- і суднобудування; авіація і космічна галузь. Фундаментальні дослідження з сільського господарства, харчової промисловості, медицини і

лікувального туризму повинні мати спільну міжгалузеву програму. На стику цих наук завжди варто очікувати найбільш перспективні для прикладних напрямків розробки, які будуть адаптуватися у ноу-хау для виробництва і практичної медицини. Відповідна методологія може бути покладена і у стратегію створення мереж компетентності, які б охоплювали машинобудування і суднобудування, авіацію і космос. Зазначені напрямки є «безпрограшними» у тому сенсі, що інновації у цих галузях завжди матимуть попит, а відповідно ризик понесення невиправданих витрат буде мінімальним.

Список використаних джерел

1. Андриянов В. Научные парки. Юго-восточный вариант / В. Андриянов // Внешняя торговля. – 1990. – № 9. – С. 33-35.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1299101039956/politekonomiya/klasifikatsiya_pidpriyemstv_rozm_iron_maliy_biznes_novi_vidi_pidpriyemnitskoyi_diyalnosti.
3. Баль-Вожняк Т. Економічні мережі як ефективні механізми координації інноваційної діяльності / Тереза Баль-Вожняк // Журнал європейської економіки.
4. Бурмич О.С. Технологічна модернізація в європейській економіці : Монографія / О. С. Бурмич, О. Д. Лук'яненко, Є. Г. Панченко, В. І. Чужиков, за наук. редакцією В. І. Чужиова. – К: КНЕУ, 2013.
5. Васенко В.К. Вільні економічні зони: стратегія розвитку : монографія / В.К. Васенко // Суми : Вид-во "Довкілля", 2004. – 348 с.
6. Военно-промышленный комплекс Украины / [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D1%8B%D1%88%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB

%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%8B.

7. ВВС. "Зброя - єдиний високотехнологічний експорт України" [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/inozmi/svoboda/2013/03/27/6986526/>. 152
8. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій / А. С. Гальчинський. – К.: «Адеф-Україна», 2010. – С. 99.
9. До реєстру індустріальних парків планується включити 3 парки з Києва, Кривого Рогу й Одеси / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247540321&cat_id=24427721
2.
10. Г. Ицковиц. Предисловие автора к русскому изданию. На пути к Сколково / Генри Ицковиц // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.tusur.ru/export/sites/ru.tusur.new/ru/innovation/triplehelix/ickovic.pdf>.
11. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще не до кінця вивчена // Економіст. - № 10. – 2008. – С. 10-11.
12. Дежина И. Г. Государство, наука и бизнес в инновационной системе России / И. Г. Дежина, В. В. Киселева. — М. : Институт экономики переходного периода, 2007. — 184 с.
13. Департамент інформації та комунікацій з громадськістю секретаріату КМУ, 25.06.2014. Угода з ЄС є планом реформування української економіки, - Арсеній Яценюк. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247413910&cat_id=24427642
9.
14. Державна служба статистики України. Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2013 році / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Державна служба статистики України. Промисловість України у 2007-2010 роках. Київ, 2011. – С. 109, 113.

16. Державна служба статистики України. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. К., 2013. – С. 150, 153 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Державна служба статистики України. Створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України у 2013 році / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
18. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.
19. До реєстру індустріальних парків планується включити 3 парки з Києва, Кривого Рогу й Одеси / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247540321&cat_id=24427721
20. Дослідницькі університети як центри інноваційного розвитку країни [Електронний ресурс] / Інтерв'ю ректора Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут» журналісту газети «Дзеркало тижня» // Дзеркало тижня. — 2011. — № 2. — Режим доступу : [http://www. dt. ua/articles/73711#article](http://www.dt.ua/articles/73711#article).
21. Європейська Рада схвалила стратегію Європа-2020. Євробюлетень. – квітень 2010. - № 4.
22. Ведение бизнеса:разумный подход к регулированию деятельности малых и средних предприятий. – Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк, 2013 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://russian.doingbusiness.org/~/_/media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB13-Overview-Russian.pdf).
23. Закон України про індустріальні парки(Відомості Верховної Ради, 2013, № 22, ст. 212) / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.

24. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
25. Зовнішня торгівля України товарами у 2012 році. К.: Державна служба статистики України, 2013. – С. 46 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 169
26. Иванов М.М. США: Управление наукой и нововведениями / М.М. Иванов, С.Р. Колупаев . – М. : Изд-во "Наука", 1990.
27. История о том, как Дания и Швеция Медиконову долину строили. – 15.10.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://babansky.livejournal.com/4944.html>.
28. Індустріальні парки в регіонах України / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua/page/%D1%96ndustrialni-parki-v-regionakh-ukraini>.
29. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України у 2013 році / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1889>.
30. Інформація про стан роботи з підтримки малого підприємництва в Донецькій області за 2011 рік.
31. История о том, как Дания и Швеция Медиконову долину строили. – 15.10.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://babansky.livejournal.com/4944.html>
32. Каратаев А. Научные парки развитых капиталистических стран. / А. Каратаев // Внешняя торговля. – 1990. – № 9. – С. 13-15.
33. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под ред. Шкаратана О. И. М.: ГУ ВШЭ, 2000.
34. Квіт Сергій: «Українська ІТ-галузь повинна витіснити металургію» / Інтерв'ю Міністра освіти і науки Сергія Квіта порталу «Forbes» від 08.07.2014. – 9 липня 2014 // [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://www.mon.gov.ua/ua/comments/34944-sergiy-kvit-ukrayinska-it-galuz-povinna-vitisniti-metalurgiyu>.

35. Кластеры в Польше. – Варшава: Польское агентство развития предпринимательства, 2012.
36. Коваленко С.І. Транскордонна кооперація українського Придунав'я в межах кластерної моделі / Коваленко С.І. // Вісник соціально-економічних досліджень. Збірник наукових праць. – 2009. – № 38. – С. 96-97.
37. Коваленко Н. Україна серед лідерів з продажу зброї – дослідження / Наталка Коваленко // Українська правда. – 27 березня 2013 / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/inozmi/svoboda/2013/03/27/6986526/>.
38. Козырь Б.Ю. Кластерные системы в проектах развития морских торговых портов Украины / Козырь Ю. Б. // Управління розвитком складних систем. Збірник наукових праць. Випуск 6. – Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2011.
39. Козырь Б. Ю. Морские кластерные системы и Николаевский регион // Порты Украины. 2010. — № 7 (99).
40. Колесник И. Н. Перспективы развития региональных морских кластеров в Украине / Колесник И. Н. // Вісник Донецького національного університету, сер В –Економіка і право, вип. 1, т.1, 2011.
41. Концепція сталого розвитку сільських територій. Проект Міністерства аграрної політики України / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=14008>.
42. «Космічне таксі»: Південмаш планує співпрацювати з НАСА / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1528071>.
43. Криюм П. Польський досвід, пов'язаний з підтримкою кластерів / Пьотр Криюм. К.:Департамент -розвитку підприємництва та інноваційності ПАРП, 2014 // [Електронний ресурс]. / Режим доступу: oldconf.neasmo.org.ua/node/2639 сидбні.

44. Куриляк Є. Внесок німецької класичної школи у розвиток економічної теорії з локалізації розміщення виробництва / Куриляк Є. // Міжнародна економіка у XXI столітті: зб. тез доп. міжн. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 28-29.03.2013) / Тернопіль, . – 2013. – С. 265-268.
45. Куриляк Є. Внесок німецької класичної школи у розвиток економічної теорії з локалізації розміщення виробництва / Євгеній Куриляк // Наука молода. – 2013. – Випуск 19. – С. 172-175.
46. Куриляк Є. Еволюційна складова міжнародних процесів кластеризації / Євгеній Куриляк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2014. - № 2. – С. 83-92.
47. Куриляк Є. Еволюція кластерних форм організації виробництва у США і ЄС / Є.Куриляк // Вісник економічної науки України. – 2014. - № 1 (25). – С. 144-149.
48. Куриляк Є. Європейська кластерна політика у другому десятилітті XXI століття за принципом «4x5» / Куриляк Є. Ю. // Перший етап модернізації економіки України: досвід, проблеми / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В.І. Ляшенко ; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – С. 203-209.
49. Куриляк Є. Кластери як форма функціонування локальних виробничих систем: теоретико-прикладні аспекти / Євгеній Куриляк // Схід. – 2013. - № 1 (121). – С.29-35.
50. Куриляк Є. Кластери як форма функціонування локальних виробничих систем / Куриляк Є. Ю. // Перший етап модернізації економіки України: досвід, проблеми / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В.І. Ляшенко ; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – С. 638-644
51. Куриляк. Е. Кластеризация в системе сельских регионов: обоснование концептуальных подходов для Украины / Евгений Куриляк // «Национальный аграрный сектор – элемент на европейските земеделски региони в стратегията «Европа 2020»: сборник с доклади Юбилейна научнопрактическа конференция с международно участие, Свищов – България, 6-7.11.2014. – Свищов: Стопанска академия «Димитър А. Ценов», 2014. – С. 25-30.

52. Куриляк Є. Маркетингові методи формування і функціонування мережевих систем кластерного типу / Куриляк Є. Ю. // Інноваційний маркетинг підприємств : Моногр. / за заг. ред. д.е.н., проф. М.Я. Матвіїва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 102-133.
53. Куриляк Є. Наукові парки як рушійна сила процвітання в умовах глобальної економіки / Куриляк Є. Ю., Куриляк В.Є. // Перший етап модернізації економіки України: досвід, проблеми / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В.І. Ляшенко ; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – С. 679-681.
54. Куриляк Є. Розвиток в Україні локальних виробничих систем кластерного типу / Куриляк Є. Ю. // Перший етап модернізації економіки України: досвід, проблеми / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В.І. Ляшенко ; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – С. 649-653
55. Куриляк Є. Розвиток в Україні локальних виробничих систем кластерного типу / Євгеній Куриляк // Вісник економічної науки України. – 2013. - № 2 (24). – С. 74-77.
56. Куриляк Є. 4 x 5: європейські принципи формування кластерів світового рівня / Євгеній Куриляк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2013. - № 5 – С. 212-216.
57. Куриляк Є. Механізм зростання ролі кластерів у переході України до економіки знань / Євгеній Куриляк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2014. - № 4. – С.17-31.
58. Куриляк Є. Тенденції розвитку кластерних систем у євроатлантичному економічному просторі / Євгеній Куриляк // Економіка України в умовах глобалізації і регіоналізації: Зб. тез доп. міжн. наук.-практ. конф. (3-4.04.2014) – Тернопіль, ТНЕУ, 2014. – С. 189-192
59. Куриляк Є. Методологічна концепція дослідження кластерних форм виробництва у глобальній економіці / Євгеній Куриляк // Україна в процесі імплементації Угоди про Асоціацію з ЄС: зб. тез доп. міжн. наук.–практ. конф., 23-24.04.2015. – Тернопіль, ТНЕУ, 2015. С. 122-127.

60. Ленчук Е.Б. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран [Электронный ресурс] / Ленчук Е.Б. , Власкин В.А. // Режим доступа: <http://institutiones.com/strategies/1928-klasternyj-podход-v-strategii-innovacionnogo-razvitiya-zarubezhnyx-stran.html>.
61. Лісабонську стратегію» має змінити нова програма розвитку «Європа 2020 / Євробюлетень. – 18.01.2010 // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/news/238694.html>.
62. Льюш Август. Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/famousgeographers/31-zarubizhni-geografi/777-losh-avgust>.
63. Ляшенко В.І. Перспективи розвитку наукових парків як елементів інфраструктури малого інноваційного підприємництва в Україні / В. І. Ляшенко, А. І. Землянкін, І. Ю. Підоричева, Т. Ф. Бережна // Вісник економічної науки України. – 2012. – С. 89-109.
64. Мазур О.А. Технологічні парки. Світовий та український досвід / О.А. Мазур, В.С. Шовкалюк. – К. : Вид-во "Прок-бізнес", 2009. – 70 с.
65. Маршалл А. Принципы экономической науки: Пер. с англ. / Маршалл Альфред // М.: Прогресс-Универс, 1993.
66. Немець Л. До питання функціонування технопарків у світі і в Україні / Людмила Немець, Надія Грищенко// Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний науковий збірник. – 2010. – № 8.
67. Одінцов О. Механізм синергії в кластерних формуваннях агропромислового комплексу / одінцов о. м. //[Електронний ресурс]. / Режим доступу:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?.
68. Омеляненко В.А Теоретичні основи та аналіз світового досвіду міжнародного розвитку високотехнологічних кластерів / Омеляненко В.А., Вернидуб Н.О. // [Електронний ресурс]. / Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30161/3/Omelyanenko_Vernidub.pdf

69. Ормоцадзе М. Які реформи потрібні українській економіці? / Маргарита Ормоцадзе //— [Електронний ресурс 31 Березня 2014] Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/business/1368378-yaki-reformi-potribni-ukrayinskij-ekonomici>.
70. Павло Шеремета провів нараду з представниками економічних служб місцевих органів влади / Прес-служба Мінекономрозвитку 14.04.2014 // Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?title=PavloSheremetaProvivNaraduZPredstavnikamiEkonomichnikhSluzhbMistsevikhOrganivVladi>.
71. Порошенко П. О. Виступ Президента України на прес-конференції "Стратегія-2020" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://president.gov.ua/news/31291.html>.
72. Портер М. Конкуренция. М.: Изд. Дом «Вильямс», 2003.
73. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М.: Международ. отношения, 1993. С. 206 (608 с.).
74. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2013 році. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – Київ, 2013. – С. 336 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannia_2013-c7954.pdf.
75. Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні / Постанова Верховної Ради України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 43-44, ст.494 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1786-15>.
76. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт. – Минск: «ТЕСЕЙ», 2008. – 72 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.cluster.by/files/Klastery1.pdf>.
77. Ракета «Антарес» вивела у космос макет нового вантажного корабля. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/raketa_antares_vivela_u_kosmos_maket_novogo_vantagnogo_korablya_1820278.

78. Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / Кол. авторів за ред. д.е.н., про. Мікули Н.А. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України. – С. 75 – 78 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eep.org.ua/files/MR_NewForms.pdf.
79. Реформи критично необхідні для підвищення рівня життя в Україні. Прес-реліз Світового банку 4 квітня 2014 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2014/04/04/reforms-critical-for-ukraine-to-improve-living-standards>. 170
80. Семиноженко В. Технологічні парки в Україні: перший досвід формування інноваційної економіки / В. Семиноженко // Економіка України. – 2004. – № 1.
81. Сільське господарство України за 2012 рік. – К.: Державна служба України, 2013. – С. 381 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
82. Соколенко С. Динаміка кластеризації економіки Польщі: уроки для України / С.І. Соколенко: Доповідь на міжнародному семінарі МОН України 22.04.2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2010/04/dinamika-klasterizaci%D1%97-ekonomiki-polshhi-uroki-dlya-ukra%D1%97ni/>. – Загол. /з екрану/.
83. Соколенко С. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнёрства. Кластеры / С. Соколенко // К.: Логос, 2002. 654 с.
84. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / Сергій Соколенко // Київ: Логос, 2004.
85. Сохацкая Е. Тенденции развития кластерных форм организации производства / Сохацкая Елена, Куриляк Евгений // Европейски практики национални рефлексии в планиренато: сб. с докл. межд. юбилейна научно-практ. конф., Свищов-България, 24-25.04.2015.- – Свищов: Стопанска академия «Димитър А. Ценов», 2015.
86. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Стеченко Д. М. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1007/76/1/2/>.

87. Строительный кластер Еврорегиона «Слобожанщина». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа з: http://www.mb31.ru/page/klaster_slob. – Загол. /з екрану/.
88. Теория размещения Тюнена. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.grandars.ru/shkola/geografiya/teoriya-tyunena.html>.
89. Технологічні парки. Світовий та український досвід / за ред. Д.В. Табачника. – К.: Вид-во Тп ІЕЗ, 2004. – 48 с.
90. Україна в народногосподарському комплексі СРСР / [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1256060740415/politekonomiya/ukrayina_narodnogospodarskomu_kompleksi_srsr.
91. Федеральный закон Российской Федерации от 28 сентября 2010 г. № 244-ФЗ «Об инновационном центре «Сколково»».
92. Федулова Л.І. Кластерна політика в системі забезпечення технологічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Л.І Федулова // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». – 2010. – № 7(27). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/20.pdf.
93. Форма {Електронний ресурс} / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0>.
94. Хмара М.
95. Хмара М.
96. Хмара М.
97. Цибулев П. Н. Spin-off компанія як елемент інфраструктури трансферу технологій науковими організаціями України / Цибулев П. Н. // [Електронний ресурс] Режим доступу.
98. Черкас Н.І. Значення експорту зброї у підвищенні експортного потенціалу України в контексті національної безпеки / черкас Н. І. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/cherkas/22-export_weapon.pdf.

99. Чужиков В. Кластери як об'єкти державного регулювання / Віктор Чужиков // Вісник Української академії державного управління при Президентові України: Науковий журнал. - № 4. – С. 160-165.
100. Чужиков В. Кластерна політика Європейського Союзу / Віктор Чужиков, О. І. Лукьяненко // Економіка України. – 2013. - № 2. – С. 81-91.
101. Чужиков В. Модернізація регіональної політики в ЄС / В. Чужиков // Економіка України. – 2008. – №3. – С.51-58
102. Чужиков В. Модернізація регіональної політики в ЄС // Економіка України. – 2008. – №4. – С.56-63.
103. Яковенко Н. Новое будущее Азии, России и мира / Нана Яковенко // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://inosmi.ru/op_ed/20140611/220935154.html
104. Audretsch D. B. Knowledge Spillovers and the Geography of Innovation and Production / Audretsch D. B., Feldman M. P. // American Economic Review 86, 1996, pp. 630–640; 192
105. Bankhofen, U. (2001): Industrielles Standortmanagement. Aufgabenbereiche, Entwicklungstendenzen und problemorientierte Lösungsansätze. Wiesbaden: Deutscher-Universitäts-Verlag.
106. Becattini, G, 1979: "Dal settore industriale al distretto industriale". Rivista di Economica e Politica Industriale, 5 (1).
- 116a. BioRegioStern / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bioregio-stern.de/de>
107. Braczyk H. J. et al. Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalised World /. Braczyk H. J., Cooke P., Heidenrich M. (Eds). – London: UCL Press, 1998.
108. Brown, K. A., Burgess, J. D., Festing, M., & Royer, S. (2007). Towards a new conceptualisation of clusters. In R. Chapman (Ed.), Proceedings managing or intellectual and social capital: 21st ANZAM 2007 Conference (pp. 1-13). Sydney, Australia.

109. Brüderle R.. Preface. / Rainer.Brüderle // in: The Kompetenznetze Deutschland Initiative – Network Profiles. AnnualReport 2010 | 2011. – p. 7 [Электронный ресурс] / Режим доступа:<http://www.vdivde-it.de/publications/reports/annual-report-2010-2011-of-the-kompetenznetze-deutschland-initiative>.
110. Cainelli G. Spatial Agglomeration and Business Groups: New Evidence from Italian Industrial Districts. / Cainelli G., Iacobucci D., Morganti E. // *Regional Studies*, Vol. 40.5, July 2006.
111. CORDIS. Community Research and Development Information Service [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://cordis.europa.eu/guidance/welcome_en.html.
112. Competitive Advantage of Nations. — New York: Free Press, 1990 (2nd. ed. — New York: Free Press, 1998. — 896 p.
113. ClusterMappingMethodology / [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.clustermapping.us/content/cluster-mapping-methodology>.
114. Cluster Mapping Project, Institute for Strategy and Competitiveness, Harvard Business School. Copyright 2005 President and Fellows of Harvard College.// [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf>.
115. Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries, 2008, P. 17 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.clusterobservatory.eu/system/modules/com.gridnine.opencms.modules.eco/providers/getpdf.jsp?uid=100146> Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of Regions. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union. SEC(2010) 1161. Brussels, 6.10.2010 http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication_en.pdf#view=fit&pagemode=none.
116. Cumbers A. Institutions, Power and Space: Assessing the Limits to Institutionalism in Economic Geography / Cumbers A., MacKinnon D., McMaster R. // *European Urban and Regional Studies* – 2003, 10, pp. 327–344.

117. Cumbers A. et al. Introduction: Clusters in Urban and Regional Development / Andy Cumbers, Danny MacKinnon // Urban Studies, Vol. 41, Nos 5/6, May 2004.
118. Definition of cluster theory / [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://lexicon.ft.com/Term?term=cluster-theory>.
119. DG Enterprise and industry report. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support – P. 17 [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf.
120. Distretti Industrial in Italia 2013 [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://www.google.com.ua/search?q=distretti+industriali+in+italy+2013&biw=1366&bih=624&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=8G7gVL-WCcTUao_KgcgH&ved=0CD4QsAQ&dpr=1#imgdii=_&imgsrc=y1ZvRpY6XztsEM%253A%3BC9U3DKtebFr63M%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.impresalavoro.eu%252Fwp-content%252Fdistretti-industriali.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Ffondazionecomunistatadino.blogspot.com%252F2013%252F05%252Fdistretti-industriali-chi-vince-e-chi.html%3B500%3B658.
121. Doeringer P. B. Business Strategy and Cross-Industry Clusters / Doeringer P. B., Terkla D. G. // Economic Development Quarterly 9, 1995, 225–237.
122. DTI (Department of Trade and Industry). Our Competitive Future: Building the Knowledge Driven Economy. Cm 4716. London: DTI, 1998.
123. eKolot Klaster Turystyczny „Kraina mlekiem i miodem” / [Электронный ресурс] // Режим поиска: www.e-kolot.pl.
124. Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. – P. 3 [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/investing-in-research-european-commission-europe-2020-2010.pdf>

125. European Commission: Centres for Industrial Collaboration [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=Centres+for+Industrial+Collaboration+
126. European Commission (2013). Innovation Union Scoreboard 2013. – P. 4/ [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2013_en.pdf.
127. European Commission. Regional clusters in Europe. Report to the Enterprise Directorate General by KPMG Special Services. – EIM Business & Policy Research; ENSR. Brussels: European Commission, 2002. 16
128. European Commission (2008) “The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: Main Statistical results and lessons learned”, Commission Staff Working Document SEC (2008)2637 that was annexed to the Commission Communication COM (2008)652 final of 17.10.2008 entitled “Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy in the EU”. Both documents are available at / <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/policy/clusters/>.
129. Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. – P. 7 [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/investing-in-research-european-commission-europe-2020-2010.pdf>.
130. European Commission: Centres for Industrial Collaboration [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=Centres+for+Industrial+Collaboration+203
131. Evaluation: Instrumente für eine bessere Politikgestaltung. Jahresbericht 2013 / Berlin. Institut für Innovation und Technik, 2014.
132. Feltynowski M. Service and Industrial Areas in Land-Use Plans – Potential for the Development of Local Production Systems in Regional Capitals in Poland / Feltynowski Marcin // // Regional Development, Entrepreneurship and Local Production Systems /

- Edited by S. Čapková / Banská Bystrica: Vydavateľstvo UMB Belianum, 2015. – P. 150-157.
133. Feser E. National industry cluster templates: a framework for applied regional cluster analysis / Feser E., Bergman E. // *Regional Studies* 34, 2002, pp. 1–19.
134. Florida R. Towards the Learning Region. *Futures*, 27. 1995, pp. 527–536.
135. Fromhold-Eisebith, M., & Eisebith, G. (2004). How to institutionalize innovative clusters? Comparing explicit top-down and implicit bottom-up approaches. Paper to be presented at the conference ‘Regionalization of Innovation Policy – Options and Experiences’, Berlin, June 4-5, 2004, organized by the DIW Berlin.
136. Głodek P. Źródła finansowania dla komercjalizacji technologii i wiedzy / Głodek P., Pietras P // Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2011
137. Growth Strategy for the Process Industries in North East England / [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.nepic.co.uk.
138. Grabher G. Rediscovering the Social in the Economics of Interfirm Relations, in: G. Grabher (Ed.) *The Embedded Firm: On the Socio–economics of Industrial Networks*,. – London: Routledge. – 1993.
139. Hantsch S. Cluster Management Excellence in Germany – German clusters in comparison with European peers. / Hantsch, Sophie / Kergel, Helmut / Lämmer-Gamp, Thomas / Meier zu Köcker, Gerd / Nerger, Michael / Berlin: Institut für Innovation und Technik, 2013.
140. Initiative „Kompetenznetze Deutschland“: Die innovativsten Netzwerke im Überblick / Jahresbericht-iit-2013 [Електронний ресурс] / Режим доступу: [KO-NETZ-2007_11_endfassung.pdf](http://www.ko-netz-2007_11_endfassung.pdf).
141. Innovation Clusters in Europe: a statistical analysis and overview of current policy support / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf.
142. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report / [Електронний ресурс] // Режим доступу:

- http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf/.
143. InnovationCooperation (PROINNOEurope ®) [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/support/pro-inno/index_en.htm?fuseaction=page.display&topicID=52&parentID=52.
144. Innowacje i Transfer Technologii – Słownik Pojęć / Praca zbiorowa pod red. K.B. Matusiaka. – Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2006. – S. 313-198.
145. InternationalIndexofEnergySecurityRisk: AssessingRiskinaGlobalEnergyMarket. – Washington, Institutefor 21stCenturyEnergy, U.S. ChamberofCommerce, 2012 / [Електроннийресурс] // Режимдоступу: <http://www.energyxxi.org/sites/default/files/InternationalIndex2012.pdf>.
146. Jamnický P. The local production networks: the advantages of network organizational structures / Jamnický Peter [Електроннийресурс] // Режимдоступу: <http://www.fce.vutbr.cz/veda/dk2003texty/pdf/5-2/rp/jamnicky.pdf>.
147. Johnson B. Institutional Learning, in: B.A. Lundvall (Ed.) National Systems of Innovation. – London: Frances Pinter, 1992, pp. 20–43.
148. Jonathan Sallet and Paisley Innovation Clusters Create Competitive Communities. HuffPostSocialNewsSeptember 21, 2009.
149. Kelton C. M. L. Using the North American Industry Classification System (NAICS) to Identify National Industry Cluster Templates for Applied Regional Analysis / Kelton C. M. L., Pasquale M. K., Rebelein R. P. // Regional Studies, Vol. 42.3, April 2008.
150. Kurylyak Yev. ClusterasaFunctioningFormofLocalProductionSystems: theoretical-appliedAspects / YevheniyKurylyak // AnalysenundAnsichtenzurWirtschaftsentwicklunginderUkraine. Eine Sicht ukrainischer Forscher zur Theorie und Praxis – Berlin: Forschungsinstitut der internationalen wissenschaftlichen Vereinigung Weltwirtschaft und Weltpolitik e. V., 2014. – S. 143-157.

151. Kurylyak Yev. Cluster in the system of strategic management for the regional economy / Yevhen Savelyev, Vitalina Kuryliak, Yevheniy Kurylyak // The world economy. Global and country-specific aspects. – Berlin: Forschungsinstitut der internationalen wissenschaftlichen Vereinigung Weltwirtschaft und Weltpolitik e. V., 2014. – P. 20-37.
152. Kurylyak Yev. Clusterformoforganizationofproduction / Yevheniy Kurylyak // Публично-частното партньорство – инструмент за развитие на иновационна икономика: сборник с доклади от Четвърта национална научна конф. за докторанти, София-България, 24.04.2013. – София; Издателство «Авангард Прима», 2013. – С.262-274.
153. Kurylyak Yev. The national programmers of economy clustering: substantiation of conceptual approaches for Ukraine / Yevheniy Kurylyak // Ukraine unter Entscheidungszwang: Veränderungen in Wirtschaftszweigen. –Berlin: Forschungsinstitut der internationalen wissenschaftlichen Vereinigung Weltwirtschaft und Weltpolitik e. V., 2014. – S. 177-197.
154. La “scoperta” dello sviluppo locale in Italia / [Електронний ресурс]Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.unipr.it%2Farpa%2Ffacecon%2FStoriaSvilo%2FLezione%252004.ppt&ei=Y4w2U9eIG4iNtQaA7YCAAw&usg=AFQjCNH49mTyG5Aok5qgQuxvIusBhC_gKw&sig2=L5HnEGR-fcRk2XuelL0IDA.
155. Lösch A. Die räumliche Ordnung der Wirtschaft: Eine Untersuchung über Standort, Wirtschaftsgebiete und internationalen Handel August Lösch // Faksimile der 1940 in Jena erschienenen Erstausgabe. Düsseldorf, Verlag Wirtschaft und Finanzen, 2001. – 348 S.
156. Lovering J. Theory Led by Policy: the Inadequacies of the ‘New Regionalism’ (Illustrated from the Case of Wales). – International Journal of Urban and Regional Research. – 1999, 23, pp. 379–395.

157. MacLeod G. New Regionalism Reconsidered: Globalisation, Regulation and the Recasting of Political Economic Space. – *International Journal of Urban and Regional Research*. – 2001, 25, pp. 804–829.
158. MacKinnon D. Learning, Innovation and Regional Renewal: a Critical Appraisal of Current Debates in Regional Development Studies / MacKinnon D., Cumbers A., Chapman K. // *Progress in Human Geography*. – 2002, 26, pp. 293–311.
159. Malmberg A. The Elusive Concept of Localisation Economies: Towards a Knowledge-Based Theory of Spatial Clustering. / Malmberg A., Maskell P. // *Environment and Planning A*, 34, 2002, pp. 429–449.
160. Markusen A. Sticky Places in Slippery Space: a Typology of Industrial Districts, *Economic Geography*, 1996, 72, pp. 293–313.
161. Martin P. Public support to clusters: A firm level study of French “Local productive systems” / Martin P., Mayer, T. and Mayneris F // Mimeographed, University of Paris I, 2010, p. 4. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://perso.uclouvain.be/florian.mayneris/rsue.pdf>.
162. Meier zu Köcker G. Klastry jako instrumenty inicjujące prace badawczo-rozwojowe między Niemcami a Koreą / Gerd Meier zu Köcker, Liane Garnatz // Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2012 // [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.parp.gov.pl/files/74/81/545/14003.pdf>.
163. Meier zu Köcker G. Cluster als Instrumente zur Initiierung von FuE-Aktivitäten zwischen Deutschland und Korea / Gerd Meier zu Köcker, Liane Garnatz // Berlin Institut für Innovation und Technik, 2010 [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.vdivde-it.de/publikationen/studien/cluster-als-instrumente-zur-initiierung-von-fue-aktivitaeten-zwischen-deutschland-und-korea>.
164. Morgan K. The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Development. - *Regional Studies*, 31(5), 1997, pp. 491–504.
165. NEPIC Strategy. Development of a Strategy to Support Northeast Process Industries. Presented by NEPIC Chair Paul Booth OBE at the AGM December 2013 /

- [Электронный ресурс] // Режим доступа:
<http://www.nepic.co.uk/WebformFolder/NEPICStrategyPresentationWeb.pdf>.
166. OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development). International Conference on Territorial Development. Local Clusters, Restructuring Territories. – Paris, January, 2002.
167. OECD, 2009: "Regions Matter – Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth": 55.
168. Ohmae K. Triad Power. The Coming Shape of Global Competitions / K. Ohmae. – New York: Free Press, 1985. – 345 p.
169. Ohmae K. The borderless world: power and strategy in the interlinked economy / K. Ohmae. – N. Y.: Harper Business, 1990. – 223 p.
170. Oulu Region — The Direction for Expertise. Oulu: Painotalo Suomenmaa, 2003.
171. Piore M. The Second Industrial Divide: Possibilities For Prosperity / Michael Piore, Charles Sabel // Basic Books, Inc. 1984 81 Competitive Advantage of Nations. — New York: Free Press, 1990 (2nd. ed. — New York: Free Press, 1998. — 896 p.
172. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition / Harvard Business Review. – 1998. – P. 76–90.
173. Porter, M. E. (2000). Location, competition, and economic development: Local clusters in a global economy. - Economic Development Quarterly, 14(1), 15-34.
174. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. – Free Press, New York, 1998.
175. Powerful clusters: Main Drivers of Europe's Competitiveness. Brussels, 17i1 October 2008 [Электронный ресурс] // Режим доступа:
http://ec.europa.eu/enterprise/innovation/index_en.htm 91
176. PARP. Benchmarking klastrów w Polsce – 2010. Raport z badania Warszawa, 2010. – S. 13 [Электронный ресурс]. Режим доступа:
177. Rekomendacja dla Polski / Portal innowacji klastry [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.pi.gov.pl/klastry/chapter_86438.asp.
178. Rosenfeld, Stuart, 2009: "Generating Local Wealth, Opportunity, and Sustainability through Rural Clusters", Volume I, March 2009: 21.

179. Sallet Jonathan, Paisley Ed, Mastermann Justin, 2009: "The Geography of Innovation. The Federal Government and the Growth of Regional Innovation Clusters", Science Progress: 6 and OECD, 2009: "Regions Matter – Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth", Paris: 12.
180. Sauner-Leroy J.-B. The impact of the implementation of the Single Market Programme on productive efficiency and on mark-ups in the European Union manufacturing industry / Jacques-Bernard Sauner-Leroy // Economic Papers. – N° 192 September 2003.
181. Savelyev Yev. Benchmarking of cluster-type local production systems in the world economy and Ukraine / Savelyev Yev., Kurylyak V., Kurylyak Yev. // Functioning of the local production systems in Bulgaria, Poland and Russia. Theoretical and economic policy issues / Edited by Alexandra Nowakowska // Łódź: Wydawatelstwo Uniwersytetu łódzkiego, 2015. – S. 103-134.
182. Див.: Sölvell Ö. EU Cluster Mapping and Strengthening Clusters in Europe / Örjan Sölvell, Christian Ketels, Göran Lindqvist // The European Cluster Observatory, Center for Strategy and Competitiveness, CSC. – Europe INNOVA Paper № 12: European Communities, 2009.
183. Sokhatska O. Adaptation of the Experience of Cluster Production Systems in Developed Nations to the New Challenges of Economic Development in Ukraine / Sokhatska O., Kurylyak Yev. // Regional Development, Entrepreneurship and Local Production Systems / Edited by S. Čapková / Banská Bystrica: Vydavateľstvo UMB Belianum, 2015. – P. 112-118.
184. Steinle C. Merging a Firm-centred and a Regional Policy Perspective for the Assessment of Regional Clusters: Concept and Application of a "Dual" Approach to a Medical Technology Cluster / Claus Steinle, Holger Schiele, Kai Mietzner // European Planning Studies Vol. 15, No. 2, February 2007. – P. 237 [235-251].
185. Steiner, M. The Discreet Charm of Clusters: an Introduction, in: M. Steiner (Ed.) Clusters and Regional Specialisation – London: Pion, 1998.

- Perthes, 1826). [Электронный ресурс]ю – Режим доступа:
http://archive.org/stream/derisolierestaa00thuoft/derisolierestaa00thuoft_djvu.txt.
194. U.S. ClusterMapping [Электронный ресурс] // Режим доступа:
<http://www.clustermapping.us/>.
195. Weber A. Über den Standort der Industrien. 1. Teil: Reine Theorie des Standorts / Weber, Alfred // Tübingen: Mohr, 1909.
196. Worldintellectualpropertyindicators. – WIPO, 2010 [Электронный ресурс] / Режим доступа:
http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/en/intproperty/941/wipo_pub_941_2010.pdf.
197. WTO: International trade statistics 2013 / [Электронныйресурс] / Режимдоступу:
http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2013_e/its13_world_trade_dev_e.htm.
198. Vayrynen R. Old and New Regionalism // International Studies Review, Vol. 5, № 1, 2003. – P. 25-51.
199. Wright, M. Clarysse, B. Mastar, P. Lockett, A., Academic Entrepreneurship In Europe Edward Elgar, Cheltenham, UK; Northampton, USA 2007, p. 2.
200. Zavunov G. Institutional conditions for the functioning clusters in Bulgaria / Georgi Shinkov Zabunov, Nadya Viktorovna Gilina, // Functioningofthelocalproductionsystems inBulgaria, PolandandRussia. Theoretical and economic policy issues / Edited by Alexandra Nowakowska // Łódź: Wydawatelstwo Uniwersytetu łódzkiego, 2015. – P.39-58.
201. Yamawaki H. The Evolution and Structure of Industrial Clusters in Japan // Small Business Economics 18, 2002, pp. 121–140.

ДОДАТОК А**Огляд публікацій у зарубіжній і українських наукових публікаціях щодо визначення сильних кластерів****1. Одінцов О. Механізм синергії в кластерних формуваннях агропромислового комплексу**

Сильні кластери характеризуються високою внутрішньою конкуренцією, інтенсивною внутрікластерною взаємодією в межах спільної діяльності і роботи міжгалузевих організацій.

Стійкі кластери демонструють позитивну динаміку всіх елементів кластера і внутрікластерною взаємодією, але ще не досягли необхідного рівня розвитку для отримання бажаного синергічного ефекту.

Потенційні кластери характеризуються нерівномірним розвитком структури кластера і слабкістю окремих ознак. Латентні кластери об'єднують цілий ряд досить успішно функціонуючих організацій, але які в цілому ще не сформувалися у повноцінну кластерну структуру²

2. Омеляненко В.А., Вернидуб Н.О. Теоретичні основи та аналіз світового досвіту міжнародного розвитку високотехнологічних кластерів³

В Європейському меморандумі про кластери відзначається, що сильні кластери найчастіше формуються і розвиваються в умовах вільних ринків, де існує

²/ Одінцов О. Механізм синергії в кластерних формуваннях агропромислового комплексу / одінцов о. м. // [Електронний ресурс]. / Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?...

³Омеляненко В.А. Теоретичні основи та аналіз світового досвіту міжнародного розвитку високотехнологічних кластерів / Омеляненко В.А., Вернидуб Н.О. // [Електронний ресурс]. / Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30161/3/Omelyanenko_Vernidub.pdf

синтез кооперації та конкуренції («coopetition») між кластерами та у межах окремих кластерів

**3. Криюм П. Польський досвід, пов'язаний з підтримкою кластерів /
Пьотр Криюм. К.:Департамент розвитку підприємництва та
інноваційності ПАРП, 2014 ⁴**

Сильні сторони кластерів

1. Активність кластерів у сфері внутрішньої та зовнішньої комунікації (листівки, фолдери, реклама у ЗМІ).
2. Участь членів кластерів у процесі створення знання – спільні тренінги, семінари, конференції, ознайомчі поїздки (навчання працівників).
3. Дуже добрий доступ до офісів та конференційних залів для потреб кластера.
4. Добрий доступ до лабораторій для членів кластера.
5. Пов'язання кластерів з потенціалом, природними ресурсами, господарчими традиціями локального середовища.
6. Сила та позиція координаторів в кластерах та активність координатора для анімації співробітництва в кластерах.
7. Активність кластера по відношенню до зовнішнього оточення.

⁴Криюм П. Польський досвід, пов'язаний з підтримкою кластерів / Пьотр Криюм. К.:Департамент - розвитку підприємництва та інноваційності ПАРП, 2014 // [Електронний ресурс]. / Режим доступу: oldconf.neasmo.org.ua/node/2639

4. ClusterMappingMethodology / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.clustermapping.us/content/cluster-mapping-methodology>⁵

Сильні кластери (strongclusters) визначаються як ті, де фактор розташування, тобто відносна зайнятість спеціалізації кластера, знаходиться у лідируючих 25% регіону по всій території США (Європи) в їх відповідній тематичній Категорії.

5. Definitionofclustertheory / [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://lexicon.ft.com/Term?term=cluster-theory>⁶

Дослідження показують, що сильні кластери, як правило, прагнуть залучити якомога більше фірм. Кластери з сильною інноваційною складовою, мають перевагу в досягненні більшої інноваційної та більш високої продуктивності.

6. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report /

[Електронний ресурс] // Режим доступу:

http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf/ - Р. 4⁷

Кремнієва Долина в США - це архетипний приклад область, яка породжує сильні кластери у багатьох високотехнологічних сферах.

⁵ClusterMappingMethodology / [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://www.clustermapping.us/content/cluster-mapping-methodology>

⁶Definitionofclustertheory / [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://lexicon.ft.com/Term?term=cluster-theory>

⁷Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report / [Електроннийресурс] // Режимдоступу:
http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf/ - Р. 4

7. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report /

[Електронний ресурс] // Режим доступу:

http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf⁸

Багато європейських регіонів мають розвинені конкурентні переваги в спеціалізованих напрямках, таких, як фінансові послуги (Лондон), нафтохімія (Антверпен), квіти (Голландія), біофармакологія (на кордоні данії та швеції). Успішні (сильні) кластери також значно збільшили свої міжнародні досягнення – залучення людей, техніки та інвестицій, які обслуговують глобальні ринки і сполучні з іншими регіональними кластерами, які забезпечують додаткові заходи у глобальних ланцюгах створення вартості.

8. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report /

[Електронний ресурс] // Режим доступу:

http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf⁹

Регіони з високою часткою зайнятості в галузях, до яких належать сильні кластери, як правило, більш процвітаючі.

⁸Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report / [Електроннийресурс] // Режимдоступу:

http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf/ - P. 4

⁹Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report / [Електроннийресурс] // Режимдоступу:

http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf/ - P. 6

9. The Power of Industry Clusters: Harold L. Sirkin: Bloomberg Business

/ [Електронний ресурс] // Режим доступу:

<http://www.bloomberg.com/bw/articles/2012-10-22/the-power-of-industry-clusters>¹⁰

Академічні дослідження проведені Інститутом стратегії і конкурентоспроможності Гарвардської школи бізнесу показує, що в районах з сильними кластерами спостерігається більше економічне зростання, більше робочих місць, більш сильне зростання заробітної плати, підвищення підприємницької активності, і більша інтелектуальна власність — патенти, ніж в інших областях.

10. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report /

[Електронний ресурс] // Режим доступу:

http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf¹¹

Європа відстає від Сполучених Штатів в плані міцності (сили) кластерів, як з регіональної так і з галузевої точки зору.

11. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report /

[Електронний ресурс] // Режим доступу:

http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf¹²

¹⁰The Power of Industry Clusters: Harold L. Sirkin: Bloomberg Business / [Електроннийресурс] // Режимдоступу: <http://www.bloomberg.com/bw/articles/2012-10-22/the-power-of-industry-clusters>

¹¹Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report / [Електроннийресурс] // Режимдоступу: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf/ - P. 11

¹²Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report / [Електроннийресурс] // Режимдоступу: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf/ - P. 11

Європейські регіони, як правило, мають меншу частку зайнятості в сильних кластерах

11. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report / [Електронний ресурс] // Режим доступу:

http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf¹³

Європейська зайнятість в кластерах територіально є більш розосередженою, ніж у Сполучених Штатах.

Висновок

Сильні кластери – це такі локальні виробничі системи, що сформували достатні конкурентні переваги для довготривалих успіхів на ринку і динамічно їх освоюють, нарощуючи позиції на ринку

¹³Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support: DG enterprise and industry report / [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf / - Р. 11

ДОДАТОК В

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У 2013 РОЦІ¹⁴

У 2013р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1715 підприємств, або 16,8% обстежених промислових підприємств (у 2012р. – 1758 підприємств, або 17,4%).

Серед регіонів більшою за середню в Україні частка інноваційно активних підприємств була в Запорізькій (28,8%), Миколаївській (24,9%), Херсонській (23,6%), Харківській (23,2%), Івано-франківській (21,4%), Чернігівській (20,7%), Вінницькій (19,4), Кіровоградській (18,3), Хмельницькій (18,2) областях, а також у м.Києві (25,6%).

Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2013 році за регіонами

Кількість інноваційно активних підприємств, од	Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %	Обсяг витрат на інноваційну діяльність, млн.грн.	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн.грн.	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, %

¹⁴Витяг з матеріалів Державної служби статистики України, підготовлених О. Білоконь: Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2013 році / [Електронний ресурс] // Режим доступу: dop_inov_13[1].zip - ZIP архив, размер исходных файлов 252 922 байт

Україна	1715	16,8	9562,6	35891,6
Автономна Республіка Крим	50	15,2	526,0	721,1
Вінницька	55	19,4	694,9	498,5
Волинська	23	10,5	196,3	287,0
Дніпропетровська	84	11,9	1057,8	3813,0
Донецька	85	10,5	930,7	6130,8
Житомирська	57	17,5	73,1	829,3
Закарпатська	15	6,9	25,0	1363,9
Запорізька	115	28,8	298,7	1671,1
Івано- Франківська	87	21,4	488,6	881,6
Київська	68	13,5	104,4	831,4
Кіровоградська	46	18,3	114,8	803,9
Луганська	61	11,2	372,5	1416,9
Львівська	116	16,6	257,1	849,5
Миколаївська	81	24,9	716,4	639,2
Одеська	69	17,6	91,0	916,8
Полтавська	33	8,1	212,2	3999,6
Рівненська	39	14,9	21,1	111,9

Сумська	32	14,0	281,8	2328,8
Тернопільська	36	17,1	24,2	155,5
Харківська	182	23,2	642,3	2972,3
Херсонська	48	23,6	161,4	406,3
Хмельницька	58	18,2	113,1	263,2
Черкаська	47	15,0	28,6	566,9
Чернівецька	30	16,5	51,3	99,9
Чернігівська	45	20,7	134,1	147,9
м.Київ	142	25,6	1921,4	3178,4
м. Севастополь	11	11,3	23,8	7,1

У розрізі видів економічної діяльності слід відзначити підприємства з виробництва тютюнових виробів (42,9%), основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів хімічної та нафтохімічної промисловості (41,0%), інших транспортних засобів (39,1%), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (35,7%), електричного устаткування (28,5%).

На технологічні інновації 1337 підприємств витратили 9,6 млрд.грн. (у 2012р. – 1362 підприємства і 11,5 млрд.грн.). Найбільше коштів витрачено підприємствами м.Києва (20,1% загального обсягу витрат), Дніпропетровської (11,1%), Донецької (9,7%) Миколаївської (7,5%), Вінницької (7,3%) та Харківської (6,7%) областей; серед видів економічної діяльності – підприємствами машинобудування (37,5%), половину яких – підприємствами з виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів; підприємствами з виробництва харчових продуктів,

напоїв і тютюнових виробів (17,8%), металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів (11,4%), добувної промисловості і розроблення кар'єрів (7,8%).

У 2013р. частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення порівняно з 2012р. скоротилася з 70,1% до 58,0%, в той час як витрати на науково-дослідні розробки (далі – НДР) та інші витрати, в числі яких витрати на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій, зросли відповідно до 17,1% і 24,0%. Частка витрат на придбання інших зовнішніх знань (нових технологій) залишається досить низькою (0,9%).

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств, частка яких у 2012р. значно зросла і становила 72,9% загального обсягу витрат. Фінансову підтримку держави отримали 10 підприємств із держбюджету і 24 з місцевих бюджетів, загальна частка яких становила – 1,9% (2,2%). По 12 підприємств отримали кошти вітчизняних та іноземних інвесторів, їхня частка становила 1,3% і 13,1% відповідно (1,3% і 8,7%); 55 підприємств скористалося кредитними коштами, частка яких значно скоротилася і склала 6,6% (21,0%),

Кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю

.	2012	2012	2013
Усього	1679	1758	1715
з них			
впроваджували інноваційні види продукції			

мали витрати на інноваційну діяльність	1348	1362	1337
впроваджували інновації	1327	1371	1312
З них			
впроваджували інноваційні види продукції	731	704	683
впроваджували нові технологічні процеси	605	598	665
реалізовували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала технологічних змін протягом останніх трьох років	1043	1037	1031

У 2013р. понад три чверті інноваційно активних промислових підприємств займалися впровадженням інновацій (або 12,9% обстежених промислових) – це на 4,3% менше, ніж у 2012р. Серед регіонів чільне місце належить Харківській, Львівській, Донецькій областям та м.Києву; за видами економічної діяльності – підприємствам машинобудування (338 підприємств), з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (321), з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (131), металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (113).

Інноваційні види продукції впроваджували 683 підприємства, кількість яких становила 3138 найменувань, з них 809 – нові види машин, устаткування,

прилади, апарати тощо. Нову виключно для ринку продукцію впровадили 171 підприємство кількістю 640 найменувань.

Інноваційні процеси у звітному періоді впровадили 665 підприємств, з яких 557 – впровадили нові або вдосконалені методи обробки та виробництва продукції (технологічні процеси). Їхня кількість становила 1576 процесів, у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих – 502.

Організаційні інновації здійснювали 125 підприємств. Нові маркетингові концепції (стратегії) у звітному періоді запровадили 155 підприємств.

У 2013р. 1031 підприємств реалізувало інноваційної продукції на 35,9 млрд.грн., або 3,3% загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2012р. відповідно 36,2 млрд.грн. та 3,3%). Вищою за середню по Україні частка реалізованої інноваційної продукції серед регіонів була в Закарпатській, Сумській, Полтавській, Кіровоградській, Житомирській, Харківській, Івано-Франківській, Херсонській, Одеській областях та у м.Києві. У розрізі видів економічної діяльності – на підприємствах машинобудування (12,6%), з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (8,1%), оброблення деревини та виробництва виробів з деревини та інших матеріалів, крім меблів, (7,3%), коксу та продуктів нафтоперероблення (5,8%), хімічних речовин і хімічної продукції (4,3%).

Реалізацію продукції за межі України здійснювали 344 підприємства, обсяг якої склав 44,7% від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції, у т.ч. в країни СНД – 25,3%.

Майже кожне четверте підприємство реалізовувало продукцію, що була новою для ринку. Обсяг такої продукції становив 12,4 млрд.грн., 53% якої 102 підприємства поставили на експорт. При цьому більшість підприємств у 2013р. (86%) реалізовували продукцію, яка була новою виключно для підприємства. Її обсяг становив 23,5 млрд.грн., 40,4% якої 271 підприємство реалізувало за межі України.

З метою здійснення нововведень 193 підприємства придбали 651 нову технологію, з яких 139 за межами України (у 2012р. – 739 і 168 технологій). Із загальної кількості технологій 350 придбано з устаткуванням, з яких 91 за межами України; 180 – як результат досліджень і розробок 58 – за договорами на придбання прав на патенти, ліцензіями на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей 37 – за угодами на придбання технологій та ноу-хау; 6 – разом з цілеспрямованим прийомом на роботу кваліфікованих фахівців.

Упродовж 2011–2013рр. інноваційною діяльністю в промисловості займалося 2381 підприємство, або 23,4% обстежених (протягом 2009–2011рр. – 2181 підприємство і 21,1%. Машини й обладнання придбали 1879 підприємств (1682), навчанням та підготовкою персоналу для розробки та впровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів та процесів займалися 582 підприємства (492); витратили кошти на внутрішні НДР – 356 (375) та НДР, виконані іншими підприємствами (зовнішні), – 213 (224); придбали зовнішні знання – 186 (191); діяльністю щодо ринкового запровадження інновацій займалися 184 підприємства (212); іншими видами діяльності для запровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів та процесів займалися 362 підприємства (399).

Упровадженням інновацій у цей період займалося 1736 підприємств (17,0% серед обстежених промислових і 72,9% серед інноваційно активних підприємств протягом останніх трьох років).

Інноваційну продукцію запровадили 1190 підприємств, з яких 296 – нову для ринку і 1031 – нову лише для підприємства; інноваційні процеси впровадили 1242 підприємства, з яких 1085 – нові або вдосконалені методи обробки чи виробництва продукції, 199 – нові або вдосконалені методи логістики, доставки чи розповсюдження продукції та 323 – нову або вдосконалену діяльність із підтримки процесів, зокрема системи матеріального обслуговування, операцій щодо закупівель, обліку та розрахунків; з метою задоволення потреб споживачів, а також збільшення обсягів продажу 301 підприємство упровадило маркетингові інновації; 268 підприємств підвищували ефективність своєї діяльності шляхом упровадження організаційних інновацій. Інноваційну продукцію запровадили 1190 підприємств, з яких 296 – нову для ринку і 1031 – нову лише для підприємства; інноваційні процеси впровадили 1242 підприємства, з яких 1085 – нові або вдосконалені методи обробки чи виробництва продукції, 199 – нові або вдосконалені методи логістики, доставки чи розповсюдження продукції та 323 – нову або вдосконалену діяльність із підтримки процесів, зокрема системи матеріального обслуговування, операцій щодо закупівель, обліку та розрахунків; з метою задоволення потреб споживачів, а також збільшення обсягів продажу 301 підприємство упровадило маркетингові інновації; 268 підприємств підвищували ефективність своєї діяльності шляхом упровадження організаційних інновацій.

Додаток С

**Показники рівня інноваційного розвитку
галузей промисловості України у 2011 р.**

Галузь промисловості	Кількість інноваційно активних підприємств, од. / % до загальної кількості підприємств галузі		Кількість підприємств, що впроваджували організаційні інновації, од. / % до загальної кількості підприємств галузі		Кількість підприємств, що освоювали вир-во інновац. видів продукції, од. / % до загальної кількості підприємств галузі		Впровадження нових технологічних процесів, од.		
	од.	%	од.	%	од.	%			
Промисловість, усього	1679	16,2	185	1,8	196	1,9	731	7,1	2510
Видобування пал.-ен. кор. копалин	16	6,3	2	0,8	0	0,0	0	0,0	27
Видобування неенерг. кор. копалин	37	10,3	8	2,2	1	0,3	5	1,4	18
Харчова пром-сть	384	16,1	32	1,3	51	2,1	182	7,6	237
Легка пром-сть	82	13,4	7	1,1	9	1,5	32	5,2	61
Деревообробна мпром-сть	53	10,6	2	0,4	10	2,0	18	3,6	31
Целюлозно-паперова пром-сть	66	10,6	2	0,3	4	0,6	10	1,6	21

Вир-во коксу та продуктів нафтопер.	15/34,9	2/4,7	3/7,0	6/14,0	4
Хімічна, нафтохімічна пром-сть	188/24,0	21/2,7	30/3,8	95/12,1	144
Вир-во ін. неметал. мін. виробів	86/10,6	4/0,5	3/0,4	25/3,1	34
Металургія	120/15,2	11/1,4	13/1,6	60/7,6	136
Машинобудування	443/24,5	69/3,8	64/3,5	272/15,0	1599
Вир-во та розподілення електроенергії, газу, води	127/13,2	19/2,0	0/0,0	2/0,2	163

Джерело: складено та розраховано за даними збірника Держстату «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2011 р.

Додаток D¹⁵**Аналіз діяльності технологічних парків України за 2009 рік**

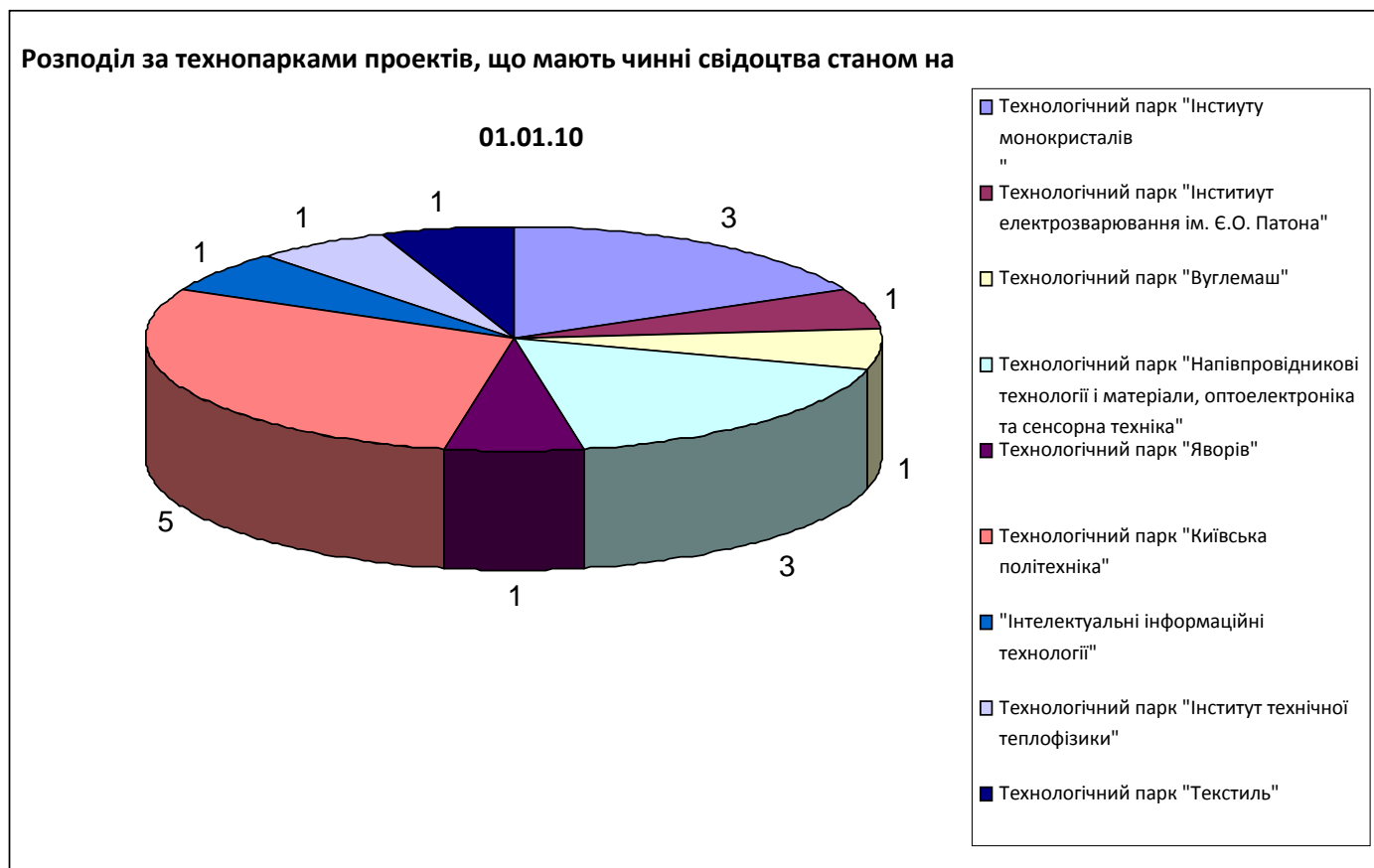
Найбільш ефективною організаційно-економічною формою інтеграції науки і виробництва в усьому світі, як і в Україні, за останні роки стали територіально-виробничі та наукові комплекси – технопарки. Такі інституції є зонами економічної активності, які поєднують потенціал університетів, науково-дослідних структур, промислових та інфраструктурних організацій. У своїй практичній діяльності вони спираються на результати наукових і технологічних досліджень і мають розгалужені зв'язки з промисловими підприємствами, дослідницькими установами як на загальнодержавному та регіональному, так і на міжнародному рівнях.

В Україні система технологічних парків є позитивним прикладом дієвості механізму, що забезпечує реалізацію державної інноваційної політики. Формування даної системи розпочалося у 2000 році. Станом на 2009 рік загальна чисельність технопарків в Україні становить шістнадцять, із яких зареєстровано 12: Інститут монокристалів (2000 р.), Інститут електрозварювання імені Є.О.Патона (2000 р.), Вуглемаш (2001 р.), Напівпровідники (2002 р.), Інститут технічної теплофізики (2002 р.), Укрінфотех (2002 р.), Київська політехніка (2003 р.), Інтелектуальні інформаційні технології (2003 р.), Текстиль (2007 р.), Агротехнопарк (2007 р.), Яворів (2007 р.), Машинобудівні технології (2008 р.). Ще 4 технопарки проходять процедуру реєстрації.

Короткий аналіз процесу становлення в Україні цих інноваційних структур засвідчує про зниження на сьогодні динаміки їх розвитку та функціонування,

¹⁵Електронний ресурс. Режим доступу: old.mon.gov.ua/images/science/innovation/analiz_2009.doc

хоча практика роботи технопарків протягом останніх дев'яти років підтверджує їх доцільність та ефективність у активізації інноваційної діяльності.

Протягом 2009 року було зареєстровано 4 проекти технопарків

- № 128 “Розробка синергетичних агломерованих флюсів, технології їх виготовлення та організація промислового виробництва” (ВАТ “Запорізький завод зварювальних флюсів і скловиробів”, 14.05.09, технопарк “Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона”)

№ 129 “Розробка та впровадження у виробництво нових імпортозаміщуючих готових лікарських засобів” (ВАТ “ФАРМАК”, 18.05.09, технопарк “Інститут монокристалів”),

№ 130 “Створення та освоєння серійного виробництва газопаротурбінних установок “ВОДОЛІЙ” потужністю 4-25 МВт для виробництва механічної, електричної та теплової енергії” (ДП Науково-виробничий комплекс

газотурбобу-дування “Зоря-Машпроект”, 27.05.09, технопарк “Київська політехніка”);

№ 131 “Розробка та впровадження новітніх технологій виробництва та обробки технічних тканин з наданням покращених фізико-механічних властивостей для подальшого виготовлення якісних гумотехнічних виробів” (ТОВ “Гуматекс”, 30.12.09, технопарк “Текстиль”).

Загалом на початок 2010 року 17 чинних свідоцтв проектів технопарку, з них 5 зареєстровані в рамках технопарку “Київська політехніка”, по 3 – “Інститут монокристалів” та “Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка”, решта технопарків – по одному проекту.

У рамках виконання інноваційних проектів технологічних парків з 2000 по 2009 рік обсяг реалізованої інноваційної продукції склав 12,17 млрд. грн. За 2009 рік загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції дорівнює 341,717 млн. грн., що на 509,79 млн. гривень менше, у порівнянні з 2008 роком. Динаміка зменшення обсягів реалізованої інноваційної продукції відображає припинення державної підтримки технологічних парків.

Динаміка обсягу реалізованої інноваційної продукції з 2000-2009 рік (тис. грн.)

2000-2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік
176 974,90	617 877,90	1 284 483,23	1 787 450,47	2 272 888,75	2 280 191,50	2.557 168,32	851 511,00	341 717,10

Платежі до державного бюджету України та державних цільових фондів від реалізації проектів технопарків склали 37,5 млн. гривень (за аналогічний період у 2008 році - 66,2 млн. гривень). А всього за час діяльності технопарків було перераховано до бюджетів та цільових фондів майже 1 млрд. грн. Проте слід зазначити, що з 2007 року в даному процесі спостерігається динаміка зменшення.

Витрати на НДДКР зросли втричі до 74 млн. гривень проти 23 млн. гривень у 2008 році.

В період з 2000 по 2009 рік, в рамках дії спеціального режиму діяльності технологічних парків, на спеціальні рахунки було перераховано 511 млн. гривень, у 2009 році було перераховано трохи більше 1,067 млн. грн., що на 373 тис. грн. менше у порівнянні з 2008 роком (1,44 млн. грн.).

Як же можна пояснити різку зміну у динаміці роботи технологічних парків з 2005 року?

Законом України Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” та деяких інших законодавчих актів України було повністю скасовано непряму державну підтримку технологічних парків у вигляді податкових пільг для виконавців проектів. Наслідком цього стало порушення виконання затверджених бізнес-планів інноваційних та інвестиційних проектів, втрати виконавцями інноваційних проектів можливості вчасно розраховуватись за придбане устаткування, виконані науково-дослідні та проектні роботи, втрати довіри зарубіжних та вітчизняних інвесторів до стабільності нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності, відмови від участі у фінансуванні інноваційних проектів, а також порушення прав та законних інтересів вітчизняних та зарубіжних суб’єктів підприємницької діяльності. Зберігаючи високі темпи

виробництва та реалізації інноваційної продукції, технопарками протягом 2005 року не було розпочато виконання жодного інноваційного проекту.

З метою вирішення ситуації, що склалася Законом України від 12.01.2006 № 3333 “Про внесення змін до Закону України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” та інших законів України” було частково відновлено податкові та митні пільги для виконавців їх проектів

В рамках дії спеціального режиму інноваційної діяльності державою повинні надаватись цільові субсидії у вигляді:

- звільнення від ввізного мита при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні. Норма закону виконується;
- у вигляді суми податку на прибуток, одержаного при реалізації проектів технологічних парків, нарахованого в порядку, встановленому Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств”. Прибутки підприємств у 2008 році через фінансову кризу виявились досить незначними, тому сума коштів зарахована на спеціальні рахунки теж мізерна;
- податкового векселя на суми податкового зобов'язання, що нараховуються згідно із Законом України “Про податок на додану вартість” при імпорті нових устаткування, обладнання та комплектуючих, зі строком погашення на 720 календарний день, а при імпорті матеріалів, які не виробляються в Україні, зі строком погашення на 180 календарний день з дня надання векселя органу митного контролю. **Ці положення не діють.**

Зазначені суми податків технологічні парки, їх учасники та спільні підприємства не перераховують до бюджету, а зараховують на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств, звідки в подальшому ці кошти мають йти на розвиток самих же технопарків

(патентування розробок, придбання прав на об'єкти права інтелектуальної власності, придбання обладнання, устаткування та інших засобів виробництва, пов'язаних з впровадженням інновацій і т.д.).

Не завжди чітке дотримання та виконання чинного законодавства, а також його часті зміни, призупинили стрімку динаміку розвитку та розбудови цієї інноваційної мережі в Україні. Як наслідок, протягом 2005-2007 років не було зареєстровано жодного проекту технологічного парку. Активізувати цей процес вдалося тільки наприкінці 2007 року з реєстрацією двох проектів. Відповідно часті зміни і нестабільність режиму інноваційної діяльності технопарків породжують невпевненість у можливості реалізації проектів рамках технопарків, що гальмує процес їх пошуку та відбору. Тому загальна кількість зареєстрованих проектів на сьогодні лише 17, що в 5 разів менше ніж це було в 2002 році.

Не вирішене питання і щодо формування нормативно-правової бази, яка регулює інноваційну діяльність в Україні. На сьогодні Міністерство освіти і науки працює в напрямку усунення цієї проблеми, зокрема, спільно з іншими органами виконавчої влади вже напрацьовано проект змін до Закону України “Про спеціальний режим

інноваційної діяльності технологічних парків”, який має створити більш сприятливі умови для діяльності технопарків, щоб подолати негативну тенденцію падіння показників їх активності.

Досить важливим є збереження і поновлення успішної діяльності технопарків, створення умов розвитку інноваційної інфраструктури, сприйняття економікою в цілому науково-технічних інновацій. Про це свідчить досвід більшості промислово розвинених країн світу, в яких технопарки є основним ініціатором розвитку інноваційної політики на предмет виробництва

конкурентоспроможної продукції, що сприяє технологічному поступу держави.

Таку саме роль мають виконувати технопарки і в Україні.

ДОДАТОКЕ.**Індустріальні парки в Україні**

Розвитку кластерної організації виробництва значною мірою сприяє прийняття Закону України про індустріальні парки ¹⁶, згідно якого визначено засади їх створення і функціонування з метою забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій. Результатом діяльності індустріальних парків має бути зростання інвестиційної активності, створення нових робочих місць, осучаснення виробничої і ринкової інфраструктури. При цьому індустріальний парк являє собою визначену ініціатором його створення у згідно містобудівної документації «облаштовану відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері промислового виробництва, а також науково-дослідну діяльність і діяльність у сфері інформації і телекомунікацій» ¹⁷. Відповідно до стаття 17 Закону концепція індустріального парку має включати: назву індустріального парку; вихідні дані ініціатора створення парку; мету, завдання створення та функціональне призначення індустріального парку; місце розташування та розмір земельної ділянки; строк, на який створюється індустріальний парк; вимоги до учасників індустріального парку; орієнтовні сумарні обсяги споживання енергоресурсів, води тощо; план розвитку індустріального парку; орієнтовні ресурси (фінансові, матеріальні, технічні, трудові, природні тощо), необхідні для створення та функціонування індустріального парку, очікувані джерела їх залучення; організаційну модель функціонування індустріального парку; очікувані результати функціонування індустріального парку.

¹⁶¹⁷

Таблиця 1

Індустріальні парки України, що включені до державного реєстру у 2014 році ¹⁸

Найменування індустріального (промислового) парку	Ініціатор створення	Строк, на який створено індустріальний (промисловий) парк, років	Дата включення до Реєстру	Місцезнаходження індустріального (промислового) парку (область, район, назва населеного пункту)	Площа індустріального (промислового) парку, гектарів
"Львівський індустріальний парк "Рясне - 2"	Львівська міська рада Львівської області	50 років	07.02.2014	м. Львів у межах промвузла "Рясне-2"	23,9413га
"Долина"	Долинська міська рада Івано-Франківської області	30 років	03.02.2014	м. Долина Івано-Франківської області	29,4 га
"Славута"	Славутська міська рада Хмельницької області	50 років	07.02.2014	м. Славута Хмельницької області	50га
"Індустріальний парк "Центральний" в м. Кременчук"	Кременчуцька міська рада Полтавської області	50 років	01.04.2014	м. Кременчук Полтавської області	168,55га

"Індустріальний парк "Коростень"	Коростенська міська рада Житомирської області	30 років	01.04.2014	м. Коростень Житомирської області	42,20 га
Індустріальний парк «Перший український індустріальний парк»	ТОВ «Земельний союз»	40 років	09.07.2014	смт. Велика Димерка, Броварський район, Київська область	105,0 га
«BIONIC Hill»			21.08.2014	м. Київ	
iPark»			21.08.2014	Комінтернівський район Одеської області	
Кривбас			21.08.2014	м. Кривий Ріг Дніпропетровської області	

Попри незначний термін після прийняття Закону України про індустріальні парки, ця форма швидко набирає імплементації. Це обумовлено значною сірою тим, що українські міста є найкращими в Європі за показниками cost-effectiveness для ведення бізнесу відповідно рейтингу журналу FDI Magazine¹⁹. Варто сподіватися, що в умовах імплементації Угоди про Асоціацію між Україною та Європейський Союзом конкурентна перевага у ефективності майданчиків ведення бізнесу сприятиме розвитку регіонального підприємництва.

